

RESOLUCIJE O SVOBODI

JUŠ KOZAK

Kristjani, ki so se nekoč skrivali v rimskih katakombah, so z vročično fantazijo sanjali svojo svobodo in jo zamaknjeni gledali nad oblaki med bleščečimi kori angelov in zvenečimi hvalnicami pred obličjem Odrešenika, ki je s svojo krvjo svet odrešil in dal človeku večno svobodo. Michelangelo je v častitljivi starosti, z vsem žarom baročne religiozne mistike ustvaril najveličastnejšo podobo tega sna. Izmučena, osamljena duša se je sprostila prahu »zemeljske sužnosti« in je z antično suverenostjo sodila papežem, knezom in zemljanom, povečala človeške sanje o svobodi in razpela v sikstinski kapeli na zemlji nebo, ki ga posledj oči niso več zagledale v taki veličasti.

Odkar je svoboda postala politična pravica, in se je prva roka iz množice stegnila po njej, je človeški sen o svobodi mučen in krvav, skriva se po mišjih luknjah zdaj pred bodalom zdaj pred tiaro.

Redke so minute v zgodovini, ko je bilo človeštvo deležno širše ali tesnejše svobode, ponavadi jo je vohalo v mlakužah krvi. Kdo hrepeni po svobodi? Človeške množice, narodi, zatirane ljudske plasti? Dokler ni zavest človeškega dostojanstva v njih prebujena, se tudi hrepenenje po svobodi ne zgane, topo trpi in molči. Zato je tembolj grenka, včasih do smešnosti obupna težnja vseh onih poedincev po svobodi, ki nosijo v svojem srcu ljudske bolesti in zavest sreče. Z zaničevanjem življenja se bore, ne za osebno blaginjo, le za svobodo zagledane in občutene resnice. Tudi iz ječe bi govorili, če bi jim bila beseda pripuščena. Ker je svoboda besede tesno zvezana tudi s sodbo, zatira družba svobodo misli in besede, odkar človek vlada nad človekom.

Ni važno vprašanje, ali izvira hrepenenje po svobodi iz strahu pred smrtjo, ali utesnjenosti v družbi, iz človeške usode se poraja in človeku je namenjeno, kadar je iskreno in pripravljeno na poslednjo žrtev. Vladajočim je svoboda vedno relativen pojem, zato se vnema borba na nož.

Po svetovni vojni je vzniknila pisateljska organizacija PEN, ki je sprva na svojih kongresih združevala pisatelje, kasneje pa po prilikah primorana, čeprav obotavlja se, sprejela borbo za svobodo človeške misli in besede. Organizacije sovjetskih pisateljev niso pristopile, ker se njihove predstave o svobodi ne strinjajo z zapadnimi. Nemški nacistični pisatelji so dobili ukaz, da morajo zaradi PENovih nazorov o svobodi izstopiti. (»Če slišim besedo kultura, zgrabim za revolver.«)

Letos se je zbral PEN v Pragi, kjer je po svetovni vojni tlačanov sin Tomáš Masaryk poskušal ustvariti in ohraniti človeku žarišče svobodne izpovedi. Prezident Beneš, sam mislec in ideolog, izpolnjuje vestno Masarykovo dediščino, spoštuje resnično svobodo človeške misli in jo povzdiguje med temelje človeške sreče in napredka. Minister dr. Hodža je pozdravil kongres s skoraj pravljičnimi besedami v sodobnem ozračju: »Zbližanje duš je najaktualnejša naloga umetnosti,

ki je daleč od politike vendar najboljša politika.« Kongres je potem sprejel resolucijo, obvezno za vse člane federacije:

Literatura ne pozna nobenih meja in literarni odnosi morajo za vselej ostati neodvisni od dogajanj v političnem življenju narodov.

Člani federacije zahtevajo, da se morajo umetnine v vseh okoliščinah in še posebno v vojnem času spoštovati kot skupna last človeštva, ki je nad nacionalnimi in političnimi strastmi.

Člani federacije se zavezujejo, da bodo osebni vpliv in vpliv svojih spisov vselej zastavljali sporazumu in medsebojnemu spoštovanju narodov v prid.

Člani federacije ugotavljajo vznemirjeni neizbežne napade na svobodo človeške besede, izrečene predvsem za socialno varnost in v primerih mednarodne nujnosti, obenem pa izražajo prepričanje, da je za napredek sveta v smeri boljše politične in gospodarske organizacije svobodna kritika vlad in institucij neobhodna. —

Pisateljska federacija se je s to resolucijo obvezala za odkrito in dejansko obrambo primitivnih pravic človeške svobode in za delno uresničenje tega krvavega sna. Ko je priznala, da je svobodna kritika vlad in institucij neobhodno potrebna, je že izrekla sodbo, in se ž njo upira nasilju, ki mandra človeške iluzije o svobodi in krati človeku pravico izpovedi.

Umljivo je, da pojmovanje svobodne človeške misli in besede ne vklepa odrazov osebnih kapric, zadoščanja in upora, in da je svoboda izpovedi le takrat etična družbena dolžnost, kadar brani in čuva beseda progresivne pravice človečanstva. Kongres ni dal svobodi človeške misli vnanje podobe, kar niti ni v njegovi moči, obvezal se je le, očuvati jo vsem, ki ustvarjajo njen sen.

Pred meseci je ugotovil Armstrong, magnat vojne industrije, da vojna industrija žal nazaduje zaradi poštenih a precej izkrivljenih idealističnih nazorov o ceni človeškega življenja.

Dva nazora si stojita nasproti, stara kakor človeštvo. S ceno človeškega življenja pada tudi cena človeške svobode. Poraja se vprašanje, kako bo pisateljska federacija uveljavila ceno človeškega življenja na svetovni borzi? Bo proti drugemu polu človeške narave, proti bestialnosti, uveljavila ceno človeške svobode?

Afirmacija vsake resolucije je njena moč. Kam se bo pisateljska federacija naslonila? Resolucija je dobila topot prav zaradi tega konkretno ozadje, ker je bila izrečena v Pragi, v državi, ki si je svobodo z miselnimi in dejanskimi napori izvojevala in se bori zanjo, da bi ohranila človeštvu dom njegovega dostojanstva. Si je federacija v svesti, da bodo vsi njeni člani v mejah držav, katerim pripadajo, z življenjsko nevarnostjo branili resolucijo pred nasiljem? In če bo ostala resolucija le platonična iluzija?

Vera v ceno človeškega življenja je stara kakor človeštvo. Vsi človeški napori izpričujejo, da je zadnji smisel življenja, če ima kak pomen, le v ideji stvarjanja etične in socialne človeške svobode. Ž njo se porajajo in zanjo trpe ljudje, ki ustvarjajo človeku vedno nove privide svobode, in so jim ječe zopet katakombe tega trpkega sna.

In ti prividi so dokumenti nad človeškimi kostmi.

SVATBENE PESMI

JERN LEDINA

ZENIN.

*Jabolko zlato, ki sem te utrgal
z rodnega lesa — v oči mi poglej!
Rad bi te v svojem domu pozdravil,
zate sem izbo toplo pripravil
in za tvoje prsi dehteče — gnezdo svojih rok.
Poglej tega belca, dal sem mu zlat komat:
pojdi, greva njive ljubezni orat.*

DRUG.

*Jezdimo, jezdimo sreči naproti!
Konji počasni so, pota težavna,
kje so peroti, kje cesta je ravna,
da brez zamude zdravimo naprej!
Upanje luč nam bo — zvezda vodnica,
mlada nevesta — bo naša kraljica.
Smo že pripravljene? Konji, naprej!*

DRUŽICE.

*Nobena roža ni tako skrita,
da k njej čebela ne prileti;
vsako dekle postane očito,
ko ji ljubezen v očeh zagori...
A zdaj se poslovite, vse vzemite s seboj,
pesmi, ki poješ jih, vzemite s seboj.
V snop si povežite vse drage spomine,
pusti vsem dobro besedo doma:
naj ta ljubezen nikdar ne premine,
ki je pognala iz srede srca.*

NEVESTA.

*Zdaj grem z ženinom v dom ljubezni,
skoro me je sram.
Ne mislite o meni nič slabega,
ki vas poznam...
Ljubi, dan se je sklonil za goró:
objemi me, trudna sem že tako.
Naslonila se ti bom na ramo
kot otrok
in moje prsi bodo počivale
v toplem gnezdu tvojih rok...*

BOHINJSKE VARIACIJE

IVO BRNČIĆ

POČASI se je sonce pogreznilo za Komarčo in krvavo rdeči plamen še dolgo ni mogel ugasniti nad Podrto goro in Bogatinom. Jezero je potemnelo kakor da se je vsa tema brezdanjih globočin nenadoma dvignila na površje; samó prve luči, ki se dramijo v vaseh onkraj vodá, se medlo zrcalijo v daljavi. Na črno sivem nebesu se še niso prebudile zvezde; le nad Rodico žari v mirni, zmagoviti svetlobi osamljen planet. Nekje za Vogarjem in Uskovnico se užigajo odbleski oddaljene nevihte; vselej, kadar preseka bliskavica temoto in se v magično kroglo noči zaprta pokrajina za en sam čudežen trenutek razširi v neskončnost, zablesti v tem neslišnem višnjevem ognju samotni, kakor prikazen bel oblak, ki ga strmeče oko niti slutilo ni za težkimi zavesami obzorij. Komaj zaznatno rdi nebo nad Voglom: čez uro ali dve bo izplaval mesec in posul s srebrno roso vso jezersko gladino. Nekje v grmu se z nežnim čivkanjem oglašá dremoten ptič, riba se je vrgla iz globine in hlastnila za zrakom, val je pljusnil in izdihnil na obrežju, pod stenami Pršivca laja srnjak. V daljavi buči slap; nenehoma, enakomerno, s srdito vztrajnostjo se rušijo vode v kotanjo — tam, kjer se je s Črtomirovo zgodbo začelo novo poglavje v življenjskem boju naroda, ki prebiva med temi planinami, Panonsko nižino in morjem.

Kadarkoli jih gledam ali poslušam, te spenjene vodne mase legendarnega slapa, ki se besno mečejo preko sten, da se v tisočeri haskadah milijonkrat premešane naposled umirijo v naročju jezera — zmeraj se mi povrača malone otožna misel o neki kruti, prekleti nujnosti, ki je to ljudstvo že v otroški dobi njegovega razvoja pahnila med mlinske kamne najtežjih zgodovinskih konfliktov ter mu zapisala usodo, da tako težka zlepa ni bila naložena kakemu narodu Evrope. Sedimo okoli ognjišča v planšarskem stanu, ogenj mrmra pod kotlom, dim se plazi pod ostrejšem in tipa za izhodom, blede odsevi se spreletavajo po vranje črnem, svetlikajočem se lošču sajastih tramov in po obrazih ljudi. Legenda, ki jo v spominu nenehno obuja grmenje daljnega slapa, oživlja predstave o trdi stvarnosti zgodovinskih zakonov, ki so prožili davne dogodke. »Osnovna vzmet tistih bojev«, pripoveduje tovariš, »ni bilo toliko vprašanje pokristjanjenja barbarskega ljudstva, kolikor proces prve razredne diferenciacije, ki je načela dotlejšnjo plemensko organizacijo naših prednikov. Nova vera je bila ideološko orožje fevdalnega reda, ki si je z ognjem in mečem utiral pot med Slovence. Tujim vpadnikom so pritegnili domači vojvode in župani, ki so si že prej prizadevali, da bi svojo voljeno oblast zamenjali z dedno ter so v ta namen zbirali okrog sebe oboroženo spremstvo, kasege. Poglavitni, dejanski sporni predmet je bila torej posest zemlje, ki je bila dotlej skupna last, se pravi, vprašanje vključitve Slovencev v fevdalni sistem, ki mu kajpada ni mogel biti kos še tako žilav odpor svobodnih rodov in njihovih vodij, katerih enega je pesnik upodobil v Črtomiru.«

ZOPER izvršena zgodovinska dejstva ni ugovora. Dandanašnji bi bilo zategadelj nespametno početje, ugibati o možnostih, ki bi utegnile drugače zasukati tok davnih dogodkov, ki so se preko tisočletne verige posledic uvrstili med vzroke naših sodobnih narodnih težav in skrbi. Trditev, da pomeni fevdalizacija Slovencev začetek naše narodne ogroženosti, bi bila nemara hipotetična. Obveljati pa bi mogla domneva, da so Slovenci s tem družbenim preobratom, ki jih je potegnil v svoj vrtinec ob povsem izrednih in zanje kar moči neugodnih okoliščinah, postali glede svoje usode skorajda izjemen primer med evropskimi narodi.

Odkar so tolpe svobodnih slovenskih rodov prenehale vpadati v sosedne dežele, da bi si nagrabile plena in sužnje, ne pripoveduje naša zgodovina ne o osvajanju in uničevanju tujega ozemlja ne o podjarmljevanju mejašev. Enolična množica tlačanov, prav za prav bolj razred ko ljudstvo, so bili poslej Slovenci svojim sosedom tako malo nevarni, kakor le kateri narod na svetu. Prilastili si niso ne pedi tuje zemlje, samó tisto so si z nemo upornostjo prizadevali obdržati, kar so kot njihovo dediščino potrdila stoletja njihovega bivanja in truda na tem koščku sveta. Kadarkoli so se trgale meje njihove posesti, so se vselej premikale edinole njim v škodo. A te njihove lasti je bilo že stoletja za tako neznansko skromen življenjski minimum, da je izguba ene same krpice zemlje, enega samega tisoča rojakov pomenila že pretnjo neposredne življenjske ogroženosti. To ljudstvo ni nikdar niti kot iluzijo okusilo triumfalne slasti gospodstva nad lastno usodo, z izjemo kmečkih puntov ni kot celota nikoli odločalo o samem sebi ter je bilo do najnovejše dobe in morebiti celo do današnjih dni le gradivo zgodovine in ne njen aktivni oblikovalec. V tej stalni negotovosti, še več: v tej večni smrtni nevarnosti, združeni s trajno socialno in narodno podrejenostjo, je bolj odmiralo ko živelo iz veka v vek. Tako je slednjič postalo narod, ki je v razdobju nebrzdanih imperialističnih strasti in poželjenj učakal starost »težkih tisoč let«, kakor je zapisal pesnik, ne da bi bilo mogoče povsem zatrdno dognati, ali so njegova življenjska zavest, samozavest in odpornost v resnici docela sorazmerne tej častitljivi starosti — to je: ne da bi bil vprašanje lastnega obstoja vsaj zase samega brez slehernih pridržkov rešil v pozitivnem smislu, do popolne, magari smrtne pripravljenosti, vzdržati do konca in prav v vseh pogojih.

ŽIVLJENJE, ta čudovita esenca prirodnih pojavov in zakonov, ki se jo človeški razum že skozi vekove zaman trudi razbrati na filtru svojih predstavnih in pojmovnih zmožnosti — življenje se razodeva v neskončno različni razgibanosti. Od sivega kamna na Rodnici z njegovim geološko počasnim kemijskim življenjem rasejo življenjske funkcije stvari in bitij stopnjema do svoje skrajne možnosti, do zavestnega življenja človeškega duha. Rastlina vegetira, v popolnem smislu izraza živi edinole človek. Vzporedno z bogastvom življenjskih funkcij pa se večja tudi sposobnost slednjega organizma, braniti samega sebe. Drevo ne more ubežati sekiri, žival se nasilnemu poginu upira nezavedno, po ukazu nagona samoohranitve. Človek si je v svojo obrambo

podjarmil mračne legijone prirodnih sil ter se je zavaroval s tisočermi iznajdbami in s trdnjavo svoje družbene organizacije. In vendar je le njemu edinemu dana strašna možnost, izbirati po lastni volji med življenjem in smrtjo.

Narod, ki ga življenjska nevarnost ne preburka do dna, ki sprejema grožnjo bližnje pogube le z resignirano vdanostjo, tak narod ne živi, temveč samó vegetira. Zakaj njegove življenjske funkcije so okrnjene ravno v svojem vrhu, v tisti življenjski zavesti, ki se, postoterjena in potisočerja do kolektivnega pojava, v območju narodne problematike izraža kot narodna zavest.

Še nam kljujejo v spominu dnevi, ko se je vprašanje naše življenjske zavesti znova trpko razbolelo v srcih vseh ljudi, ki jih vežeta na to zemljo resnična ljubezen in skrb. V trenutku, ki ni postavil na tehtnico kakih abstraktnih idej in načel, ampak že sámó življenje, se je v tem narodu, morda najhuje prizadetem med prizadetimi, zganila le majčkena peščica posameznikov. Kljub silovitemu pritisku, ki je do neznosnosti zgostil evropsko ozračje, je kazalec na barometru našega razpoloženja komajda vztrepetal na točki tope brezbriznosti, s katere se ni bistveno premaknil že lepo število let. Nismo še prenehali krvaveti iz ran, ki nam jih je prav do srca zasekala minulost; a ko se je obroč okrog naših stokrat skrčenih mejá vnovič zožil, ko so nam (kakor že tolikokrat) zapeli svoj črni requiem zmagoslavni vriski, ki so plavali skozi eter, ko nam je ta naša zemlja postala tesna ko krsta — še v tem hipu ni bilo tožbe iz naših ust, še neartikuliranega živalskega krika nam niso zmogle prsi. A ta mrtvoudni molk, podoben nemosti drevesa, ki ne čuti bolečine in ne more niti vidno niti slišno reagirati nanjo, ne kriči samó o nerešenem problemu naše narodne zavesti.

Živo se zavedam, kako kočljivo je razpravljati o značaju družbeno tako diferencirane človeške skupine kakor je narod. Ali če velja, da narodnostno občutje ni zgolj sociološki, marveč tudi psihološki pojav, potem ni dvoma, da je z nekaterimi omejitvami vendarle mogoče govoriti o nekih psiholoških značilnostih, ki se kot posledice določenih zgodovinskih in družbenih pogojev zlasti pogosto in v posebno izraziti obliki pojavljajo v okviru dane narodne celote. Karakterologija slovenskega človeka ne priča o vedrem in tudi ne o kdo ve kako junaškem odnosu do življenja. Dvomljivo je, ali je že kdaj kak narod v tolikšnem obsegu podlegal skušnjavi, odreči se prostovoljno in kajkrat celó brez neposrednega pritiska svojemu jeziku, ali je še kateri narod tako kronično bolehal na psihozi narodnega samomora. Še dosti dokazov bi bilo mogoče nabrati v prid mnenju, da je naše narodnostno občutje do jedra prepojeno z zagrenjenostjo in da predvsem razodeva pomanjkanje življenjske volje in poguma, ki opozarja na vprašanje našega razmerja do življenja sploh. Zakaj ta narod, ki mu usoda nikoli ni pozabila natočiti zvrhano mero gorja, je očitno ostal nevarno prikrajšan za talent, občutiti radost in zadoščenje nad dejstvom, da mu je dano živeti.

NARODNOST velja samo toliko, kolikor je v njej človečnosti«, je zapisal Stjepan Radić (in je z besedo »narodnost« brez dvoma menil narodnostno občutje). Človečnost je sicer zelo prožen in neredko tudi dokaj nedoločen izraz. A če naj ta pojem označuje vsoto najizbranejših, najplemenitejših duhovnih in karakternih kvalitet človeškega rodu in njegove kulture, si je težko predstavljati, da bi med njenimi sestavinami ne bilo tako dragocenih vrednot kakor so življenjski pogum, vera v življenje in globoka, svetla ljubezen do njega.

Ne morem se ubraniti občutka, da je naša narodna malodušnost v tesni medsebojni zvezi z našo pohabljenostjo, medlo ljubeznijo do življenja. Le tistemu, ki ga ljubi z dejavno, zahtevno ljubeznijo, se življenje voljno vdaja in ga kljub vsem svojim grdotam in trdotam obdarja z vso svojo bodrostjo in radostjo; mi pa, ki smo ga zmeraj ljubili le z žalostno, nostalgično ljubeznijo bolnika in nikoli kot možje, drzno in ofenzivno, do samopozabe pogumno in z ekstatično strastjo, mi si življenja nismo znali osvojiti in ga prisiliti, da bi nas poplačalo s svojim sončnim nasmehom. Kajti po vsem videzu ga ne cenimo do tiste mere, ko postane vredno sleherne žrtve in še tako krvavega truda. Življenje nam očitno ni že samo po sebi največja sreča, pogoj in začetek vseh drugih sreč, najvišji dar, čigar obramba je izven vsake diskusije in za katerega se je treba boriti brez vsakršnega razmišljanja in do zadnjega diha. Zakaj naj nam bodo zunanje okoliščine še tako sovražne, neka možnost nam bo vedno ostala prihranjena: izvojevati si blagoslov tistega notranjega zadovoljstva in veselja, kakršnega je deležen borec, ki se je častno boril in se ni uklonil, četudi morda še ni zmagal. A ker smo ravno to možnost tako bore malo izčrpali, nismo mogli doživeti življenja kot nenadomestljive dragocenosti, kot vrednote vseh vrednot. Zato nam je tuja prvobitna radost nad dejstvom, da obstajamo, da dihamo, da smo; zato ne občutimo tiste optimistične nenasišne sle po življenju, v kateri se spočinja slednja plemenita borba; zato se borbe bojimo in smo vselej že takoj skrajna na tistem pripravljeni na umik in poraz.

Človeško življenje je en sam nenehen upor. A vsak upor, ki stremi za izboljšanjem življenja, se napaja edinole iz globoke, ljubeče vdanosti življenjskemu ukazu, ki veleva slehernemu in tudi najbolj zavrženemu bitju, da je treba obstati, vztrajati, živeti. Ta paradoks smo pri nas obrnili narobe: nismo resnično vdani življenju in zato nismo zmogni upora, s katerim bi sebi v prid spremenili neugodne življenjske pogoje. Kakor v opravičilo svoje mlhавosti se že celo stoletje in več krčevito oklepamo nezgode, da smo eden najmanjših narodov Evrope, in presojava s tega kvantitetnega vidika tudi vprašanje svoje pravice do obstanka. Ali eksistenca nekega naroda je biološko in sociološko določen pojav, in v teh predelih ni prostora ne le za problem »večje« ali »manjše« upravičenosti do življenja, marveč sploh ne za nobeno vprašanje te vrste, na katera je treba do cela drugje iskati odgovor. Zakaj razvoj naroda, ki se je zavedel samega sebe, ni več zgolj slepim sociološkim zakonitostim podložno dogajanje, ampak tudi psihološki proces, v katerem si prilašča čedalje odločilnejšo besedo teleološki moment. Vsak narod si zato izključno le

sam piše svojo pravico do obstoja, jo potrjuje edinole s svojo življenjsko zavestjo in je ne uveljavlja z ničemer drugim kakor samó s svojo voljo do življenja.

NAJTEHTNEJŠI argument zaupanja v uspešnost človeškega prizadevanja more biti zgolj optimistična vera v življenje; sposobnost, vztrajati v svojem hotenju vsem težavam in zaprekam navkljub, se poraja le iz življenjske volje, ki je najbogatejše plačilo za priznavanje življenja. Treba je ljubiti življenje, zakaj ljubiti pomeni hoteti. Treba je verovati v življenje, kajti ta vera se po najrahljšem tkivu vzročne odvisnosti preliva v vero v samega sebe, iz katere se hrani življenjski pogum. A tega smo potrebni kakor vsakdanjega kruha. Zakaj nobena stvar na svetu morda ne terja od človeka večje in zlahtnejše hrabrosti kakor spoznanje, da živeti ni samó pravica, temveč dolžnost.

HIŠA MED ŽIVIMI MEJAMI

FERDO GODINA

Zunaj lepo nasajenih ogradov¹ je kipela v nebo cerkev. Pozlačeni kazalci so se lepo videli in slišale so se ure turobno, kakor da bi bog štel korake vsem, ki so se po njivah, po travnikih in šumah pehali v potu svojega obraza.

Bolj od ceste se je med živimi mejami skrivala hiša upokojenega plebanuša Klepca, ki je v miru preživljal zadnja leta svojega življenja. Človek bi se skoraj izgubil med zelenjem in cvetjem in med ozkimi kolniki, ki so se križali na vsak streljaj. Na vzhodni strani so se dotikale grunta njive, ozke, razdeljene s širokimi mejami, na zapadni pa so bile posejane hiše, pokrite s preperelo slamo ali s staro opeko. Pod sadovenim drevjem so leta in leta sedele te preproste, toliko ljubljene kočice. Z nizkimi, poševnimi okni so gledale na cesto. Pred njimi so bili vrtovi, porasli z gibatim slakom, visokimi baračnicami in z bujno solato. Te hiše so dedovali ljudje, ki jih je vsako desetletje vrglo na drugi konec zemeljske oble. Ameriko, Avstralijo, Evropo, ves svet so poznali. Odhajali so z upi v srcih, s tihim pričakovanjem, in se vračali, če prej ne, na stara leta pod domačo, skromno streho na krpo zemlje, katero so dobili od očeta ali matere.

Tu je upokojeni plebanuš Klepec pasel svoje ovce. Poznal je vse že od malega, navdajal jih je z božjim strahom in jih delal odporne proti grehu. Pripravljal jih je za veliko borbo s satanom.

To je vélika stvar. Umaknil se je Klepec službenemu delovanju, krstu, poroki in drugim dolžnostim. Vse to je prepustil drugim. Sam je živel za ideje in bil ne le za svojo faro, temveč za vso ravno pokrajino odgovoren pred Bogom za ljudi, ki so obdelovali to zemljo.

Če so ga na cesti srečevali, so že od daleč vzdigovali klobuke. Ko

¹ sadovnjak.

je Klepec šel mimo, so se obračali in gledali za njim. Starci in starke so ob takih prilikah šepetali med seboj:

»Svetnik bodo Klepec.«

Klepec pa je šel z dvignjeno glavo in se ni ozrl ne na levo ne na desno. Reverenda se mu je opletala okrog nog. Vedel je, kaj mislijo ljudje o njem.

S premožnimi kmeti je bil Klepec vedno v osebnem prijateljstvu. Pri njih se je pomudil včasih pri večerji, pri kosilu, tudi s konji so ga kam potegnili. Z njihovo pomočjo je tudi osnoval družbo, ki je ustanovila hranilnico in kupila ogromen log, daleč nekje v Slovenskih goricah. Dasi se je Klepec v svoji mladosti zanimal le za teološke probleme in se pridno učil moralke, pedagogike in svetega pisma, se je vendar na stara leta vrgel na lesno trgovino, kar ni bilo samo njegovo osebno zanimanje — sam je to vedno zanikal — skušal je namreč svoje ljudi tudi gospodarski dvigniti. Spoznal je, da je poleg duhovnega življenja tudi potrebno telesno, zato se je oprijel lesa.

»Navdahnil me je sveti duh pred nekaj leti«, je dejal vsakomur, ko so govorili o logu. Takrat je pričel pisariti na vse strani, pogajal se je s trgovci in nazadnje so ljudje bili vsi prepadeni, kajti poleg dobrega dušnega pastirja je postal Klepec izvrsten lesni trgovec. Kaj vse zmorejo duhovniki. Vse vedo, povsod so strokovnjaki, v nauku božjem pa so bolj avtoritativni kakor Jezusovi apostoli sami.

Zelo mnogo je delal Klepec v svojem domu in je mogoče prav zaradi tega tako ljubil svojo hišo.

Cvetje čisto posebne vrste je polnilo vrt, grede so bile polne paprike in paradižnikov. Po dvorišču po so bile v kupih nametane doge vseh vrst. Ogromna hrastova bruna so ležala druga čez drugo, in redki mizarški mojstri so prišli ogledovat vse to in premetavat močni les. Sicer se temu ni nihče približal. To ljudstvo ni bilo za trgovino.

To je čutil poslednje čase tudi sam plebanuš Klepec, kajti ni mu šlo vse tako gladko, kakor si je mislil. Tudi nejevolja in nesporazum sta se pojavljala tu in tam, a plebanušev vpliv in oseba sta bila vendarle močnejša. Oster in nepopustljiv je znal biti. Nihče izmed njegovih ni smel črhiniti niti besede glede trgovine. Sedeli so pri takih razgovorih kmetje topi in so poslušali, kako je govoril Klepec. Prav tako je obračal glavo in mahal z rokami kakor na prižnici. Vse delničarje je navdahnilo sveto spoštovanje in nihče ni črhnil besede, čeprav je bila nepravilnost trgovskega poslovanja plebanuša Klepca očitna.

»Oni že vedo, oni so duhovnik«, so se vdali in kimali. Šele doma so družinam dokazovali, kako bi prav za prav moglo biti.

Plebanuš jih je poznal. Vedel je, da bodo odnehali. Če se je kdo postavil po robu in dejal, da pri lesu propadejo, je uporabil Klepec zadnje sredstvo: »V imenu tistega, ki je nad nami, delamo mi!« Tedaj je oni utihnil. Plebanuš je bil videti prav tak kot na prižnici, ko je pokazal na Presveto² v oltarju.

² hostija.

Zopet je teklo vse po njegovem, kupili so ali prodali, kakor je hotel Klepec. Tu v tej hiši je tuhtal vse dneve o tem. Po teh razmišljanjih je delal zopet za duše. Pridigal je tretjerednikom, spovedoval v cerkvi in s tem delal neprilike farnim gospodom, s katerimi se ni nikoli razumel.

Drugače je pa Klepec maševal doma v mali sobi in kuhar Tinč mu je ministriral. Star in bolehen je bil Klepec in mnogokrat ni mogel iz hiše. Ljudstvo pa je bilo vendar navezano nanj. Hodili so k njemu od vseh strani, tožili so mu svoje gorje, ga spraševali za svet in razkladali pred njim vse spore, ki so jih imeli med sabo.

Klepec je sedel za mizo, dobrohotno zrl na nesrečnika, nato mu z živimi besedami povedal kak svetopisemski primer. Stopil je k njemu in položil roko na tožečega. Duh po duhovniškem oblačilu je omamil vsakogar, roke, ki so sleherni dan držale najsvetejše, so se ga dotaknile. Moj bog! Odhajali so lažji in potolaženi so prenašali gorje.

Vse to je bilo naporno za Klepca, kajti bil je že star, a tako delo zahteva krepke narave. A on je vse to prenašal kot sladko breme, ki mu ga je naložil bog. »Malo je izvoljenih«, je dejal mnogokrat, ko je govoril s kom o tem.

Tako sta živelata leta in leta s kuharjem Tinčem v strahu in miru božjem. Tinč je bil kmetski sin. Sukal se je že okrog štiridesetih let in mlajši mu sploh drugače niso rekli kot Klepčev Tinč. Tudi gospodje, ki so obiskovali Klepca — teh ni bilo malo — so ga vsi poznali. Debel je bil, z golo glavo, z majhnimi podplutimi očmi. Roke so mu visele ob okroglem telesu prav tako, kakor bi ne bile njegove. Klepec ga je cenil, čeprav je včasih Tinč postal preveč prijazen z vinsko kapljico. A drugače je bil Tinč vesten človek. Kuhal je Klepcu, ga kopal in skrbel za plebanuševo rahlo zdravje. Mirno sta živelata Klepec in Tinč, in o raznih govoricah, ki se mnogokrat pletejo o duhovnikih in ženskah, ni bilo niti sledu. Vsi so se zgledovali po Klepcu.

Tisti dan je bil eden med mnogimi poletnimi dnevi, ko sonce ves dan greje zemljo in se narava komaj na večer oprostí neznosne vročine. Mušice in redki hrošči so letali v toplem zraku. Netopirji so se v mraku zaganjali nad drevjem. Ozračje je bilo tako prijetno, čeprav je bila navadno vas prazna. Tu in tam se je pokazal kak človek, ali pa je kdo divjal s kolesom, da se je za njim dvigal prah. Zopet je bilo vse mirno. Mrak, ki je vidno objemal vas, je zgodaj uspal trudno ljudstvo.

Kuhar Tinč je bil tisti dan dobre volje. S plebanušem sta bila sama vse popoldne in božji mir je vladal v hiši.

Ko je prišel večer, je Tinč hitel in opravljal vse z največjo naglico.

Pa kakor nalašč so začeli prihajati ljudje drug za drugim k plebanušu, ko sta ona dva po navadi že odmolila in legla. Plebanuš se ni jezil, kajti vedel je, da ljudje ves dan delajo in imajo šele na večer toliko časa, da lahko stopi ta ali oni k njemu. To je plebanuš vedel, zato ni bil nejevoljen, da so prišli tako pozno.

Ko je Tinč opravil, je šel v svojo sobo, pospravljaj je po njej in nekaj stikal po omari.

V tistem trenutku je nekdo udaril po šipi. Ta, ta, ta.

»Si sam?« je siknil Tinč k onemu, ki je stal pod oknom. Nagibal se je čez okno. Lica so mu smešno visela in bil je sila vznemirjen.

»Drugi so na cesti — pa gospod so doma«, je šepetal oni spodaj in pokazal na svetla okna, kjer je še Klepec sprejemal obiske.

»Nič ne škodi, pridite skozi okno.«

Tako se je zgodilo. Štirje kmetijski dečkenci so se potegnili v Tinčevo sobo. Bili so stari okrog šestnajst let. Prav za prav so šele pred kratkim začeli vasovati. Tinč je letal okrog, zdaj je vzel iz omare klobaso, zdaj kruh in še kakšno reč, katero so fantje v temi nerodno otipavali.

»Ja, dečki, veste, gospod so ostali doma«, je rekel Tinč. »Nekaj so betežni. Ne smemo biti preglasni.«

Kadar je šel Tinč po kakšno stvar v kuhinjo, so vsi utihnili. Kaj bi tudi bilo, če bi plebanuš vedel, kaj se godi v Tinčevi sobi. Sicer pa je bil plebanuš star. S preveliko vnamo se je zanimal tudi za vse drugo, da bi mogel opaziti, če ni kaj pri hiši v redu. To je Tinč dobro vedel, zato je fante spustil skozi okno.

V začetku so bili zmerni. Tiho so sedeli, se kaj smejali in si močne svinjske klobase zalivali z žganjico. Kako tekne človeku tako v temi, ko je vse tiho in skrivnostno. Tinč je radodarno nalival in pazil, da ne bi v temi razlival. Prijeten vonj je napolnil sobo.

Z vsakim trenutkom so postajali boljše volje. Klobase so teknile in alkohol je deloval. Tinč je bil sedaj ves drug kot navadno pred ljudmi, ki so prihajali k plebanušu. Takrat je imel nekaj svetniškega na sebi. Sedaj se je pa čisto spremenil. Gorel je v obraz, govoril trdo in težko dihal. Fantom je povedal kaj in vsi so ga poslušali. Nato so prasnili v tih smeh, se valjali po postelji in so bili veseli nad vsem tem, kar se je dogajalo. Videti je bilo, da niso prvič pri Tinču, kajti postali so domači in se niso ničemur čudili. Tinč je sedel med njimi in objemal Zodoša in Krampačevega. Postajal je vedno bolj razgret. Duh po klobasah in žganici je puhtel iz njega.

»Dečki, preveč ne smemo danes. Rajši drugič, ko ne bo plebanuša.«

Zopet so postali tihi. Tinč je povedal Krampaču in Zodošu kaj na uho, stisnil tega ali onega k sebi in približal svojo neobrito brado k dečkovemu licu.

Zagomazelo je po Zodošu, kajti začutil je tedaj velika, trda Tinčeva usta na svojih licih. Spreletel ga je neprijeten občutek, kot še nikdar v življenju. Tinč je moški pa je njega poljubil. Pijan je, je pomislil Zodoš. Bila sta on in Krampač že večkrat pri Tinču, pa je samo polagal roke nanju. V prijetni razigranosti so se tako zmeraj igrali.

Danes se je Tinč razživel. Pride v človeka, pa se ne more braniti, da ne bi delal neumnosti.

Tinč je stisnil oba fanta k sebi in trepetal v lepem občutju. Fantoma je bilo čudno neprijetno. Nato so pili ali jedli in zopet je Tinč pokril vse to s svojimi šalami. A njegovo veselje je bilo strastno.

Začeli so si praviti mastne šale iz svojega življenja. Poslušali so drug drugega in kadar je kdo kaj povedal, so se tiho smejali in si zaželeli deklet. Bili so vsi v ognju. Pa kaj ne bi bili mladi smrkavci,

ki jim trije, štirje kozarčki poženejo kri, da ne vedo, kaj bi počenjali.

Mataj, ki je ležal na postelji, se je spomnil na plebanuša. Kaj, če bi šel pogledat, kaj se godi v njegovi sobi. Oni v sobi sploh opazili niso, da je šel ven. Saj so govorili med seboj, se neumno stiskali in se tiho krohotali. Kdo se bo sedaj brigal za koga. Mataj je tiho zaprl vrata za seboj in za trenutek obstal v velikem, temnem hodniku. Zgoraj nad vrati se je skozi okno rinil mesec, da so se svetle krpe poznale na steni.

Mataj je šel k plebanuševi sobi sključen in se je oprijemal zidu. Bal se je, če bo oni, ki je pri Klepcu na obisku, odprl vrata. Lahko bi se primerilo. Stisnil se je v kot, kjer je bila trda tema, in prisluhnil. Pomiril ga je pogovor, ki se je slišal iz sobe. Govoril je Klepec in nato zopet oni, ki je bil pri njem.

»Gospod plebanuš, ni bilo prav, da smo ga kupili. Lesa nimamo kam odvažati in tu pri nas, saj vidite, kako ga ljudje slabo kupujejo. Nekaj dog ste prodali in par hrastov. Tam pa gori denar, še hranilnica nam bo v nevarnosti, če ne bomo kako dregali.«

»Ne boj se, Pintarič! Dobimo mi svoje iz loga. Ni to v blato vržen denar, kot si misliš. Sedaj bo Italija jemala les in cene poskočijo, to je gotovo. Nemčija rabi lahek jagnjedov les za aeroplane. Ni boljše zemlje za to drevo, kot je v logu. Že ta les bo pokrtil čez nekaj let kapital in obresti, razen tega bomo sporočili vlagateljem, da bo hranilnica kupovala vložne knjižice za parcele v logu. Naše ljudstvo gre v svet, ali ni boljše, da bi ostalo doma?«

»Rajši — ne vem kaj drugega — kot pa krčit tja v hribe in kopat pesek, gospod plebanuš.«

»Tako ti! Pa vsi niso Pintariči. Koliko jih je, ki bi zahvalili Boga, ko bi imeli košček peska.« Oba, plebanuš in Pintarič sta se rahlo smejala. Tedaj je odprla vežna vrata neka ženska in je tipajoč lezla proti hišnim vratom. Potrkala je in vstopila. Plebanuš ji je odzdravil. Ko sta si ona dva segla v roke, je šel Pintarič pomirjen od plebanuša. Ponosen je bil na svoje bogastvo in je zadovoljno kašljal, ko je šel po vrtu na kolnik.

Mataj je iz sobe zopet slišal pogovor. Ženska je nekaj govorila, pa ni mogel razumeti. Šele plebanuša je razumel, ko je dejal glasno:

»Zakaj pa si pustila, da te je prijel?«

»Lepo prosim, duhovni oče, stisnil me je k sebi, jaz pa nisem nič mogla«, se je sedaj slišalo.

»Si si kaj poželega?«

»Nič, lepo prosim.«

»No, pa dogaja se zadnje čase, da tretjerednice plešete.«

»O, saj plešejo. Še v krčme hodijo«, je klepetala Škrgetova, saj jo je Mataj takoj spoznal. In ženska je naštevala, da pleše Zobovčeva, Špilakova, Gobočeva in še druge. Nekaj trenutkov je vladala v sobi tišina. Mataj ni vedel, ali si plebanuš piše ali kaj.

»Pokoro prejmi«, je dejal končno plebanuš. Ona je pokleknila — Mataj je slišal dobro. Vzdrhtel je in se globoko v trebuhu smejal. Po pokoro je prišla, je pomislil. Vse tretjerednice hodijo h Klepcu po

pokoro, spoved jim ni dovolj. Še se je smejal in lezel nazaj v Tinčevo sobo.

»Vraga, ne hodi več ven. Plebanuš te lahko slišijo«, je tiho menil Tinč. Mataj pa se je smejal in se pokal po kolenih. Vsi so ga spraševali, on pa se je komaj pomiril.

»Saj ni greh, če plešeš«, so si pritrjevali dečkenci.

»Da ni greh?« se je začudil Tinč. »Kaj ne bi! Ženska je vrag. Vi ste še mladi, je ne poznate«, je sikal. Fantje so se mu na tihem smejali. Kaj, pustiti ženske!

Tinč se je že bal, da ne bi plebanuš česa slišal. Lahko bi, saj so postajali fantje vedno bolj razigrani.

»Drugič, ko bomo sami, bomo lahko ostali vso noč«, je šušljal Tinč, ko so fantje odhajali skozi okno. Še je Tinč katerega stisnil za slovo in ko so s krohotom odšli po ogradu na cesto, je bilo vse tiho. Ura v zvoniku je bila počasi in zamolklo. Po hišah je bilo temno, kajti ljudje so že spali.

Pri plebanušu je še brlela luč. Okna, ki so gledala izza visokih živih ograj, so se motno risala v mesečini. Tako miren in spokojen je bil dom, v katerem sta prebivala Klepec in Tinč. Niti list se ni ganil v tej noči. Še sova in čuk sta se nekje potuhnili.

Klepec je čutil vso to harmonijo vaškega življenja, vso pestrost, ki jo prinašajo dnevi, in mir, s katerim blagoslavlja noči to zemljo. On je dojemal vse to kot sad vseмогоčnega, ki je ustvaril svet in vse stvari na zemlji. Čustvoval je. Ljubil je zemljo, ljubil te preproste domove, ljubil je cerkev, ljubil je ves ta plod božjega dela. Bog mu je bil neomejen gospodar in on, njegov hlapec, je izvrševal zapovedi svojega gospoda.

Klepec in Tinč sta bila sama. Oni, ki so bili pri plebanušu, so že odšli. Tihota molila in na cesto se je slišalo samo brenčanje muh.

Ta hiša je bila podobna Adamovemu paradizu. Obdana je bila s cvetjem in sadovenim drevjem. Bile so njive, vas in cerkev, bobnenje ure se je slišalo — res, pravi paradiz.

Še sta molila plebanuš in Tinč, kot vsak večer. Dolga je bila ta molitev.

Preprosta postelja, divan, ogromno verskih knjig v omarah, vse to je polnilo Klepečevo sobo.

Križ je visel pred plebanušem, velik lesen, z izmučenim Jezusovim obličjem. Čudno je prav za prav. Mnogokrat nas namreč pretrese podoba trpečega človeka, ki prav za prav ni nič v primeri s trpljenjem Kristusovim. Človek se nam zasmili. Trpljenje Boga-človeka pa nam je tuje, čeprav ga vidimo na križih in čeprav vemo, da je trpel za človeka.

Plebanuš Klepec pa je dojel vso to tragiko božjega obličja. Tolikokrat se je zgrozil ob krvavih ranah in drhtel iz globoke žalosti.

Ta večer je molil z vsem srcem. Njegov glas se je odbijal od praznih sten in polnil veliko izbo.

»Za one, ki so se v Franciji v nečistem grehu izgubili, oče naš, kateri si v nebesih...«

»Za one, ki so doma in tvoje presveto srce ranijo s kletvijo, s prešuštvo, s prelomom zakona in onečaščaajo tvoje presveto ime, oče naš, kateri si v nebesih...«

»Za vse one naše misijonarje, ki jih je rodila naša domača mati, ki tvojo vest širijo med še nerešenim poganskim ljudstvom, oče naš, kateri si v nebesih...«

Dolgo sta klečala pred razpelom. Tinč je bil utrujen in je s težavo ponavljal molitev za plebanušem.

»Zdrava Marija... zdrava Marija...«

Omotičen je bil, kajti preveč ga je razgrela žganica in fantje. Premagoval se je in molil.

»Očenaš« se je vrstil za »očenašem« in »zdrava Marija« za »zdravo Marijo«. Polglasno, enakomerno in uspavajoče. Le plebanuš je od časa do časa poudaril »za vse one«, nato je zopet sledil »očenaš«, miren in goreč, nato »zdrava Marija« zaspana in nejasna.

»Presladki Jezuš«, je še molil Klepec na koncu, »zahvalim se ti za čudežno rešitev konkurza kmetijske hranilnice, ki je namenjena tebi v čast —«

»Zdrava Marija milosti polna —« je končal Tinč, ki je preslišal plebanušovo zahvalo.

Klepec je v trenutku vstal in Tinč se je nehote prekinil. Spoznal je, da je naredil neumnost. V strahu je pogledal plebanuša in ni vedel, kam bi se dal.

Ves zabuhel je bil Tinč, pod očmi je imel velike kolobarje in Klepec je takoj zaduhal žganico. Vzkipel je plebanuš, kakor ga Tinč še ni nikoli videl.

Tišina je nastala v sobi. Prekinila sta z molitvijo, ne z notranjim zadovoljstvom, da se je dan dobro končal in da se je bogu zadostilo, kar zahteva od človeka. V plebanušu je bilo vse podrtó. Vsa lepa čustva so mu izginila ob pogledu na Tinča, ki je bil podoben kupu razvalin. Ni bilo prvič, da je dobil Tinča pijanega, a pri molitvi še nikoli.

Tinč je še klečal in nekaj šušljaj pri sebi, kakor da bi končaval »zdravo Marijo«.

»Poberi se —« se je zadril plebanuš in pokazal s prstom na vrata, kot nekoč Jezus, ko je pregnal prekupčevalce iz templja.

Molk.

Počasi je Tinč vstal in gingavo šel proti vratom.

Oba stanovalca hiše med živimi mejami sta preživela noč sila nemirno. Plebanuša je to razburilo. Tinč pa je bil jezen na samega sebe. Toliko bi pa že lahko pazil, da bi plebanušu pravilno odgovarjal. Bal se je, da ga ne bi Klepec nagnal, kajti pijance je sovražil.

Prišlo je jutro. Zora, sonce, nato ptički in vse tako, kot vsako jutro.

Tinč se je zgodaj dvignil in pripravil v izbi oltar za mašo. Tudi plebanuš je vstal, in ko sta se srečala na hodniku, je Tinč padel pred plebanušem na kolena.

»Odpustite, duhovni oče!« je ječal pred Klepcem in dvigal roke.

Klepca ni ganilo, takih prizorov je bil deležen vsak dan. Poklekajo pred njim njegove ovčice in dvigajo roke za pokoro in odpustanje. On pa je bil miren in pravičen sodnik. Klepec, Klepec. Koliko

kolen se je pripognilo pred njim. Te preproste tretjeredniške duše bi naredile še take bedastoče, če bi jih on zahteval. Trepetale so pred njim in jecljale, on se je pa držal pokoncu, zapiral veke, res, kot pravi svetnik. Svetniki imajo zmeraj nekaj veličastnega na svojih obrazih. In v svoji preprosti duši je Klepec hrepenel za tem idealom. Bil bi potem prvi slovenski svetnik, pred Slomškom in Barago. Lepo bi bilo tudi, če bi vsi trije hkratu dosegli beatifikacijo. Zakaj bi samo Italijani imeli svetnike in Francozi, zakaj ne tudi Slovenci, ki so prav tako pobožen in veren narod, če ne še bolj. — Pa to je bila le tiha, skrita Klepčeva želja.

V snežno beli roki je držal Klepec brevir in poslušal tozbe, kot pravi namestnik božji na zemlji. Le pri lesni kupčiji ga je zgrabila pogodba. Tam je pozabil na svoje dostojanstvo. Kakor navaden zemljan je premetaval številke, govoril in kupčeval.

Tinč je še klečal pred njim. Klepec je hladno zrl mimo Tinča in hotel naprej. Tinč je zaječal.

»Ti nisem prepovedal piti?« se je Klepec zopet ustavil.

»Ste, gospod duhovni oče.«

»No?«

»Grešil sem —«

Plebanuš je pomislil.

»Spovej se! Danes ne bom maševal doma.«

Tu ga ima doma pijanca, sam pa govori toliko proti pijanstvu. Tisto jutro plebanuš res ni maševal doma in tudi Tinč mu ni ministriral. Šel je v cerkev, se spovedal in se očistil greha.

Dnevi so se vrstili, kakor da bi prebiral jagode na rožnem vencu. Človek se ni prav zavedel, pa je že bila tu jesen, jesen z vso lepoto, ki jo prinese s seboj v deželo. Polja so porumenela, listje je padalo z dreves na vlažno zemljo, lovci so streljali divjačino, kolniki pa so bili razrezani, kajti takrat so že kmetje vozili pod streho buče in krompir.

Tudi pri plebanušu Klepcu je zavilo življenje na stari tir. Tinč se je poboljšal in plebanuš je delal naprej, tolažil in odpuščal grehe. Maševal je najrajši doma in Tinč mu je ministriral.

Vsako leto na jesen pa si je plebanuš zaželel oddiha. Delo in ravnina sta ga utrudila in šel je kam v hribovit kraj. Tam na hribih je počival, se oziral v nebo in molil. V višinah se je čutil nad vsem stvarstvom. Bil je bliže Bogu. Zdelo se mu je, da si v teh višinah zreta z Bogom iz obličja v obličje. Ko se je sonce ob večerih nagibalo za vrhove, je postalo nebo krvavo. Hribi v svojem večernem molku so ga preželi. Plebanuš je tedaj v lepem občutju padel pred križanega in molil. Tu je bil rešen vseh lesnih pogodb, prav tako obiskov in še tisoč drugih skrbi, ki ga obdajajo drugače sleherni dan.

Tinč pa je doma vodil majhno gospodarstvo. Sam je bil v mirnem domu in skrbel je za jesenske rože, hodil s podvihanimi rokavi okrog zapuščenega hleva, zapiral je kure, jim dajal jesti ali pa si je dal dela v kuhinji s čiščenjem posode.

V tistih dneh je bil večer, kakor jih je malo v letu, posebno pa v jeseni. Tihih jesenskih dni so ljudje navajeni. Sonce se dolgočasi v megli in se skuša preriti do zemlje.

Tisti večer je bil čisto nekaj posebnega. Treskalo in grmelo je, vihar je lomil drevje in trosil jabolka. Po slamatih strehah so pršele debele kaplje in psi so se boječe stiskali po parmah in pojatah. Včasih je potegnil močan veter, da so škripali tramovi in se je drevje pripogibalo do tal.

Na cesti pred Žerdinovo hišo sta se stiskala ob zidu Žodoš in Krampač. Poškropilo ju je, kadar je potegnil veter. Blisk je od časa do časa razsvetlil pokrajino, da se je videla cerkev kakor podnevi. Porumenelo listje se je svetilo po drevju okrog cerkve in bilo ožarjeno od gorečega neba. Strela se je trgala za strela in jeze božje ni hotelo biti konca.

»Tebi je rekel, kaj bom jaz hodil«, je rekel Krampač Žodošu.

»Sam pa ne grem za vraga«, se je odločil Žodoš.

Pa sta le ostala. Krampač je menil, da je škoda žganice. Govor se je izgubljal med vetrom in gromom. Čez nekaj trenutkov sta se odločila, da pojmeta oba k Tinču.

Tinč je bil zadovoljen, da sta prišla dva. Nič, bodo vsaj trije pili.

Tako se je tudi zgodilo. Brezskrbnost in veselje je zavelo v plebanuše dom. Vsa hramba je dišala po čaju in žganici, kakor je bilo vselej ob takih prilikah. Zmeraj so se razgibali fantje v dobro voljo in tudi Tinč je bil po navadi pijan.

Zunaj je bil vihar. Blisk in grom sta se vrstila in deževalo je, kakor bi iz škafa lilo. Kadar je votlo zagrmelo, so se vse šipe v oknih stresle.

Na vasi ni bilo živega krsta. Vsi so spali po domovih ali pa so v strahu molili in prosili Boga, da jih obvaruje strele in nevihte.

Oni trije pa se niso zmenili za nevihto. Čudovito veselje je polnilo hram in strele niso nikogar motile. Od streh je lilo in med gredami so se naredili majhni potočki. Doge in velika hrastova drevesa so se cedila.

Okrog enajstih je začela ploha počasi pojemat. Grom je zamrl nekje daleč in tudi deževalo ni več tako. Pokrajina se je umirila, koraža je bila nagnjena na kolnike, strehe so se počasi cedile.

Trem veseljakom je zmanjkalo sladkorja. Ni bilo čudno, kajti gostili so se in uživali, kakor bi bili na gostiji.

Krampač se je ponudil, da gre v trgovino. Nič za to, če bo budil.

Tako sta ostala Tinč in Žodoš sama. V sobi je nastala za trenutek tišina, le od daleč se je na hipe slišalo grmenje. Petrolejka je medlo razsvetljevala sobo. Meso, prazne šalice, sol, vilice, vse to je ležalo razmetano po mizi. Ona dva pa sta za trenutek molčala.

Tinč si ni mogel najti mesta. Vstal je, ponujal Žodošu zdaj to, zdaj ono. Žodoš pa je jedel in pil in se smejal, če je Tinč kaj takega rekel.

Tinč je bil ves v ognju. Zvalil se je na posteljo in se krohotal.

»Tu spim. Mehko je«, je dejal brez zveze. »Še ti pojdi.« Žodoš je še nagnil žganje in sedel poleg Tinča. Nerodno mu je bilo, sedel je pa le. Tinč ga je božal po laseh in po visokih mišičastih ramah.

»Za katero pa kaj hodiš?« se je pošalil Tinč z Žodošem. Tinč je začel širiti nosnice in se bedasto režati. Gola glava se mu je svetila pri slabi svetlobi in zabuhle oči so požirale fanta.

»Nobene nimam«, je spraval iz sebe Žodoš, čeprav mu je bilo nerodno.

»Pa včasih zlezeš skozi okno«, je silil v njega zopet Tinč. »Hm? Ko vsi spijo, samo ona se greje pod blazino kje v štiblecu, pa te čaka. Ha, ha! Ti pa se potegneš skozi okno, uideš k njej pod blazino, potem pa se igrata! Ha, ha!«

Tinč se je zakrohotal. Zgrabil je Žodoša okrog pasu in ga potegnil k sebi. Postal je živina. Trepetal je po vsem telesu in se metal po blazinah.

Takrat je Žodoša pretreslo. Tinč se mu je zagabil kakor še nikoli.

Ko se je vrnil Krampač, ni bilo več tistega veselja, ki so si ga obetali. Žodoš je bil čisto poparjen. Le Tinč, zabuhel in zavaljen, je bil še vedno drzen kot po navadi. Pa vendar se je vse razpoloženje izgubilo, niti žganica niti jedila ga niso mogla več priklicati.

Fanta sta kmalu zapustila plebanušev dom, ki je ostal tih in miren, kajti Tinč je kmalu trdno zaspal.

Drugega dne je prišlo pismo od plebanuša Klepca. V nekaj dneh se bo vrnil.

Klepcec je prišel s hribov ves prenovljen. Žarel je, govoril slovesno in bil sijajne volje.

Ko je sonce zvečer tonilo, je gledal iz svojega doma na polje. Kmetje so vozili domov vse, kar je dozorelo. Po dvorišču je bil razmetan les, kot pred njegovim odhodom. Zdaj je zopet doma. Ura v zvoniku je bila. Sonce se je še igralo na pozlačenih kazalcih in po vasi se je slišalo pokanje naloženih kol.

»Življenje se niti za trenutek ne pretrga, vse gre po svoji poti, kakor je hotel Bog v začetku.« Tako si je govoril Klepcec. Kmalu je povečerjal. Truden je bil in po molitvi je takoj legel.

Zgodaj zjutraj je Tinč pripravil v sobici oltar za sveto daritev. Natrgal je jesenskih rož, da je sobica prijetno dišala.

Plebanuš je stopil s smehljajem na ustih pred božje obličje. Prav tako kakor bi se spustil v pogovor s človekom, je govoril z Bogom. Njegov glas je polnil sobo, ko je bral iz knjige in širil roke, jih sklepal in poljubljal oltar.

»Qui Unigenitum tuum, in cruce pendentem, lancea militis transfigi voluisti, ut apertum Cor, divinae largitatis sacrarium, torrentes nobis funderet miserationis et gratiae...«

Tinč ni ničesar razumel, a čutil je, da je to nekaj vzvišenega, nekaj silno lepega. Še njega je ganilo, da je začel odgovarjati glasno in je skušal v odgovorih oponašati plebanuša.

Od časa do časa je mimo hiše peljal kdo visok voz koruzišča. Pokal je oni na vozu in vpil doli na krave. Ko pa je videl skozi odprto okno plebanuša pred oltarjem, je utihnil, snel klobuk in se prekrižal.

Sonce se je razlivalo po porumenelem listju in travi in topel veter je pihal z juga. Vsa ravnina je bila nasičena s prijetnim zrakom.

Bilo je krasno jutro. V sobi je Klepec daroval Boga v nekrvavi daritvi, zunaj pa je sonce poljubljalo svet.

»V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Bog je bila beseda. Ta je bila v začetku pri Bogu«, je molil Klepec.

Lepo je, ko se človek tako igra s čustvi, ko zaživi v tem, kar se dá samo čutiti. Nato se je zdel Klepec samemu sebi prenovljen in čudovito poživljen za svoje delo.

Tako je maševal plebanuš dan za dnem. Njegov dom je bil hram božji. Tu je iskreno prosil boga za svoje preprosto ljudstvo, za uspešno trgovino in za hranilnico. Tinč pa je mnogokrat začustvoval s Klepcem, kajti plebanuševe molitev je bila nekaj velikega in lepega.

DVE RESNICI

STONE ŠIFRER

Dr. Ivan Prijatelj, čigar prva obletnica smrti je nedavno minila, je pri svojih predavanjih večkrat naglasil dve trditvi, do katerih je prišel ob študiju novejšje slovenske literature in zgodovine.

Prva misel zadeva enotnost in razčlenjenost narodnega življenja. Trdil je, da narodno življenje ne sme in ne more biti nikdar enosmerno, ampak je nujno, da je raznoliko diferencirano, a vsa ta raznolikost mora imeti skupen smoter. Ta trditev je dovolj jasna, dodati je treba samo to, da morajo biti smeri, v katerih deluje diferenciacija, le variacije neke osnovne sile, ki jo predstavlja in predpostavlja pojem naroda že sam po sebi. Ta osnovna sila ima v sebi vsa nasprotja: premično in mirno, ustaljeno in gibljivo, živo in mrtvo, a te nasprotujoče si sile nosijo življenje, ki je končno neke vrste harmonična izravnava in višja oblika one osnovne izvirne sile.

Razne oblike te diferenciacije so posebno očite v mestu, to je med meščanstvom, ki tvori v neki meri vodilno plast naroda in v povprečnem življenjskem tempu prehaja preko različnih razvojnih stopenj. Predvsem ustvarja mesto duhovne dobrine in seveda tudi uničuje, često več kakor je potrebno. Dasi vedno trdimo, da nismo imeli nikdar slovenskega meščanstva, moramo priznati, da je njegovo vlogo, življenjske oblike in interese v večji ali manjši meri prevzela slovenska inteligenca, ki je sicer res poredko vzniknila iz meščanstva; mnogo bolj pogosto je iskati njenih korenin med kmečkim ljudstvom. Vedno je bilo očito, da se drži slovenske inteligence še prst, če ne v prvem, pa vsaj v četrtem rodu. Kakor je bilo to dejstvo za razvoj slovenskega knjižnega jezika dovolj ugodno, je bilo na drugi strani za marsikatero dejanje skoraj usodno, kajti ta inteligenca ni vselej do kraja spoznala etičnega sveta, iz katerega je izšla, in se tudi ni dovolj trudila, da bi našla in sprejela nove etične sile, ki bi jo vodile in organsko spajale z narodno celoto.

Dr. Prijatelj je to dejstvo razložil ob Mahničevem primeru. Gotovo danes dosti točno spoznavamo, kako zgrešeni so bili Mahničevi nazeri, toda priznati mu moramo, da je s svojo doslednostjo, kakršno kažejo

pač vsi propagatorji, ki se vržejo v službo ene same dogme, presenetili slovensko inteligenco, ki na tak napad ni bila pripravljena. Takrat se mu ni nihče resno zoperstavil, dasi je bila prizadeta vsa slovenska inteligenca. Dr. Prijatelj je ta problem takole izrazil: »Ne samo, da v tistih letih ni bilo med Slovenci človeka, ki bi se upal javno upreti Mahničju, med vso inteligenco ni bilo niti enega, ki bi se bil mogel, kajti slovenska inteligenca (torej meščanstvo) ni imelo nikdar svoje — etike.« S temi besedami je dr. Prijatelj tenkočutno opazil pri naši inteligenci pomanjkanje etičnih izhodišč, ki so nujno potrebna za ustvarjanje in vodilo vseh procesov, ki označujejo in usmerjajo narodno miselnost. Etična izhodišča so tudi tista sila, ki brzda diferenciacijo, kolikor postaja škodljiva, naravna njen tok in jo oplaja, ko bi morala postati že jalova.

Ob vseh važnih političnih in socialnih prelomih, kolikor jih je doživelo slovenstvo v zadnjem stoletju, se je inteligenca često odpovedala svoji vlogi, se ognila bistvenih vprašanj, da se je mogla ukvarjati z malenkostmi in hodila med narod vedno le po politično pomoč, ki je podpirala njene interese.

Pomanjkanje etičnih izhodišč in neke mere pri presojanju vsakovrstnih socialnih in političnih napetosti, se je v čudovito jasni luči pokazalo ob vplivu na tisti del naroda, ki je že imel svoja etična izhodišča, namreč na kmečki sloj. Zemlja, počasen gospodarski proces na vasi, odvisnost od nešteti naravnih vplivov, odnos do mesta in drugih faktorjev izven vasi, ustvarja svojevrsten kmečki etos, ki je v svoji osnovi približno povsod enak in označuje vas kot neko rahlo, vendar očitno skupnost.

Meščanstvo kmečkega etosa že spočetka ni pravilno vrednotilo. Poznalo ga je bolj kot nekako starokopitnost in nerazumljivo trdoglavost in si je prizadevalo, kako bi ga pregnalo, dasi mu ni moglo nuditi nikakšnega nadomestila. Ta napor je bil dosti bogato poplačan. Meščanstvo je dobilo v roke neko navidezno politično moč, vaška skupnost pa se je zamajala, diferenciacija neprestano narašča v škodo vasi, ki je namesto preizkušene etosa dobila pojem politične pripadnosti in strankarske zagrizenosti ter ga stopnjevala do take višine, kakršno je meščan dosegel le v nekaterih umetniških in literarnih klikah. Meščanstvo je predvsem svojo diferenciranost (brez urejajočih etičnih izhodišč) preneslo med kmečko ljudstvo in tako je preprosti slikar nehote ustvaril simboliko, ko je narisal na končnico čebelnega panja kravo, ki jo držita dva kmeta za roge in se bijeta s pestmi, gospod pa sedi pri vimenu in molze. Kakor glede kmečkega sloja moremo trditi, da je ta gospod meščan, tako zaman iščemo tistega, ki ima korist od prekomerne meščanske razdvojenosti, jasno, da slovenski narod kot celota ne.

Nadalje se razodeva pomanjkanje etičnih izhodišč, ki bi bila izoblikovala slovensko vprašanje, pri vrednotenju mnogoterih pobud, katere bi mogle koristiti narodni skupnosti. Meščanstvo jih sprejema pod vidikom svoje diferenciranosti in brez sintetične volje ter ustvarja na ta način v mnogih primerih dve različni resnici in jih osvetli s tako lučjo, da se morata izključevati. Kdor pa se je po mučnih bojih prebil do svobodnega

gledanja in stoji izven stroge diferenciacije ter priznava in občuti v interesu slovenstva etična izhodišča, se zave, da je osamljen in brez moči.

Če hoče inteligenca izoblikovati nov življenjski občutek slovenstva, se mora spremeniti njena notranja struktura. Občutimo, da je resnično že čas, ko se mora nehati njena čudovita lahkomišelnost, kajti zavedati se mora, da si utegne v bodočnosti naprtiti še večjo krivdo.

MATI

ALFONZ GSPAN

*Sedem rojstev ji je nameril čas,
sedem trpljenj je šlo skozi njo —
Mi pa smo ji vse preskopó
za bridkosti vračali radosti.*

*Pod večer včasí pri oknu sama poseda,
zadnji žarki ji v prazno naročje lijó,
zdaj zdaj ji pričakujoče oko
prebegne pusto, jesensko ulico.*

*Sence gnetó se po sivih zakotjih,
kostanj pred hišo razsiplje bogate plodove,
zima se krade na bližnje vrtove,
po strešnih slemenih se dimi pletó.*

*V sómrak zapoje zvonček zdravomarijo.
Njena ramena se zdaj globoko povesimo,
bele, žiláve roke na prsih se sklenejo
in trudne misli ji v molitvi utonejo.*

*Neslišno seda temà za veliko mizo,
kjer smo nekoč kramljaje posedali mi,
si pravili storije in z lačnimi očmi
vse bajne dežele sanjaje preromali.*

*Stoli samevajo. Nikogar več ni,
da bi glasno odgovarjal njeni molitvi.
In kakor se ptice razstale so ob selitvi,
tako smo se križem po svetu razšli.*

*Odzvonilo je ... Mati pokriža se in se zagleda v
mrak,
trudna spokojnost ji dahne v obraz,
stara ura na zidu pa ji prešteva čas:
o kako tiho se ji izteka ostanek samotnih dni!*

MASKA

PASSER DOMESTICUS – JUŠ KOZAK

Med zemljo in atmosfero kroži nad hišami, polji in drevesi čudna plast prebivalcev, hudomušnih in požrešnih, pepelastih vrabcev. Nikoli se ne dvignejo visoko pod nebo, ne selijo se in ne potujejo, ne utihnejo od zore do mraka, vedno čuječi in drzni se pode okoli človeških bivališč. Čeprav nihče ne ve, koliko koristijo in škodujejo človeku, jih nihče ne ljubi, in jih vsi rajši preganjajo. Vendar bi se človeku kmalu stožilo, če bi jih naenkrat več ne bilo, česar se pa ni bati, ker se dan na dan plode. Ne prištevajo jih med pevce, a uho bi njihovega neugnanega ščebetanja pogrešalo. Gnezda si delajo malomarno in površno, ker jim morda artistična spretnost niti ni potrebna. Imajo svoje nazore o življenju, o lastnini in družini.

Bilo je v mraku, ko mi je Miklavž prinesel nebogljenega vrabčka. Sosedovi otroci so staknili gnezdo na vaškem kozolcu in ga razdrli. Pobrali so mladiče, ki še puha niso imeli, in jim porezali glave, da bi jih pojedli v rižoti. V teh časih jih precej porabi. Gnezdo je bilo bogato, otrokom so žarele oči. Enega mladiča je rešil Miklavž. Svilen, roznata kožica mu je zgubana pokrivala prsi in zadek. Na drobnem, golem vratu je otožno vrtel glavico in čivkal. Moralo ga je zebsti, ker se je neprestano krčil. Če si se mu približal z roko, je na široko odprl kljunček in se napanjal, da so se mu pod kožico pokazale koščice. Kaj bi s takim vrabcem? Na milijone jih je med atmosfero in zemljo.

Poiskali smo nekje staro gnezdo, ki so ga otroci pred časom nekje sneli. Položili smo ga vanj in ga pokrili s cunjicami, da bi ga ne zeblo. Neprestano je čivkal in stegoval vrat, da bi nas opozoril na svojo lakoto. Namakal sem krušne drobtine v mleko in mu jih dajal. Vselej je požrešno odprl kljun, da so se videle le dve žolti progi in rdečkasta odprtina. Požiral je gimnastično, da se mu je vse telesce napelo. Svarili so me, da naj preneham, češ, saj bo počil. Ko se je najedel, se je poskušal izmotati iz gnezda, a ga niso držale noge, niti se ni mogel s perutnicami opreti. Obupal je nad svojim početjem, se skrčil pod cunjicami in zaspal. Vzel sem ga s seboj v podstrešno sobico, odkoder je segal pogled čez žita in travnike, preorano rdečkasto zemljo, nizke gozdove do krških hribov in do Sv. Duha na obzorju.

Zjutraj me je navsezgodaj, ko je hladen sij razsvetlil zemljo, prebudilo obupno čivkanje. Ozrl sem se s postelje in zagledal na skrinji zijati odprto žrelce. Pokorno sem se dvignil in nasitil vrabca. Šele sedaj, v jutranjem svitu, sem videl siromaka. Kožica, ki se je vsa gubila, mu je le za silo pokrivala koščice. Saj drugega ni imel, le nekaj peresc na perutih, boren mah pod trebuškom in veke, ki so vedno zapirale oči.

Dopoldne sem moral večkrat vstati od dela, ko se mi je za hrbtom oglasilo čivkanje. Bil je podoben gumijasti cevki, ki se spredaj, ko dobi hrano, lahko stisne in se zadaj odpre. Večkrat sem ga moral predjati in mu očistiti gnezdo.

Sprva nisem nameraval nič drugega, kakor ohraniti mu življenje, sedaj ko je po naključju ušel usodi v rižoti. Pač, mikalo me je videti, kako se bo razvil. Počasi, ko sem se moral vsako jutro prebuditi in nasititi kričača, sem se ga navadil. Komaj sem se vrnil domov, se je že prebudil iz dremavice in pričel čivkati. Približal sem mu prst, in ko je pred seboj nekaj zagledal, je bil uverjen, da kroži nad njim stara, ki mu prinaša hrane. Ker nisem vedel, kako mu stara teši žejo, sem mu s prsta spuščal kapljice v žrelce, kar mu je prijalo.

Počutil se je udobno. Videti je bilo, kako mu z vsakim dnem postaja puh gostejši, dobival je peresca in se v dobrem tednu rešil golote. Ko sem ga vzel iz gnezda, se je motovilil po sobi, skakljal po tleh in odpiral kljunček, če sem se mu le približal. Na tleh, na skrinji, povsod so bili vidni sledovi njegove hitre prebave.

Neki dan me je presenetil. Skobacal se je sam iz gnezda in se spustil s skrinje. Zaneslo ga je sicer, da se je prekopicnil, drugi dan pa je šlo. Poslej ni bilo miru pred njim. Komaj sem ga položil v gnezdo, se je sprostil odeje, razširil peruti, čivkal nekaj časa nad prepadom in se predrzno spustil. Stopical je po sobi, poskušal vzleteti in padal ob zidu nazaj. Ko se je naveličal, je pričel kričati in odpirati kljunček. Tako sem se mu privadil, da bi ga težko pogrešal in nikoli nisem izgubil potrpljenja, ko sem ga pital. Opazoval sem ga na tleh. Nikoli ni pokazal volje, da bi drobtino sam pobral, čeprav me je marsikaj prepričalo, da vidi. Komaj je začutil lakoto, se je že na široko postavil, nategnil vrat in odpiral rdeče žrelce. Nalašč sem mu prst, na katerem je lepela v mleku namočena drobtina, odmaknil in vselej je hlastnil po njej.

Družina vrabcev, ki se je preganjala vsak dan po sadnem drevju pred oknom, ga je morala čuti. Odslej so pogosto obletavali okno. »Mali« jih je slišal. Največkrat je priletela lepa, pepelnata samica; obsedela je za hip na polici in klicala v sobo. Videl sem »malega«, kako je poslušal in potem ves nemiren skakljal po sobi. »Kadar ga bodo nosile peruti, se spusti za njo«, sem premišljal. Radoveden sem bil, kako se bo sam naučil letati. Res mu je prirojeno, da ga nosijo peruti, a kadar ga starka speljuje, mu gotovo marsikaj pokaže. Kako naj bi se učil letati pri meni, ki se sam na tleh opotekam?

Večkrat sem ugibal, ali ne bi odprl okna? Prirastel mi je k srcu in težko bi ga pogrešil. Vendar sem okleval nad ljubljenim bitjem. Neusmiljeno se mi je zdelo, zapreti okno in mu kratiti svobodo, če bi si je zaželel. Zapreti ga v kletko? Vravec ima ciganski instinkt in bi v kletki izgubil vso mikavnost. Potlačil sem egoizem in pustil okno odprto. Kadar se bo zgodilo, se pač bo. Zletel bo, mogoče še počakal na polici in izginil v svobodi.

Človek se naveže na žival iz egoizma, kateremu prija, da mu je živo bitje čisto vdano in voljno. Tako je običajno s človeško ljubeznijo. Resnično ljubiti človeka ali žival, more le oni, kdor zna ljubljenemu bitju biti pokoren, kar pomeni, pustiti mu vso svobodo, da živi po svoji volji in notranjih ukazih, pred katerimi mora človek pogosto — čeprav z grenkim občutkom — svoje želje zatajiti. Vsakdanji egoizem v ljubezni je le poskus, da bi človek občutil svojo moč nad ljubljenim

bitjem, in se kaže v vseh človeških dejanjih. Razodeva se pogosto v dejanjih politikov, ki zahtevajo od »ljubljenega«
ljudstva, da bi bilo čisto njihovo, pokorno in voljno, in mu ne privošči-
jo nobene svobode. Takrat so države le velike tičnice. Pravi državnik se bo učil resnične
ljubezni v odnosih do živali. Redkejši je od kometov.

Z enakimi mislimi sem pričakoval, kdaj me bo vrabec zapustil. Vsak dan sem ga imel rajši in sem se moral vedno bolj premagovati, da nisem zaprl okna. Sedaj ni spal več v gnezdu, odrasel mu je. Včasih sem ga našel v copati ali kje pod omaro. Ponavadi pa me je zjutraj ob svitu prebudil neusmiljeno čivkajoč na razprtih nožicah. Kar čez noč se je operil in dobil po hrbtu rjasto rjave lise, ki jih imajo vrabci v našem okolišu. Grlo mu je bilo grahasto in prav pod kljunčkom na vratu je imel črno liso. Naši vrabci se razlikujejo od mestnih, ki so bolj umazano pepelnati in nimajo tako rjavih lis.

Vrabec je bil narejen. S strahom sem ga zjutraj opazoval. Prifrčal je na posteljo, se krečil po odeji in lovil ravnotežje s perutnicami. Priskakljal je do glave in me pričel s kljunčkom cukati za uho. Ni se prestrašil, ko sem se dvignil, stopil po pičo in mu na prstu pomolil kruha, namočenega v mleku. Zopet je jedel s pogoltnim tekom in otresal glavico, kadar mu je sluzasta drobtinica obvisela na kljunčku. Ko se je nasitil, se je pričel spreletavati po sobi. S knjižne police se je spustil v drugi kot in se večkrat po trdem zaletu učil spoznavati stene. Včasih je obvisel na robu slike, najrajši pa se je zibal na senčniku žarnice, ki je visela izpod stropa. Večkrat je počival na vrhu notranjega okna, stegoval vrat zdaj proti meni, zdaj ven na vrt, kjer so že žežnali drugi vrabci. Sleherno minuto sem bil pripravljen, da se bo s plavajočim zaletom spustil skozi okno. Ni se še drznil. Z okna se je vračal nazaj na senčnik, kjer se je skrčil in potem mežikal proti meni.

Nalašč sem zapustil sobo in se čez čas radoveden vrnil, če se je že ojunatil za polet. Neugnano čivkanje na senčniku me je pozdravilo. Ko sem sedel za pisalnikom, sem ga nenadno začutil na rami in takoj nato rahel vščip v uho. Smeje sem vstal in mu dal hrane. Hvaležnosti, ki jo zahteva človeška družba, ni poznal. Komaj se je nasitil, je že zaplaval po sobi, zdaj k sliki na steni, zdaj na knjižno polico, kjer se je najrajši, če se je mogel, podrekal na knjigo.

Dopoldne, ko je zunaj solnce oblivalo zelenje, je prvič obstal na polici okna. Tedaj sem čakal in ga opazoval. Stegnil je vrat, da je skoraj sploščil glavico, in zvedavo mežikal z očesci. Vse mu je moralo biti novo, drevesa, solnčni žarki med zelenimi listi, trave in njive, beli zvonik cerkvice pri Sv. Roku. Premišljal sem, kako mu vse miglja pred očmi, morda se mu barve vrte v kolobarju in ga omamljajo. Kakor da ne verjame svojim očem, je lahko zavrtel vrat in se ozrl v sobo. Solnčna toplina mu je dihala v prsi, da se je od ugodja razkrečil, sprostrl perutnice in ves drhtel na polici. Instinkt se je prebujal. Ni se še predramil, ker je skoraj boječ odfrfotal z okna na senčnik, na katerem je začuden ždel, zapiral in odpiral oči. Dolgo ga ni strpelo. Zagledal sem ga zopet na oknu. Z jablane je priletel starejši vrabec in obletaval okno. Mali se ga je očitno prestrašil, kakor blisk se je

umaknil in je že obsedel na senčniku. Nova spoznanja so ga najbrž popolnoma zmedla. Nekaj časa se je kakor brezumen podil po sobi in celo večkrat pozabil na stene, ob katerih se je potem krčevito lovil.

Vsak dan se je pričel enako. Še preden so moje oči občutile jutranji svit, me je že Mali cukal za uho in opozarjal, da je lačen. Čudil sem se, da še vedno sam ne pobere drobtinice. Nastavil sem mu jih po tleh, po omari in na oknu, kjer je čim rajši posedal; niti zmenil se ni zanje. Komaj pa sem srknil z jezikom, že mi je bil na rami in čakal, da sem mu dal piče.

Čudim se, zakaj nimajo ljudje radi vrabcev? Pevci res niso, po svojem temperamentu pa prekašajo druge ptice. Mogoče, ker jih je preveč, saj zato človek tudi človeka ne trpi. Morda jih odbija popolna amoralnost porogljivih in hudomušnih živžavcev, ki se prav nič ne menijo za kmečke in meščanske nazore.

Naposled se je približal dan. Vse jutro je bil nekam nemiren in je neprestano prhotal okoli okna. Solnce je veselo sijalo, lahna sapica je zibala veje na jablani. Nagon se mu je preživno oglašal, ni ga mogel več krotiti. V sobo se ni več ozrl. Dvakrat je razširil perutnice, se pripognil in nato z veselim čivkanjem poletel v zelenje. Bil sem prepričan, da je odletel. Počasi sem stopil k oknu in ga poskušal spaziti. Samotno se je zibal na vejici jablane in se ogledaval. Vetra doslej ni poznal. Začuden je vrtel glavico in gledal, odkod prihaja nevidni dih, ki ga je božal. Včasih se je rahlo dotaknil s kljunčkom zelenih listov. Okoli in okoli so se preganjali vrabci, cvrčali in iskali mrčesa. Vrabci niso izbirčni, pobirajo mrčes, ki ga drugi ptiči ne pogledajo. Mali je zavzeto opazoval neumorno vrvenje in se vselej boječe odmaknil, če se je spustil poleg njega drug vrabec na vejo. Življenja svoje družine gotovo še ni razumel. Dve tolsti vrani sta privršali in pregnali vrabce. Vrešče so se zagnali v mejo in se poskrili v špan-skem bezgu. Mali pa je obsedel in se še vedno ogledaval. Preizkusiti sem hotel najino znanje in sem ga poklical. Malo je napel vrat, že je priletel na okno in takoj na ramo. Kar pri oknu me je pričel kljuvati v uho in mi ni dal prej miru, dokler ga nisem nasitil. Torej se mi ni še odtujil.

Drugo jutro je bil že zopet s prvim svitom na postelji. Sedaj je vsako noč spal na senčniku; tudi ga ni motilo, če je pod prevleko gorela luč. Potuhnil sem se nalašč in se nisem hotel prebuditi. Zaman sem ga poskušal prevariti. Toliko časa me je kljuval v uho, pikal v prst, da sem smeje odprl oči in poiskal priljubljeno mu hrano. Potem je odfrčal, prej kakor drugekrat. Videl sem, da postaja drznejši in se že podi za drugimi vrabci. Z jablane v mejo, od tam do vrb ob potoku, in spet nazaj med fižol.

Še vedno nas draži, in nas še bo, vprašanje, ali se ptiči med seboj razumejo? Sam ne dvomim, da se, čeprav si njihovo govorico preveč človeški predstavljamo.

Mali se je sedaj komaj še enkrat, dvakrat vračal dopoldne nazaj. Vselej mi je obsedel na rami in zahteval hrane z dogovorjenim znamenjem. Kratek čas je potem posedel na senčniku, včasih ne dalj, da

se je očistil, in zopet odfrčal. Počasi se je seznanjal z življenjem vrabcev in njega zakoni.

Hrane ni pobiral, le opazoval je vrabce med drevjem. Spustil se je z njimi celo z vrta na farovške grunte, kjer so se pojavale največje jate. Tam so našli največ prosa in druge piče. Tudi so vrabci vedeli, da se jih tam najbolj boje, in jim nikjer na njivah ne postavljajo toliko strašil. Bržkone vrabec ve ločiti beraške njive od bogatih. Na farovške njive so se spuščali v jatah, tiho, da ne bi splašili strašil. Kadar je človek stopil med njive, so se s šumom dvignili in posedli nedaleč kje v grmovju ob ulicah, kjer so čakali, da je človek izginil. Vrabec ne pozna nobene lastnine. Vse, kar je posejanega in zelenega, je dom njegove družine. Po vseh kozolcih poseda in vse mu prija. Če so jih v farovških kozolcih preveč zastrašili in jim obesili nagačene sove in cunje za strašilo pred snopi, so se maščevali in se v sivih rojih zakadili na učiteljeve njive, ali pa se podili po njegovem dvorišču. Zmeraj v številnih družčinah, kakor bi drug drugemu vse privoščili. Opoldne, kadar je solnce pripekalo, je tudi Mali sedel med njimi in opazoval postavnega, trebušatega učitelja, ki je počasi korakal po kolovozu od polja proti vasi, kjer je imel lepo hišo s konzumom in hranilnico, na kateri je sredi pročelja stal kip Marije Priprošnjice. Hudomušni vrabci so mu ga včasih vsega ponečedili. Opoldne so ga gledali, kako je domov grede s farme molil angelsko češčenje in se priporočal za božji blagoslov. Včasih so se mu zakadili na šolski vrt in se malo zmenili za otroke, ki so mu okopavali zelje in pleli grede. Le njegovega glasu, s katerim je otroke in vaščane učil morale, da se je razlegalo po vsej dolini do Sv. Roka, so se bali. Vselej, kadar so ga zaslišali, so se vrešče preselili na vrt premožnega, liberalnega trgovca. Zaradi Malega sem se seznanjal z življenjem vrabcev, ki so se veselili božjega blagoslova, razpetega nad farovškimi in učiteljevimi njivami in vrtovi, in ki je zanj od šolskih otrok do osebjenjkov delala vsa vas.

Mali me ni zapustil. Po večkrat na dan je za hip odkod priletel in me priganjal, da sem ga nasitil. Zgodilo se je, da mi je dalj časa sedel na vratu, ali celo na roki, ki je premikala pero po papirju. Začuden je gledal čačke na papirju in pero, ki jih je risalo. Samo enkrat mi jih je ponečedil.

Stal sem na vrtu in ga poklical, enkrat, dvakrat, in že mi je odnekod prifrčal na ramo. Primerilo se je, da ga nisem tudi vse popoldne videl. Takrat se je rad preganjal z vrabci po cesti v prahu. Opazil sem, da se ponavadi zbirajo krog starejšega, zelo objestnega vrabca, ki je bil tudi z našega vrta in se je vedno predrzno ščeperil. Valjali so se po prahu, in ko so se naveličali, so posedali in brskali po konjskih figah. Videti je bilo, kakor da jim domišljavi, posebno ščebetavi vrabec razlaga nekakšno filozofijo in jim kritično odkriva skrivnosti konjskih fig. Zbor me še vedno spominja na prizore iz političnega življenja v našem mestu. Neki dan sem gledal Malega, kako je nepremično čepel v prahu in oprezal, ko so se pri konjski figi spopadli vrabci, da se je vse prašilo. Imel sem vtis, da živi Mali še vedno nekje ob strani življenja.

Kadar je skakljal po vejah jablane pod oknom, sem mu laže sledil. Čudil se je, kako so se nekateri vrabci kljunčkali s samicami — bog vedi, ali je razložil spol? — se potem stiskali drug k drugemu, in so samci posedali na samicah. Videl sem ga, kako je tudi sam poskusil igro drugih in je nerodno poskakaval zdaj za samico zdaj za samcem. Življenjskih skrivnosti ni še doumel.

Neko noč ga ni bilo nazaj na senčnik. Zunaj je deževalo. Dolgo sem ga vabil, nikjer se ni zganila perut, nič ni začivkalo. Ko sem se zjutraj prebudil, prej kakor navadno, sem začul rahlo čivkanje. Presenečen sem odprl naoknice, ki sem jih bil zaradi deževne noči zaprl, in zapazil, kako se Mali ves premrt stiska pod napuščem. Spustil se je klavrn in potrtno na okno. Tedaj sem videl, da nima repa. Dal sem mu hrane, ki jo je sicer pobiral s prsta, toda brez teka. Namršil je perje in se skrčil. Z žalostnim pogledom je strmел predse. Vse dopoldne je tako prečepel na senčniku in se ni premaknil. Ugibal sem, kaj se mu je primerilo. Je bil predomač in je človeška roka hlastnila po njem? Mačka? So ga oskubli drugi vrabci zaradi njegovih nerodnih ljubezenskih izražanj?

Nikoli ne bom uganil. Poslej je čemerno stopical po sobi in če sem ga postavil na okno, je s kalnimi očmi pogledoval v solnčni svet. Včasih ga je nekaj pretreslo, da je razširil perutnice, se ves tresel in hrepeneče čivkal. Od žalosti ali koprnenja?

Vidno je bolehal in hiral. Ker se ni mogel več dvigniti, je skakljal po tleh, ponavadi tiho in žalostno. Neki dan, ko ni nihče pazil nanj, da je pod nogami, je nekdo nevede stopil nanj in ga stisnil. Čivknil je in izdihnil. Oči so bile bele in kalne, ležal je trd in hladen, brez repa, s sprostrtimi, posinelimi nožicami in s skrčenimi krempljčki. Kljunčka, s katerim me je tolikrat pikal, mu nisem mogel zapreti.

Ušel je rižoti, a je umrl, ker se, preveč razvajen v ljubezni, ni naučil boriti se in živeti po zakonih življenja vseh vrabcev, svobodnih komunistov, ki jim je že človeška ljubezen nevarna.

ISKANJE

JERN LEDINA

*Tako sem od samega sebe utrujen,
na nekih prsah bi se moral spočiti,
pri nekom vse, kar me teži, pozabiti,
za vselej, do konca, do smrti.*

*Vse ure bedim in se k luči prebijam,
vse dni me le tvoja lepota boli;
v daljavo poslušam, ker te ob sebi ne čutim —
in tvoje srce mi nič ne govori...*

POGLED NA POVOJNO DRAMATIKO

VLADIMIR PAVŠIČ

Ta študija o slovenski povojni dramatik kot delu najnovejše slovenske literature, nastajajoče in razvijajoče se v zadnjih dvajsetih letih po vojni, nima seveda literarno zgodovinskih ambicij. Zakaj gledati na kos najnovejše literature, ki je še vsa v svojem nastajanju, ki se sproti poraja še ta dan pred našimi očmi, ki jo ustvarjajo še živeči pisatelji, med katerimi jih je mnogo, ki so šele na začetku ali sredi svojega literarnega razvoja in kažejo še povsem neizoblikovane fizionomije, gledati na to sodobno literaturo s strogo znanstvenega literarnega vidika bi bilo prav tako nemogoče kot krivično. Nemogoče, ker nam primanjkuje na eni strani mnogo materiala, ki bo dostopen šele bodočim literarnim zgodovinarjem — n. pr. gradivo za biografijo posameznih pisateljev, rokopisno gradivo za intimnejše poznavanje posameznih pisateljskih osebnosti kot je korespondenca itd.; na drugi strani pa je potrebna docela objektivna distanca, ki jo omogoči šele čas. Krivično, ker je brez vsega naštetega nemogoče napisati zaključeno literarno zgodovinsko študijo o pisatelju. Zato sem se seveda odločil napisati kritično študijo in upoštevati literarno zgodovinske vidike le kot nujno dopolnilo. Glavni, da ne rečem edini vir za to študijo so mi bila posamezna dela naših dramskih avtorjev, ki so izhajala po vojni na našem knjižnem trgu ali bila igrana v naših oficialnih in neoficialnih gledališčih, naslednji vir pa seveda najrazličnejše literarne in gledališke kritike o posameznih dramah, uprizoritvah in dramskih avtorjih, posamezne, zelo, zelo redko posejane obširnejše študije o naši dramatik, med katerimi največja in vključ s svojim pomanjkljivostim najtemeljitejša je monografija o slovenski dramatik, ki jo je napisal češki literarni zgodovinar Franz Wolman (Slovenska drama).

Šlo mi je predvsem za to, da premerim miselno silo, s katero je naš povojni dramatik posegal v življenjske probleme naše družbe in našega časa, da pretehtam ustvarjalno silo, s katero je te probleme oblikoval, ugotovim, v koliko je naša povojna dramatika bila ali ni bila živ odraz in izraz, kritik, sodnik, usmerjevalec, vest in notranji glas naše celotne družbene in narodne resničnosti, da ugotovim, v koliko je bila glasnik njenih življenjskih nujnosti, da presodim, v koliko se je znala dvigniti nad naše ozke življenjske relacije in jih s svobodnim pogledom premeriti, oziroma, v koliko je tem ozkim relacijam sama podlegala in se izgubljala v njih.

Ker torej nisem nameraval pisati zgodovine slovenske povojne dramatike, sem se tudi izognil literarno zgodovinskim razdelitvam; nisem je grupiral glede na posamezne literarne struje kakor so realizem, novoromantizem, ekspresionizem, simbolizem, socialni realizem, socialni romantizem, torej struje, ki so v naši povojni dramatik delovale in še delujejo, tudi ne glede na posamezne pisatelje, marveč sem jo poskušal obdelati glede na njeno snovno stran. Tako sem poskušal strniti našo povojno dramsko produkcijo v naslednja poglavja: kmečka drama, meščanska drama, proletarska drama in zgodovinska drama. Omeniti

pa moram, da v tej študiji nisem upošteval otroških iger, ker sodim, da so predvsem stvar mladinske književnosti in da bo moral o njih govoriti tisti, ki bo pisal študije o slovenski povojni mladinski književnosti, dalje, da nisem upošteval raznih pasionskih iger (n. pr. Gregorinovih) in da sem se tudi v ostalem omejil na tista dramatska dela in dramske avtorje, ki so po svoje značilni in pomembni za našo povojno dramatiko.

Preden preidem k stvari sami, naj mi bo dovoljena neka splošna opomba. Med nami se je udomačil svojevrsten odnos do slovenske dramatike, ki zaradi svoje negativnosti pogubno vpliva na njeno rast. Mislimo si približno takole: slovenska dramatika je klavrna zadeva, je tako rekoč neresna zadeva, in ker je o tako neresnih zadevah nesmiselno govoriti, raje molčimo o slovenski dramatiki. Kar se tiče klavnosti, imajo seveda precej prav. Vendar, ali ni prav molk in desinteresiranost, ki že leta spremlja našo dramsko produkcijo, eden izmed glavnih vzrokov njene klavnosti, njene ohromelosti, če hočete tudi njene neresnosti? Ali ni prav nezainteresiranost publike, naših oficialnih teatrov, kritike v nemali meri kriva, da je naša dramatika na tako nizkem nivoju? Toda slabič ima izgovor vedno pri rokah, kadar je govora o njegovi slabosti. Da bi opravičili pred sabo in pred svetom žalostno stanje naše dramatike, smo si z iznajdljivostjo in naivnostjo slabiča izmislili izgovor, ki je prava kurioziteteta in ki še do danes ni izgubil svoje veljave med nami. Segli smo namreč po izgovor prav v globine slovenske narodne duše in smo rekli: Glejte, slovenska duša je vendar v svojem bistvu lirična, kako vraga naj vendar ustvarja velike dramske umetnine?! Da je slovenska dramatika taka kot je, nismo krivi mi, kriva je pač uboga lirična slovenska narodna duša. Ni kriva ne gledališka uprava niti kritika niti pisatelji sami niti publika, kriva je slovenska narodna duša, ki nas je vse skupaj hipnotizirala s svojim liričnim fluidom. Pisati slabe drame, zapostavljati dramatiko, molčati o njej dosledno in vztrajno je potemtakem celo nekakšna specifično slovenska narodna vrlina. In morda ni daleč čas, ko bomo iz svojega narodnega gledališča s krepelci, če že ne z ognjenimi meči, zapodili slovensko dramatiko in gledališče končno-veljavno izpremenili v zavetišče slovenske lirične narodne duše. Morda pride čas, ko bo pisati dobre slovenske drame — slovenska nacionalna herezija.

Tako torej prehajam brez večjega uvoda k prvemu delu svoje razprave, k problemom naše povojne k m e č k e d r a m e, in se bom poizkušal ustaviti ob splošnih vprašanjih naše dramatike kasneje med razpravljanjem. Kaj je pred vsem ostalim značilno za našo kmečko dramo? Da je bila in da je še danes v pretežni meri utilitarno vzgojna, ljudska drama, pisana za kmete, pisana predvsem za slovenske ljudske odre, pisana slovenskemu ljudstvu v moralni pouk in zabavo; slovenska kmečka drama je torej v pretežni meri drama za kmečko ljudstvo, ne pa o kmečkem ljudstvu. To dejstvo je treba imeti vedno pred očmi, kajti le tako bomo mogli razumeti, zakaj se še do danes ni povzpela do večjih umetniških vrednot. Mimogrede naj omenim, da to dramo goje, so gojili in v njej tudi marsikaj ustvarili predvsem duhovniki, katerih poklicna

dolžnost in naloga je vzgoja ljudstva. Njihove kmečke drame so po večini le neka oblika njih vzgojnega delovanja med ljudstvom. Največji predstavnik te vzgojne kmečke drame, ki je bila do nedavna, kakor sem že omenil, skoro izključna vrsta kmečke drame pri nas, je brez dvoma Franc Saleški Finžgar; ob njem se je poizkušal na tem področju tudi Meško, potem mlajši Janez Jalen, ki sta, kakor je znano, prav tako kot Finžgar katoliška duhovnika. Naj že takoj od kraja omenim, da je povojna kmečka drama po večini produkt starejše generacije, ki je rasla v naš čas preko vojne, ki je prinesla s seboj tradicionalne poglede naše psevdorealistične in novoromantične generacije z rahlimi odtenki naturalizma, ki je ob prelomu desetletij narahlo kot bežen vetrič vzvaloval površino naše literature, našega gledališča in našega časopisnega in javnega življenja. Že na tem mestu naj omenim, da je naša povojna generacija, do nedavna še vsa zaprta v steklene prostore ekspresionizma in epigonskega novoromantizma, bila v teh brezračnih dimenzijah vse prehudo egocentrična, vse preveč ujeta v vrtince iskanj svoje duhovne podobe, kakor se je temu reklo nekdanj, vse preveč obrnjena v svoj namišljeni, potrvojeni svet, da bi ji preostajalo časa in smisla za študiranje in oblikovanje kmečke stvarnosti.

Ker mlada generacija ni gojila kmečke drame — menda med drugimi že omenjenimi vzroki tudi zato, ker je po rojstvu in po vzgoji pripadala že v večjem številu meščanskim ali proletarskim slojem kot generacije pred njo — ima naša povojna kmečka dramatika neko neprijetno, nesodobno idejno in oblikovno patino; v njej je le malo svobodnejših pogledov na življenjske in socialne zakonitosti sodobnega kmečkega življenja, le malo resničnega sodobnega kmečkega življenja z ekonomsko in moralno razrvanimi družinami, pavperiziranimi kmečkimi plastmi in vso tisto življenjsko zapletenostjo, v katero je vrgla moderna civilizacija kmečke mase po vsem svetu in ne v najmanjši meri tudi pri nas. Nekaj poizkusov v tej smeri seveda imamo — o njih bomo govorili kasneje —, v splošnem pa velja, da nam krvavo primanjkuje močnih dramatskih psiholoških študij našega kmeta, kakor nam še danes manjka velikega kmečkega romana.

Ena izmed velikih kulturnih in specifično literarnih nalog, ki jih je opravil realizem v velikih in malih evropskih književnostih, je bila definitivna pritegnitev vseh družbenih plasti v umetnost. Realizem, ki je otrok pozitivističnega, demokratičnega devetnajstega stoletja, je imel med drugim veliko nalogo, demokratizirati umetnost. Demokratični meščanski liberalizem v politiki in demokratični meščanski realizem v literaturi sta stopala všttric. In če upoštevamo klavnost našega meščanskega liberalizma (ki je prešla že domala v pregovor), ki se nikoli ni mogel otresti romantičnega idejnega kompromisarskega duha, zanešenjaštva in pomanjkanja smisla za neposredno realnost, potem prav lahko razumemo tudi klavnost naše realistične literature, ki ji je prav tako kot slovenskemu liberalizmu primanjkovalo živega čuta za resničnost, ki je prav tako bolehalo na okorelosti, ki ji je prav tako manjkalo širokega razmaha in idejnega poleta, ki je prav tako tkala okoli sebe rahlo romantično tenčico, ki ji je prav tako kot njenemu političnemu dvojčku pri-

manjkovalo resničnega vsestransko svobodnega duha. Prepričan sem, da ima bolezen slovenskega liberalizma in bolezen slovenskega realizma ene in iste korenine in da bi slovenski realizem vse drugače zaoral v našo življenjsko stvarnost, če bi naš liberalizem ne zastavil pluga tako plitko v ledino. Danes, ko je slovenski liberalizem, lahko rečemo, prav do konca napravil svoje slabo izpolnjevano poslanstvo, ko pomeni govoriti o njem isto kot govoriti o preteklosti, polagoma zavzemajo njegove postojanke v naši politiki, kulturi, literaturi naprednejša gibanja. In mislim, da se ne motim, če trdim, da je usoda novega, prerojenega socialnega realizma, ki ga loči od starejšega romantičnega realizma razdobje moderne s svojima vrhoma Cankarjem in Župančičem in razdobje povojnega ekspresionizma — zavisna od usode, ki čaka naša napredno usmerjena politična gibanja, če trdim, da je življenjska sila tega socialnega realizma odvisna od življenjske sile naših progresivnih političnih gibanj. In če je res, da je edino možna oblika moderne slovenske kmečke drame, ki naj zajame vase vso tragiko, vso življenjsko resničnost sodobnega slovenskega kmeta, ravno sociološko realistična drama, potem je jasno, kje je iskati novih možnosti življenjskih virov in intuicije naše nove kmečke dramatike. Edino taka sodobna sociološko psihološka realistična drama bo mogla do konca prekiniti neplodno tradicijo naših naivno-utilitarno vzgojnih ljudskih iger, v katerih smo in po veliki večini še danes ponostavljamo, idealiziramo, šabloniziramo kmečko življenje po zdavnaj obrabljenih, zastarelih in dolgotrajnih klišejih.

Naj končno preidem k razpravljanju o naših povojnih dramah iz kmečkega življenja.

Najprej naj se ustavim pri našem najsolidnejšem in najmočnejšem pisatelju kmečkih dram, namreč pri Finžgarju, čeprav, kakor sem omenil že prej, prav za prav ne sodi v razpravljanje o slovenski povojni dramatik, ker se je njegova literarna tvornost izživela že prej. V prva leta po vojni sega le s predelano dramo »Verigo«, napisano že leta 1914, in z »Razvalino življenja«, izdano menda leta 1921. Finžgar je znal kakor le malokateri ali morda nobeden med našimi pisatelji organsko združiti dvoje stremljenj, dvoje velikih nalog: pisateljsko in vzgojiteljsko. Ti dve stremljenji zna uravnovesiti v sebi le malo pisateljev, za njihju uravnovešanje je potrebna čisto po svoje ustvarjena pisateljska natura. Zgodovina literature pozna le malo pisateljev, ki bi bili veliki umetniki in ljudski vzgojitelji obenem. Tak edinstven primer je Tolstoj, a še on samo v starejših letih, ko se je že odpovedal umetnosti kot taki. Velik umetniški talent je le redkokdaj dober pedagog, a velik umetniški talent je še bolj poredko dober ljudski vzgojitelj in prosvetitelj. Kajti pisatelj velikih miselnih in ustvarjalnih razsežnosti prodira do vedno novih življenjskih resničnosti in oblikuje življenje v imenu ideje, ki ga je obsedla, ne da bi se oziral na posebne vzgojne učinke svoje ideje in ne da bi mu bilo treba iskati preprostemu ljudstvu najrazumljivejšega izraza, dočim pisatelj-ljudski pedagog samo popularizira, samo publicira že zdavnaj priznane resnice in splošno veljavne etične norme. In Finžgarja moramo šteti med najinteligentnejše, najmanj vsiljive in najbolj neposredne popularizatorje takih priznanih, neproblematičnih resnic

in etičnih norm, takih humanih obče veljavnih in koristnih načel in maksim. Da govorim konkretnije: Finžgar s svojim delovanjem kot pisatelj in dramatik vzgaja slovensko ljudstvo v smislu humane krščanske etike; v kolikor je ta krščanska Finžgarjeva etika splošno človeška in ne le stvar neke dogmatike, je tudi Finžgar sodoben, napreden pisatelj-pedagog v najsolidnejšem pomenu te besede.

Finžgar se globoko zaveda resnice, da je mogoče človeka resnično prevzgojiti le s tem, da mu vedno znova odkrivaš njegove grehe in slabosti, da mu jih vedno znova dvigaš do čim intenzivnejše zavesti, da mu jih razkazuješ v vsej njihovi najodvratnejši podobi; zaveda pa se tudi resnice, da so ti grehi in te slabosti globoko zakopani in prirasli prav h koreninam človeškega bistva, človeške nature, in da jih je zaradi tega mogoče iztrebljati le z najbolj neprisiljenimi in hkratu najsugestivnejšimi sredstvi. In eno takih najsugestivnejših sredstev je Finžgar našel v teatru, ki more najneposredneje učinkovati na človeka.

Finžgar je predvsem vzgojitelj slovenskega kmečkega ljudstva, njegov modri oče in vse razumevajoči, preudarni, strogo sodeči dušni pastir, in predvsem in morda samo zato piše drame za kmečko ljudstvo, torej za podeželske odre. Kot dramatik ne išče nobenih novih, svojevrstnih oblik, ne eksperimentira, marveč si prizadeva biti čim bolj preprost, jase, razumljiv, pač zato, ker ve, da moraš preprostem človeku govoriti z njegovim jezikom, če hočeš, da te bo razumel, torej, če hočeš doseči pri njem svoj vzgojiteljski namen. Zato se Finžgar pogloblja v kmečko mentaliteto, študira jo v vsakdanjem življenju in spovednici, poskuša prodreti v zadnje, njegovemu pogledu, intuiciji in intelektu dostopne odtenke, raziskuje posebnost in značilnost njenega zunanjega izražanja, posebno jezikovnega, tako da so njegove drame pisane v zelo klenem, plastičnem jeziku, značilnem za našega gorenjskega kmeta. Finžgar pa ne poskuša vplivati samo s p r e p r o s t o s t j o v izrazu, marveč tudi s p a t o s o m, kajti kot pridigar-duhovnik dobro ve, da je preprosto ljudstvo zelo podvrženo sugestivnosti s primernim patosom izgovorjene besede. Zato in ker je menda Finžgar že po naturi obdarjen z nekim umirjenim in prepričevalnim patosom, nosijo njegovi dialogi teže preroške resnobe in ljudske, svetopisemske modrosti. Njegovim ljudskim dramam bi se dalo očitati, kar je očital stari Tolstoj dramam mladega Gorkega, češ da so koncil brihtnih glav in da tako modro in z izbranimi besedami preprost človek nikoli ne govori. Lahko bi rekli, da družni stil Finžgarjevih dialogov v sebi nekako troje elementov: preroško resnobo in preprostost evangelija, stvarnost sodobnega realizma in patos antične, klasične tragedije.

Njegovi dialogi so izredno ekonomični, mestoma aforistični, a vedno jih nekam tesni Finžgarjeva skrb za vzgojni efekt, ki mu nikoli ne uide iz pisateljske zavesti. Včasih dobivajo njegovi dialogi klenost ljudskih rekov in pregovorov, včasih se nekoliko umetno dvigajo v usoden preroški patos. Stari Primož v »Verigi« govori: O Bog, greh se je začel in greh bo rodil greh, o-o-o! In Marko mu odgovarja: Ne greh, začela se je pravica. Franc Koblar je dobro zapisal o Finžgarju (DS 1921), da v njem živi zavest propovednika starogrških dram, pa da le prečesto

zaokroži svojo nalogo prezgodaj ali pa vzgojnemu pripovedništvu na ljubo zasnuje delo na temelju, iz katerega že očitno gleda konec.

Zaradi tega vzgojnega stremjenja seveda Finžgar neredko retušira resničnost, da postane prikladnejša njegovim pedagoškim potrebam. Njegove drame se, rekel bi, gibljejo po liniji čim večje vzgojne učinkovitosti, namesto po liniji čim večje umetniške sugestivnosti, ki jo daje samo brezobzirno, živo upodabljanje človeškega dejanja in nehanja, človeškega čustvenega, nagonskega in miselnega sveta.

Druga stran, ki dela danes Finžgarjeve drame neaktualne, ki jih nekako sama po sebi potiska nazaj v preteklost in polpreteklost, ki jih obsoja na to, da so vse bolj podobne naše nekdanje, ne pa naše današnje vasi, je Finžgarjeva sociologija. Vas, kmečko rodbino, socialno in ekonomsko podlago kmečkega življenja pojmuje Finžgar nekam statično. Njegov ideal je gospodarsko trdna, moralno neoporečna, zdrava gorenjska kmečka hiša. Finžgarja najbolj zanimajo tiste sile, ki razdirajo enotnost in patriarhalno, solidno ubranost take zdrave kmečke hiše. S tem problemom se ukvarja v svojih najboljših, že omenjenih dramah, kakor sta »Veriga« in »Razvalina življenja«. Rešuje ga seveda popolnoma v smislu svojega vzgojiteljskega poslanstva in v smislu svoje idealistične krščanske morale, pri čemer pojmem ta izraz v njegovem najboljšem in najširšem smislu. Kaj žene k propasti Markovo rodbino v »Verigi«? Znana kmečka strast po pravdanju, silovita trma in pretiran čut za privatno lastnino. In kaj zruši Kantetov dom v »Razvalini življenja«? Pohlep po posesti, »kmečki racionalizem, usodna brezvestnost v ljubezenskih zadevah in brezsrčnost v gospodarskem izkoriščanju« (Fran Koblar, Gled. list 1930/31). Res je, da so najtrdnejši kmečki domovi propadali in še propadajo zaradi teh in takih strasti, vendar je tudi res, da danes in že dolgo časa prej niso propadali predvsem iz teh vzrokov povsem moralnega značaja, marveč v ogromni večini iz vzrokov čisto ekonomskega značaja. Finžgar vidi vzroke ekonomskega razkroja v pomanjkanju etične zavesti, dočim modernega dramatika življenje sili k temu, da gleda tudi v gospodarskem razkroju vzroke za pomanjkanje večje moralne zavesti. In sodobni slovenski dramatik mora iskati predvsem tistih tragedij kmečkega življenja, kjer se razodeva etični razkroj kot posledica socialne in ekonomske razrvanosti sodobne družbe. Alkoholizem, zločinstvo, vseh vrst razvratnost, demoralizacija, egoizem, pomanjkanje kolektivnostnega čustvovanja, resigniranost in osebni upor, vse to, kar razkraja in uničuje naše kmečke množice, vse to mora dobiti v naši novi dramatici novih osvetlitev in močnega stvariteljskega izraza. Finžgarjeva dramatika torej postaja danes zmerom bolj podoba stare, deloma še patriarhalne slovenske vasi, ki je navzlic svojemu do neke mere plastičnemu in objektivnemu realizmu precej idilična spričo današnje naraščajoče pavperizacije in iz nje izhajajoče demoralizacije kmečkih plasti.

Finžgar je uspešno nadaljeval delo tam, kjer so ga odložili naši starejši realisti preteklega stoletja, njegova proza in njegova dramatika je prav za prav rasla docela organično iz njihovih estetskih in miselnih osnov. Velik pomen njegove beletrije za razvoj naše književnosti je bil

in je v tem, da je preko toka nove romantike in simbolizma gradil most med našim starejšim in našim novo nastajajočim realizmom, ki nam ga prinaša današnja doba. Finžgar kot dramatik ni odkrival kakih novih življenjskih problemov našega kmeta, ni ustvarjal docela novih figur, novih tipov, ni osvetlil s širšimi miselnimi vidiki socialne problematike kmečkega življenja, marveč je le z veliko inteligenco in spretnostjo prenesel kmečke figure iz dotakratne proze v dramo. Skratka, Finžgar ni toliko dramatiziral kmečkega življenja kot dotakratno tujo in svojo kmečko prozo. Morda bi z malimi izjemami mogli najti kmečkim osebam njegovih dram prototipe ali vsaj zelo sorodne tipe v starejši kmečki prozi. Finžgar jih je samo fabuliral po svoje, postavil v druge medsebojne odnose, tu in tam jim je dal nekaj več človeške globine, kanil kapljico žive, vroče krvi in svoje solidne modrosti. Odkril in oživel je tudi nekaj ljudsko-romantičnih motivov (n. pr. Divji lovec, Naša kri). Njegov pogled v duševnost kmečkega človeka je tu in tam globlji kakor na primer Jurčičev, a kakor večina pisateljev se tudi on ni otesel konvencionalnega retuširanja in nekakšne praznične »štimunge«, s katero je naša literatura že od nekdaj idealizirala podeželje. Bodoči dramatik, ki bo imel namesto Finžgarjevega propovedniškega patosa resničen umetniški patos, ki bo gledal na vas kot sodoben socialni problem, povezan z dogajanjem v sodobni razrvani družbi, ne pa samo ali skoro izključno kot na moralni problem, ki bo znal zajeti v dramo ves socialni in psihični nemir kmečkih množic, čigar dramatični talent bo vsaj toliko močan kot Finžgarjev vzgojiteljski, ki ne bo melanholično tožil po stari patriarhalni slovenski vasi, torej po zdavnaj minuli preteklosti, marveč bo zaverovan v novo slovensko vas bodočnosti, ki bo prav tako dober psiholog in sociolog kot ustvarjalec, tak dramatik nam bo šele mogel ustvariti resnično veliko, sodobno kmečko dramo.

Čloda ustavimo se na kratko pri drugem izmed starejših pisateljev, ki posegajo s svojimi deli še v povojno dobo, mislim pri Ksaverju Mešku. Pisatelj, ki še živi, ki ima torej dolgotrajnejše življenje kot njegova dela — danes jih menda prebirajo le še petošolci najbolj sentimentalne vrste, nesrečne, blede šivilje ali kak melanholičen teolog — je prav za prav zelo čudna zmes najrazličnejših vplivov: v njegovi literaturi najdeš strani, ki se bero kot Jurčič ali Tavčar, dalje strani, ki se bero kot poglajen in z nemškimi družinskimi romani pokvarjen Cankar, pa spet mesta, kamor je na čuden način posijala mračna svetloba Strindbergovih, Ibsenovih ali celo Maeterlinckovih dram. Pisatelj, ki je rasel vzporedno z našo moderno in našim naturalizmom, ni znal in ni mogel v sebi razrešiti konflikta med stvarnostjo in sanjami, med svojo osebnostjo in objektivnim svetom, skratka med svetom in seboj, med realizmom in romantizmom v sebi. Napisal je naturalističen roman, napisal zbirko najbolj sentimentalnih, že osladnih romantičnih črtic, napisal je v novejšem času simbolično-religiozno dramo kakor je Henrik Gobavi vitez in Velikonočni misterij, napisal pa je tudi naturalistično simbolično dramo iz kmečkega življenja Pri Hrastovih, ob kateri se ustavim kasneje. Ob bolečini spora med seboj in stvarmi, med realnostjo in svojimi željami, ni postal niti prefinjen in globok kot Cankar, niti mračen in demonski

kot Strindberg, niti ironičen kot nekdanj Heine, niti opojen kot Puškin ali vsaj zanimiv kot Tavčar, marveč samo sentimentalni, bolesten, prazen in dolgočasen. Edine stvari, ki jih lahko še danes uživaš, so nekatere kmečke novele, otroške povestice in pravljice, pa morda do neke mere tudi pravkar omenjena kmečka drama *Pri Hrastovih*. Užiten je tam, kjer dá stvar, da se pokažejo v svoji resničnosti in preprostosti, kjer jih ne raztaplja v mlačnih tokih svoje razbolele in nekoliko potvorjene čustvenosti.

Dočim je v mlajšem Henriku Gobavem vitezu postavil svoje nežive osebe v izmišljen svet na nekakšno prosojno ravnino, kjer se gibljejo stokaajoč in koprneč kvišku v nebo, je svoje Hrastove našel v življenju in postavil v čisto konkreten, resničen svet našega podeželja. Izbira snovi je docela naturalistična: družina vaškega magnata, posestnika in trgovca, razvratneža, alkoholika in družinskega tirana, ki moralno in dejansko upropača svojo okolico. Hrastove najznačilnejše poteze poznamo iz fizionomij razuzdanih, nasilnih starcev, ki jih je ustvarila ruska realistična in severnjaška literatura (Ostrovski, Gorki, Strindberg etc.), pa tudi slovenska novejša novelistika in dramatika, ki je prav tisto leto, ko je izšla Meškova drama »Pri Hrastovih« (1921), dobila še nekaj podobnih figur: Mraka v Govekarjevih »Mrakovih«, Bogatina v Novčanovi »Velevi« in Urha v Finžgarjevi »Razvalini življenja«. Hrast bi bil nekak Kantor, a mnogo bolj primitiven v svojem nasilju, Kantor, ki ima namesto nadčlovečanske filozofije svoje živalske instinkte. Zasnova in izbira ostalih oseb v »Hrastovih« je prav tako naturalistična: v vseh usodno deluje dedovana kri, nad vsemi neizprosno visi zakon descendenčne teorije. Sin Tone, ki ga oče vpreže v prisiljen zakonski jarem, skuša potrgati vezi in uhaja v razvrat, v vsem gre neizprosno po stopinjah svojega očeta; dedovana kri izpodjeda življenje bledega blaziranca Lojzeta, ki se po starem romantičnem klišeju zaljubi v svojo polsestro Tiliko, in prav tako se tudi Tilika, ki je Hrastova nezakonska hči, vsa zaverovana v svojo prebujajočo se strast, ne more rešiti iz usodnega vrtinca dedovane naturalistične krvi. Celó Anica, ki jo starčevo nasilje požene v blaznost, celo to najbolj krotko bitje v družini skriva v sebi zločinske nagibe: Ubila bi očeta, zadavila ga z lastnimi rokami (kakor je oče ubil njeno mater), se iztrga včasih iz nje zatajevana temna strast. Povsod je kri, na dnu, prav na dnu njih značajev valovi in izpodjeda njihove usode. Do sem je Meško naturalist, ki s precejšnjo spretnostjo in nekoliko prečrno paletó slika ozadje svoje drame. Simbolistične, misteriozne scene se začno šele takrat, ko začuti katoliški duhovnik Meško potrebo po notranjem očiščenju svojih oseb. Sedaj postavi dilemo: strast in kri — religija in križ. Tu začno delovati vsi znani triki notranjega očiščevanja: notranji prividi, sveta blaznost, preoroške slutnje in jasnovidne sanje, konfrontacija s križem, razjedajoči kes, skratka vse tisto, kar so veliko inteligentnejše uporabljali v svojih dramah nekateri iz naturalizma izhajajoči simbolistični dramatik, posebno severnjaki. Naturalist Meško se torej prav tako kot realist Finžgar docela umakne ljudskemu vzgojitelju, njegova naturalistično zasnovana drama se izprevrže v nekoliko prisiljen vzgojni ljudski komad, nad katerim plaho in

nerodno prhuta nekaj mračnih simbolov in moralističnih idej. Katarza v starem in zalkoholiziranem Hrastu je kaj neverjetna, ne izhaja iz logike in njegovega značaja, marveč iz avtorjevih vzgojiteljskih potreb.

Meškovi »Hrastovi« pa so vkljub vsej svoji nedograjenosti pomembni za razvoj naše drame: z njimi je Meško posegel v milje, ki ga je naša dramatika in literatura sploh doslej še vse premalo preštudirala in oblikovala. To je milje podeželskih napol trgovcev napol kmetov in posestnikov, oštirjev, prekupčevalcev in bogatih mešetarjev, to je milje naših podeželskih »kulakov«, tistih slojev, ki so se z denarjem, nasiljem, skopuštvom in bog vedi s čim prikopali do oblasti in družabnega ugleda. To so ljudje, ki niso ne parveniji, za to jim manjka snobističnega zanimanja za kulturo, ne malomeščani, za to jim manjka filistričnosti in hlapčevske nature, ne kmetje, za to jim manjka navezanost na zemljo in kmečke stanovske zavesti, marveč neka mešanica vsega tega, nek svojevrsten produkt različnih družbenih in družabnih slojev in mentalitet. Čudno, da ta človeško in sociološko izredno zanimiva in na življenjskih konfliktih bogata plast naše družbe — kot je bogato na konfliktih vsako življenje, kjer se tarejo različne družbene plasti med sabo in prehajajo druga v drugo — čudno, da ni našla več zanimanja in oblikovalcev v naši književnosti.

Življenje premožne posestniške družine, ki je sicer na svoj način podobna Hrastovim, samo da je njena navezanost na zemljo mnogo večja, je dalo snov prvi drami Janeza Jalenca. Ko se je Jalen prva leta po vojni pojavil s svojo dramo ali boljše dramatsko sliko »Dom« (1923, igrana v NG 1924), jo je kritika sprejela še s precejšnjo dobrohotnostjo. Pričakovali so, »da nam mogoče Jalen ustvari ljudsko dramo v smislu našega gorenjskega doma, pritličnega in nebahatega, a vsega pobeljnega, snažnega, zračnega in udobnega, zalitega od solnca in zelenja, z razgledom na vse štiri strani neba« (Fran Albrecht, LZ 1924). Jalenova dramatika pa je šla na svojo škodo daleč stran od tega resda nekoliko ozkega in preidilčnega programa. Hotel je zajeti v svojo dramatiko mnogo širše probleme kot so poezija, idilika in domačnost solidnega gorenjskega doma, hotel je reševati življenjske probleme širšega kroga kot je rodbina, hotel je stopiti izven meja kmečke problematike.

Seveda je propadel kot marsikdo, ki si je naložil za svoje moči pretežko breme. Njegova »Srenja«, ki naj bi bila drama socialnega kolektiva, se mu je pod rokami spremenila v nekoliko sentimentalno ljubezensko storijo; velikih življenjskih problemov vsega kolektiva se dotika komaj na površini. Njegova pozitivna oseba, inženir Ržen, ki snuje nekakšno zadrugo, pa pride zaradi tega v konflikt s svojimi osebnimi željami, ta nekoliko filistrski in vsakdanji polbrat Cankarjevega Maksa se nazadnje izkaže za docela uvidevnega, »pametnega« človeka, ki naredi pameten in na vse strani koristen kompromis med svojo ljubeznijo in svojim revolucionarstvom. Takih bledokrvnih, brezstrastnih, precej papirnatih »maksovskih« mladih revolucionarcev je dala naša malo plodna povojna dramatika še več — nastopajo tako v Leskovčevem »Juriju Plevnarju«, Kranjčevem »Direktorju Čampi«, Čufarjevem »Polomu«, Brnčičevi drami »Med štirimi stenami« in najbrže še v marsikaterem dramskem delu

— vendar Jalenov Ržen je pač med vsemi najpovprečnejša in najmanj zanimiva figura. Kakor Jalen ni uspel s svojo dramo socialnega kolektiva, tako in še globlje je padel s svojo dramo »Bratje«, kjer je skušal obravnavati usodo vsega slovenskega naroda, pa je napisal samo površno in sentimentalno epizodo izza prve prevratne dobe (boji na Koroškem). Najgloblje pa je padel, ko se je znova poskusil v kmečki drami. Že njegova dramatska slika »Nevesta«, ki jo je objavil v DS, se je vsa odmaknila od preprostosti in stvarnosti njegovega »Doma« in zašla v nekakšen meškovski sentimentalizem in misticizem, njegovi »Grobovi« pa so naravnost posmeh zdravi pameti in prehajajo vse meje okusnega; v teh strahotnih »Grobvih« nastopajo poleg živih ljudi že zdavnaj pomrli njihovi predniki, prividi in prikazni, med njimi tudi »Privid v narodni noši«. Nerodni primitivizem ljudske igre in osladna psevdoromantika se prelivata v najneučitnejšo limonado. Prav tako je prazna in brezpomembna Jalenova burka »Lesena peč«. — Od vseh Jalenovih dram je torej omembe vredna in relativno najboljša njegova prva »Dom«. Tematika je zelo preprosta, prav tako je preprost način, kako avtor obdelava in rešuje svoj problem: Solidna gorenjska kmečka hiša, ki ji grozi propad samo zato, ker nima gospodarja. Vendar jo rešijo otroci, v katerih se še ob pravem času prebudi čut dolžnosti do rodnega doma; z veliko, nekoliko ganljivo požrtvovalnostjo primejo za delo, poravnajo s prav tako ganljivim razumevanjem medsebojne prepirčke in ko je vse tako lepo urejeno, se drama mirno in lepo zaključí.

Nobenih globljih človeških konfliktov, nobenih glasnih dramatskih spopadov, pa tudi nobene histerije kakor v kasnejših »Grobvih«, še tista notranja nasprotja med osebami, ki jih nakaže v začetku, se v teku dejanja lepo ogladijo kakor kamen v strugi, nad vsem diha topel vonj domačnosti, ljubezen do idiličnega miru, strah pred tragičnim v življenju. Menda čisto nehote si Jalen prizadeva čim koreniteje izločiti vse vzroke in pogoje, ki bi lahko zamotali osebe v kakšna usodnejša nasprotja. Ko že vse kaže, da bo Trata morala propasti, jo rešijo Tine, bodoči gospodar, njegov stric Tone in Angela s kar neverjetno požrtvovalnostjo in voljo; tudi domu odtujeni študent Mirko se lepo spreobrne, sosed Krčmar pa se nazadnje izpremeni iz volka v jagnje; a ko se tri mirno, brezstrastno, spretno, brez inspiracije napisana dejanja končajo s simboličnim poljubom med staro in bodočo gospodinjo, natančno vemo, da je problem rešen le za dobrodušnega avtorja in da življenje samo rušijo in razkrajajo naprej ne oziraje se na Jalenovo dobrohotnost tisoči vzrokov, ki so vse bolj zamotani in tragični kot Jalenova psihologija. Že sama bojazen pred priznanjem, da je življenje v svojih najglobljih osnovah tragično, je morala Jalena upropastiti kot dramatika; veliko svobodneje in uspešneje bi se utegnil razviti kot pisec idiličnih in neproblematičnih povesti, kakršna je njegov »Ovčar Marko«. Kakor Finžgar in Meško, tako tudi Jalen ni prodrl v vso socialno problematiko sodobne kmečke družine, kakor onadva tako tudi Jalen ni mogel napisati tragedije povojne kmečke rodbine; katoliški duhovnik in njiju učenec se prav tako ni znal in ni mogel otresti konvencionalnega moraliziranja in idealiziranja podeželskega življenja. (Se nadaljuje.)

FELJTON O ROMANTIKI

JEZA MAKS

Kletna izba, v kateri je stanoval študent Jože Lipovšek, je bila temna in vlažna. Poleti so se po stenah sprehajali črni polži, pri tleh pa so rastle gobe. Sedaj, sredi zime, je stena poledenela. Zrak je bil težak in zaduhel.

Študent je sedel na postelji. Ker ga je zeblo, je zavil noge v zakrpano odejo, potegnil glavo med ramena in zavihal ovratnik suknje visoko čez ušesa. Na kolenih mu je ležala odprta knjiga. Ko se je zmračilo in so ga oči že bolele, je knjigo zaprl in dvignil pogled k edinemu oknu visoko gori pod stropom. Bilo je majhno in močno zamreženo kot okno jetnišnice. Če so se ledene rože na šipah odtajale, se je zabaval s tem, da je opazoval noge mimoidočih in si skušal ustvariti k čevljem celotno podobo človeka. Polagoma se je v tem izuril. Veliko je bilo seveda fantazije. Mnoge pa je že poznal. Stari, pošvedrani škrpeti z razcefranimi hlačami... To je cestni pometač Draš, veteran, pravi original, ki je pobiral v prahu in nesnagi čike. Pravkar gre v »Ljudsko kuhinjo« po ričet. Mastni in rdeči gozjerji z bleščečimi zakovicami in bele nogavice... To je brez dvoma Hutter Kurt ali »Fi-fi«, domišljavi osmošolec, trgovčev sin. Visoki čevlji iz rjavega usnja, polna meča in pisana, košata krila... Mlekarica Mica bo. In tako dalje...

Stemnilo se je. Na ulicah so se prižgale luči. Medel soj se je prikradel tudi v študentovo izbo. (Včasih je v tem soju tudi čital.) Sveže zapali sneg je srebrno zableščal. Od časa do časa je hušknila mimo okna senca. Čul je škripanje snega. Zeblo ga je vse huje. Peči v kleti ni bilo.

»To je neznosno!« se je zdrznil. V teh dneh si je ustvaril ideal za stara leta: prijazna sobica, z žametom prevlečen divan, na stenah nekaj umetnin, v enem kotu knjižnica, v drugem peč... Zunaj je zima, snežinke plešejo okrog cestne svetilke, v tvoji peči pa poje plamen. Prijetna toplota te omamlja. Potem ugasneš luč, opazuješ soj od peči, ki se poigrava na steni in ti je prijetno. Sanjariš...

»Neumnost...!«

Pobrskal je po žepih in poiskal vžigalice. Potem je prižgal svečo. Droben plamenček je plašno vztrepetal, temne sence, ki so se sprva plašne razbežale in se skrile po kotéh, so se tiho in kradoma zopet približale in si podale preko stropa roké. Študent se je sanjavo zazrl v mavrični krog okrog plamena. Potem je zopet odprl knjigo in s težavo razbiral tujo modrost o elementih in spojinah. Toda črke so mu zaplesale pred očmi, knjiga mu je oživelala kot mravljišče. Odložil jo je.

»Vrag vzemi profesorja! Kaj on ve...!«

Z rokama je zaslonil plašni plamenček in jih pomel. Toda ogreti se ni mogel. Roke so bile trde, premrle. Členki so mu otekali.

Včasih si je sredi sobe zakuril. Zažgal je že mnogo zvezkov in knjig. — Odprl je kovčeg in jel brskati med svojo šaro. Bile so stvari, ki jih ni mogel pogrešati; šolske knjige, katerih naslovne strani in kazala je itak že zažgal, roman iz Prosvetne knjižnice, ki je bil skoraj še nov, dokumenti

in podobno. Na dnu je našel droben in povaljan zvezek. Papir je bil že porumenel, pisanje zbledelo. Bile so pesmi iz tretje gimnazije, drobni verzi o koscu s pridnimi rokami in rosno travo, o mucu in Mihui, o snežinkah, ki so priplesale z neba, o gozdu in polju...

Da, takrat je še stanoval v zavodu. Ves dan je gledal skozi okno, odpiral oči in opazoval življenje. Potem je začel pisati pesmice. Bogve, čemu! V toplih pomladanskih nočeh jih je čital tovarišem. Sedeli so na vrtu, za cvetličnjakom ali pa so ždeli v svojih posteljah. Bili so navdušeni. Malemu Tončku so celo solze zableščale v rjavih očeh. Potem so zapeli v majsko noč in so vsi jokali. Srce je jokalo, to čudno človeško srce, ki hrepeni nekam čez plotove in strehe. Kako lepo je dišal španski bezeg...

Nekega dne pa je prišel v učilnico gvardijan, bradat starec. Nekaj časa ga je opazoval in majal z glavo. Potem je vzel tobakiro, ponjuhal, obrisal nos v veliko rdečo ruto in počasi spregovoril: »Ti, bizgec, pokaži mi no svoje pesmi...!« Zardel je in povesil glavo. Tedaj se je dvignil Tomaž, ki so mu rekli bogec, se splazil priliznjeno k njegovemu predalu, vzel zvezek in ga dal gvardijanu. Jože je planil kvišku in ga udaril s pestjo v obraz, da ga je oblila kri. Drugi dan je bil izključen... Svoje prve pesmi je hranil v spomin.

»Čemu mi bodo?«

Pretrgal je zvezek na dve polovici, prižgal papir in ga vrgel na tla. Visoko je švignil plamen in mu osvetlil lice. Sence so se potuhnile. Papir je veselo prasketal, se krčil in zvijal. Ostal je le kupček pepela na ožgani lisi.

Iskal je dalje. Našel je sveženj listov, lepo popisanih s krepko moško pisavo in z naslovom »Naša bodočnost«. Tako se je imenoval dijaški listič. Takrat je bilo hudo na svetu in je bil greh ljubiti svoj narod. Prav zato so ga mnogoteri vzljubili. Na jesenskem izletu so se našli štirje in se čudno strnili. Trdno so verjeli, da bodo z lastnimi rokami zaustavili kolo časa in ga pognali v nasprotno smer. V svoj listič so zapisali veliko lepih besed o svobodi, o slovenstvu, o bodočnosti. Imenovali so se »revolucionarna mladina.« Nekega dne, takrat so bili v šesti, pa so prišli v šolo orožniki z nasajenimi bajoneti. Kar sredi pouka so jih odvedli na žandarmerijo. Jožeta so zvečer odpustili, ker je pisal samo pesmice in člančiče o Koroški in Primorju. Trojico pa so pridržali. Izpustili so jih čez dva meseca. Ivan je v ječi zbolel in kmalu nato umrl, Francè je pobegnil čez mejo in se utopil v svetu, Vid pa je ostal in privatiziral. Iz šole so ga namreč izključili.

»Sanje, smešne sanje...! Naša bodočnost je meglena, nejasna, fata morgana. Hlapci smo bili in hlapci ostanemo. Slovenec Slovincu volk!«

Tudi ta sveženj je veselo zgorel. Tako je iskal, kuril in se grel. Kupček pepela se je večal bolj in bolj. Včasih mu je bilo tega ali onega lista žal, pa kljub temu...

Potem je našel nekaj listov povezanih z rdečo nitko in napisom: »Prvi nageljček«.

To je bila zgodba o Heleni, plavolaski, ki ji lasje vihrajo v vetru, o deklici v vihrajočem rožnatem krilu, ki smeje izteza roke, da bi objela

veter in sonce, ves svet, le za ubovega študenta ne mara. Nedostopna je kot kraljica. Zgodba njegove prve ljubezni, nerazodete in neuslišane, zgodba svetlih in presanjanih noči: Kaj, ko bi jo smel poljubiti! Samo enkrat! Morda bi jo poljubil na gladko čelo, morda na rožnato lice, morda na lepe ustnice, morda na beli vrat, morda na valovite prsi...

Študent je stisnil zobé...

»Neumnost! Kako bedasto: le en poljubček...! Kot tista prismojena pesem! Kot da je v poljubu ne vem kaj!«

In je približal liste sveči. Že se je vzpel plamen... Ah, ne! Naglo je odtegnil roko.

Saj ni tako slaba stvar. Ne bilo bi nápak, če bi jo nesel kakemu uredniku, seveda pod psevdonomom. Človeku je vendar nerodno, če drugi bero, kar je v tesni uri napisalo prav za prav tvoje srce, se nasmehnejo in pravijo: O, glejte ga no! Pa se zdi, da ne zna do pet šteti! Tak prikritič! Nekoč je prečital to zgodbo prijatelju Vidu. Bil je navdušen. — Ti, to moraš kje natisniti! Ne bilo bi slabo, če ti da kdo za to stotak! — Res ne. Kako svetla bi postala ta klet, kot bi sólo božje sonce posijalo vanjo!

Kar oživel je in nič več ga ni zeblo.

Drugi dan je bila nedelja. Sneg je škripal pod čevlji. Na šipah so zacvetele rože, fantastične in lepe. Študent si je zavezal črno kravato, si zavihal ovratnik čez ušesa in krenil k uredniku, o katerem so pravili, da razume mladega človeka...

Taval je iz ulice v ulico. Prišel je v mračno vežo, si očistil snežene čevlje in za hip postal. Bilo mu je čudno tesno pri srcu. Mogoče ga bo urednik pognal... V vdolbini pred vegastim staromodnim stopniščem je stal kip Srca Jezusovega z razširjenimi rokami. V skrhani vazi je bilo nekaj gnilega cvetja in smrekova vejica. Po stropu so se vile skrhane štukature. Dišalo je po plesnobi in suhih gobah. Nekje za vratmi so govorile ženske:

»Če vam pa povem, da je krompir dražji...!«

»Ne lažite, Kata! Tega ne trpim...!«

Potem se je odločil in se naglo povzpel v prvo nadstropje. Obstal je pred velikimi vrati s ploščico iz medi in z napisom:

Dr. Jakob Starina, duh. v. p.

Na pisemskem nabiralniku ob strani je bil nalepljen porumenel listek z napisom: Uredništvo »Mladosti«. Pozvonil je. Nekje daleč je odvratno zahreščalo. Potem so se začuli težki koraki. Okrogla linica z omrežjem v obliki črk IHS se je odprla in v študenta se je uprl strog pogled. Zardel je in povetil oči. Vrata so se počasi odprla. Na pragu je stal duhovnik v dolgem talarju. Star še ni bil. Visoko vzravnan je stal pred njim in ga ostro gledal.

»Kaj bo dobrega?«

»Študent sem. Prinesel sem neko malenkost za vaš list...!«

Duhovnik se je nalahno nasmehnil.

»A, tako? No, potem pa le naprej!«

S široko gesto ga je povabil v svoje stanovanje. Odvedel ga je v sobo

in mu velel, naj sede. Potem se je obrnil v napol priprta stranska vrata in zaklical:

»Jera! Skodelico čaja! Pa še danes...!«

Študent je segel v notranji žep in izvlekel šop listov. Z nerodno gesto in s smehljajem, ki je razodeval zadrego, jih je ponudil duhovniku. Ta je globoko vzdihnil, si popravil očala in se zatopil v čitanje.

Soba je bila svetla in zračna. V svilenih zavesah so se igrali sončni žarki. Pohišstvo je bilo iz črne hrastovine. Ob steni je stala polica s knjigami. Same debele, razkošno vezane knjige z zlatimi napisi. Nad polico je visela stara, že močno razpokana oljnata podoba nekega svetnika v rdeči prelatski obleki in s knjigo v roki. Svetnikov obraz je bil čudno domač. V kotu je stala železna blagajna, težak, masiven zaboj brez vsakega skladja z ostalo opravo. Na blagajni sta stala dva živahno razgibana baročna kipa, katerih zlata politura se je že večjidel odluščila. Eden je imel v zapeljivosti odbiti roko. V drugem kotu je stalo stojalo z rožo. Nad stojalom pa je visela kletka z našopirjenim kanarčkom, ki je študenta jezno pogledoval in od časa do časa jezno zacvrkotal. Pri oknu je stala mizica s pisalnim strojem, sredi sobe pa pisalna miza — v slikovitem neredu. Duhovnik je le za silo odrinil nekaj papirjev, komaj dovolj za skodelico čaja.

Potem je prišla visoka ženska, tršata in suha, nelepega obraza, podobna uredniku, in prinesla skodelico čaja z žemljo. Študenta ni niti pogledala. Ko je postavila čaj na mizo, se je prezirljivo našobila. Nato je odšla.

Izpil je čaj z nekim neugodjem. Žemlje se ni dotaknil. Potem se je zazrl v urednikov obraz in ga nepremično opazoval.

Uredniku je igral na ustnah lahen smehljaj. Ako je naletel na lepo mesto, je zadovoljno zabrundal. Tu in tam pa so mu obrvi nenadoma poskočile, ustnice zožile... Potem je šlo zopet v redu.

Nenadoma, ko je držal v roki že zadnji list, pa se mu je polni obraz raztegnil v elipso, obrvi, oči, usta, vse poteze... Ko je končal, je zopet olajšano vzdihnil: Hm. Potem je ostro pogledal študenta.

»Bo?« je ta strahoma vprašal.

Urednik je pobobnal s prsti po mizi, se za hip zamislil in spregovoril počasi in raztrgano:

»Veste, bi že bilo, kajne... ampak zgodba se mi zdi nekam omledna, mislim namreč...«

»Ne, gospod, vse je čista resnica!«

»Saj vam rad verjamem, toda mislil sem nekaj drugega. Preveč romantično je vse skupaj. Tisto o sončnih žarkih, ki so se ujeli v zlate kodre, o dekletu, ki lovi z razprtimi rokami sonce in veter, o stoterih angelčkih in hudičkih v njenih očeh... Saj me razumete! To je vse premalo življenjsko! Doba romantike je minula. Ne rečem, da so takrat slabo pisali. Nasprotno. Morda se človeku duh ni nikoli tako svobodno razmahnil ko tedaj. Toda stvar se je izživela. Naš čas je z romantiko temeljito obračunal. Danes je moderen nek realizem — da ne rečem naturalizem. To se pravi prijeti življenje za rogé in mu pogumno pogledati v oči...!«

»Toda, gospod, romantika ni umrla. Danes še vedno govorimo o romantiki dela, strojev... Če pa je v zunanjem svetu res ni, je v človeškem srcu, v človeških sanjah. In tudi ta je na nek način stvarna.«

Duhovnik se je zresnil in nagubal čelo.

»Kako to mislite — stvarna?«

»Ah, čisto preprosto, gospod! Glejte, po mojem mnenju v življenju ni nič objektivno lepega ali romantičnega. Lepo in romantično biva le v naši duši. Mi smo tisti, ki ustvarjamo v svetu lepoto in ki odločamo. Če bi človeka ne bilo, bi bil svet brez lepote. Človek je pa dušo vendarle obdržal...!«

Urednik se je nasmehnil.

»Saj ste cel filozof!«

»Nikakor. Samo včasih nekoliko razmišljam.«

»Dobro, dobro, mladi gospod! Torej — vi ste prepričani, da je človek merilo vsega. Hm, nič ne rečem. Tu bi utegnili držati. Vendar je ta nauk lahko v svojih posledicah nevaren, kriv... Sicer bo pa bolje, da se vrneva k stvari. Vaša stvarca vendarle ni za tisk. Veste, psihoza, razpoloženje naše dobe je že tako, da z romantiko ne pridemo nikamor. Ljudje romantike ne prebavijo več. Saj vam dam prav, pa vendar...! Kot urednik sem odgovoren za ime in ugled lista!«

Študent je prikimal in se bolešno nasmehnil.

»Sicer pa, mladi gospod...«

Urednik se je nagnil naprej in postal čisto zaupen.

»Roko na srce — in priznati mi boste morali, da z vsemi lepimi besedami niste povedali prav za prav nič novega. Kako je stara ta zgodba, nešteto krat doživljena, milijonkrat zapisana — in vendar čisto preprosta: nekje v deveti deželi živi deklica, ki bi od same prešerne mladosti objelo ves svet, samo za ubogega študenta z oblimi koleno in z zaplato na zadnji strani se ne zmeni. Ali ni res? To je tista tragika, 'en miniature', ki jo je že doživel vsak moški, ki jo doživljajo še danes... Čisto nič novega. To zgodbo so že tisočeri pesniki opevali — naj omenim samo Prešerna in njegovo Julijo. Čemu še nove pisarije?«

Študent se je zagrizel v ustnice. Morda se je spomnil mračne kleti, morda mu je bilo žal za romantiko... Duhovnik je nagnil glavo nazaj, da je gledal pod strop in tipkal s prsti po gumbih svojega talarja.

»Zato,« je rekel počasi in z nekoliko dvignjenim glasom, »bi vam jaz — pa ne kot duhovnik, marveč kot slovenski kulturni delavec — svetoval nekaj drugega... Glejte, ni dvoma, da ste talentirani in da vam pero teče kot je treba. Toda pisarjenje o ženskah in smehljajih je popolnoma brezplodno delo. Pustite to starim, ki gledajo na vse to s treznimi očmi. Vrzite se drugam — koliko problemov se nudi mlademu človeku...!«

»Pustiti to starim? Rad bi vedel, kdo je o ženski boljše pisal, stari ali mladi! Meni se pač zdi, da stari opravljajo to nekam gnusno, odbijajoče — dejal bi — z mastnimi prsti...«

»Že, že... Hotel sem le reči, da se poskusite še drugod, recimo v socialnem vprašanju; koliko dela vas čaka!«

»Veste, gospod, kar se pa tega tiče, imam jaz svoje mnenje...!«

»No? Me zanima...!«

»Že šestdeset let nalagate mladini nalogo, da študira socialno vprašanje. Pa se kljub temu ni premaknilo z mrtve točke. Zakaj? Kaj pa naj stori mladina? Ali naj grem v banko in naj povem ravnatelju, da je goljuf, ali naj grem v tovarno in naj pregovorim lastnika, da razdeli 99% delnic med delavstvo... Seveda, kritiziramo in modrujemo že! Ko pa pride mlad človek do kruha, obuje copate in moralizira o pokvarjeni mladini. Po mojem bi bilo prav, če bi socialno vprašanje začeli reševati stari...«

Urednik se je prisiljeno nasmehnil. Potem je segel v notranji žep. Izvlekel je denarnico in položil predenj stotak.

»Saj vas razumem! Tole vzemite, pa nikari ne obupajte in ne zane-marite peresa! Iz vas bo še kaj!«

Študent je zardel.

»Ne, hvala, gospod! Miloščine ne maram. Če je stvar res zanič, čemu denar?«

Urednik se je zresnil.

»Ne vzemite tega kot miloščino, saj bom spis obdržal. Morda mi o priliki prav pride!«

Potem je študent vstal in se poslovil. Zunaj pred vrati je dolgo stal in razmišljal. Že je dvignil roko, da bi spustil denar v nabiralnik, pa se je premislil. Glasno se je zasmel in je stekel po stopnicah.

»Drago sem prodal svojo romantiko!«

Tako je rekel tudi natararici pri »Zelenem klobuku«, pa ga ni razumela.

Romantičen epilog:

Ko je čez deset let izšel daljši roman Jožeta Lipovška že v drugi izdaji in je njegovo ime dobivalo zvok, so ga povabili v Pen-klub. Takrat se je spomnil stari urednik »Mladosti« porumenelih papirjev in sledeča številka je prinesla na prvi strani njegovo zgodbo »Prvi nageljček«.

Jože Lipovšek je pobledel in se zgrabil za glavo.

»Prekleti tepec, kako me je blamiral...!«

Tudi to je stara, oglodana zgodba, kaj?

RAZVOJ FRANCOSKEGA DELOVNEGA PRAVA

VITO KRAIGHER

V francoskem delovnem pravu se mogoče najbolj izražajo vse posebnosti družbenega razvoja Francije od Velike revolucije dalje. V njem se je najprej pokazalo, da v razredni družbi (ki je francoska revolucija ni odpravila, marveč le nadomestila vlado plemstva z vlado tedaj naprednejšega razreda — meščanstva) ni popolne enakosti pred zakoni, ki sicer enakost nominelno uveljavljajo, ne upoštevajo pa socialnih razlik, določenih po funkciji posameznikov in posameznih slojev v družbi, ki vsako enakopravnost od vsega početka izključujejo. Ravno razvoj delovnega prava, ki mu je naloga urediti odnose med kapitalisti in delavci v Franciji sami, zibelki meščanskih revolucij 19. stoletja, kjer so revolucijska na-

čela svobode, enakosti in bratstva prodrila najgloblje v živo narodno zavest in prešla v njegovo najsvetejšo last, ki si je ne dá več iztrgati, dokazuje, da se v meščanski, torej izrazito razredni družbi, ta načela ne morejo v polni meri uveljaviti, marveč je za to potrebna višja družbena formacija — brezrazredna družba bodočnosti.

Že če samo prelistavamo znameniti Napoleonov Code civil, najpopolnejšo kodifikacijo prava meščanske družbe, ki še sedaj služi za vzgled sodobnim kodifikacijam zasebnega prava, ugotovimo presenečeni, da obravnava ta preko 2000 členov obsegajoči zakonik odnos med delojemalcem in delodajalcem v nekaj pičlih členih tako splošne pravno-teoretične vsebine, da je obče mnenje komentatorjev Code civila, da je zakonodajalec v njem osnovni odnos kapitalistične družbe, namreč odnos med kapitalistom in mezdni delavcem, povsem prezrl.

Code civil je resda že delo Napoleonove dobe, vendar je to v celoti kodifikacija novih načel v zasebnem pravu, ki jih je prinesla in uveljavila revolucija. Toda tudi ko je bila ta v največjem razmahu, ni zakonodajalec, tedaj svobodno izvoljeni predstavniki francoskega ljudstva, imel do ureditve odnosov med podjetniki in delavci drugega stališča, marveč je nasprotno gornje, v Napoleonovem zakoniku označeno stališče v celoti prenešeno iz zakonodaje prejšnjih revolucionarnih razdobij.

Konstituanta je 1. aprila 1791. odpravila cehovske vezi in uzakonila popolno obrtno svobodo: vsakdo lahko po svojih zmožnostih in usposobljenosti opravlja katerokoli obrt ali industrijo, proizvaja in trguje lahko povsem svobodno, potrebno je le, da svojo obrt prijavi oblastem, da obdavčijo njegov dohodek. Da bi v bodoče preprečila vsako združevanje posameznih slojev in poklicev v stare cehe in bratovščine ali tem podobne združbe, je Konstituanta 3 mesece kasneje (zakon od 14.—17. jun. 1791.) izdala tako imenovani zakon Le Chapelier¹, ki odpravlja in prepoveduje vse podjetniške in delavske organizacije s kakršnimi koli cilji, zlasti pa tudi vsako zbiranje (koalicijo), ki bi mu bil namen, varovati interese celotnega stanu oz. razreda: prepovedano je podjetnikom ... kakor tudi delavcem ... »... former des règlements sur leurs pretendus intérêts communs«.

Tako podjetnikom kakor delavcem je tedaj zakon prepovedoval ne samo, da se organizirajo stanovsko in strokovno, marveč tudi samo združevanje brez organizacijskih oblik. Vsakdo je moral ostati sam (izoliran), da je lahko ostal svoboden. Osamljenje je bilo po mnenju članov konstituante nujni pogoj za svobodo. Tudi kakršno koli zvezo med podjetniki so imeli za škodljivo, tako javnim interesom — publiki (navijanje cen), kakor tudi nasprotno interesom posameznikov, interesom podjetnikov in delavcev samih, ker bi skušale vplivati na spremembo delovnih pogojev.

Nujna posledica režima neomejene svobodne konkurence je bilo popolno nevmešavanje države s pomočjo zakonodaje v odnose med delavci in podjetniki. Delavec in podjetnik naj popolnoma svobodno in samostojno sklepata o pogojih službene pogodbe, ki ju veže. Načelo nevmešavanja v odnose med obema razredoma je prevladovalo v Franciji prav

¹ Nazvan po poročevalcu zbornične komisije, ki ga je sestavila.

do zadnjih dveh desetletij prejšnjega stoletja. Do revolucije l. 1848. naletimo sploh na en sam zakon s področja delovnega prava (iz l. 1841.), ki je omejeval zaposlitev otrok v tovarnah.

Zakonodajalec je navidezno, kakor izhaja iz gori navedenih zakonov in načel, enako ravnal z delavci in podjetniki in obojim prepovedoval vsako združevanje v zaščito njihovih interesov. Ta enakopravnost pa je zgolj navidezna, ker se pod njo skriva ekonomska neenakost: nasproti gospodarsko močnejšemu podjetniku, ki je lastnik vseh proizvodnih sredstev, stoji delavec — posameznik, ki poseduje le živo delovno silo svojih mišic, katero pa more vnovčiti le ob podjetnikovih strojih, ki je torej povsem brez moči in mora sprejeti vse delovne pogoje, ki mu jih diktira podjetnik. Če se z njegovimi pogoji ne zadovolji, ostane na cesti; za ponujeno mesto pa ima podjetnik na tisoče nadomestnih moči iz rezervne armade proletariata, ki je narasla vzporedno z razvojem kapitalizma v Franciji.

Navidezni enakosti pred zakonom ustreza dejansko v življenju kapitalistične družbe kričeča neenakost, neomejeno izkoriščanje delavskega razreda kot celote, ki mora lastnikom proizvodnih sredstev ustvarjati za vsako ceno in pod najtežjimi delovnimi pogoji navečja bogastva. Delovni čas je v Franciji sredi preteklega stoletja trajal 13 — 17 ur dnevno, v nekaterih delavnicah na severu pa so morali delavci delati vsak 3. dan 24 ur nepretrgoma. Šele že gori navedeni zakon iz l. 1841. je prepovedal zaposlitev otrok pod 8. letom starosti, dočim sta ostala delovni čas za otroke nad to mejo in nočno delo za ženske neomejena še skozi desetletja (do l. 1874.). Enako obupne so bile tudi mezдне razmere, kar dokazuje dejstvo, da je v vseh industrijskih središčih bila večina delavskih družin registriranih pri dobrodelnih ustanovah, v katerih breme so padle, ker ni delavska mezda še zdaleka zadoščala za preživljanje celotne družine, čeprav so delali vsi njeni člani od otrok najnežnejše starosti do družinskega očeta.

Posledica težkih socialnih razmer je bila, da je francoski delavski razred stal v nizu revolucij, ki jih je preživela Francija v 19. stol., vedno prvi na barikadah, ko je šlo za obrambo v Veliki revoluciji uveljavljenih načel pred reakcijo najbogatejše plasti — buržoazije. Vse revolucije malomeščanstva je skušal delavski razred s svojim sodelovanjem obrniti v svoj prid, doseči izboljšanje svojega težkega položaja in uveljavljenje načel o socialni pravičnosti, ki so jih širili tedanji francoski socialisti-utopisti (Sismondi, Fourier, Proudhon). V revoluciji l. 1848. so si delavci sprva res izvojevali nekaj pravic (sindikalno svobodo, nacionalne delavnice za brezposelne, 10-urnik), ki jih je pa nova skupščina (Assemblée Nationale) že po nekaj mesecih odpravila in dala v krvi zadušiti upor pariškega delavstva zoper njene ukrepe (junijski pokolji pariškega delavstva l. 1848.). To je bil konec iluzij delavskega razreda v Franciji, ki od tedaj naprej ni računal več na pomoč meščanskega razreda pri izboljšanju svojega položaja, marveč je poskušal v naslednji revoluciji ob padcu drugega cesarstva l. 1870./71. v pariški komuni postaviti že povsem nov tip svoje, delavske državne organizacije z narodno milico, svobodno voljenim uradništvom in navzgor omejeno mezdo tudi za naj-

višje nosilce državnih dolžnosti. Tudi ta poskus so udušili s krvavo silo in prusko pomočjo, toda delavski razred je postal po vseh teh krvavih skušnjah že tako zaveden, zaradi hitrega razvoja industrijalizacije Francije pod drugim cesarstvom pa tudi že tako številčno močan, da je predstavljal silo, ki je ni bilo več mogoče potisniti ob stran pri urejevanju nove, tretje republike. Po nastanku le-te se je začela pod pritiskom novega, močno po Marxu in Engelsu oplojenega francoskega socializma tudi v Franciji razvijati moderna socialna zakonodaja, ki se pa tudi v tej najnovejši dobi v mnogočem razlikuje od naše, ki se je razvijala v Srednji Evropi pod čisto drugimi okoliščinami.

Že pod drugim cesarstvom si je priborilo francosko delavstvo, katerega politični vpliv je že tedaj rasel spričo splošne volilne pravice, uvedene l. 1848., pravico združevanja za izboljšanje svojega ekonomskega položaja (koalicijska pravica) s tem, da je bila v kazenskem zakoniku črtana stavka kot delikt. Od tega dne dalje (25. maja 1864.) je bilo v Franciji dovoljeno stopiti v stavko. Z zakonom iz l. 1884. so dobili delavci sindikalno pravico; delavci so se lahko svobodno organizirali v strokovne organizacije (sindikate), ki so, združeni s pravico do stavke, najmočnejše sredstvo delavstva v njegovi borbi za izboljšanje delovnih pogojev in s tem gospodarskega položaja. V 3. republiki si je nato še pred vojno delavstvo priborilo zaščitne zakone za delo žena in otrok, inspekcijo dela, nepopolno nezgodno in prostovoljno starostno zavarovanje, 10-urnik, takoj po vojni pa tudi 8-urnik, ureditev službene in kolektivne pogodbe.

Iz primerjave francoske in naše delavske zakonodaje izhajajo vse posebnosti prve. V zaščitni zakonodaji ni večjih razlik med obema — bistvena razlika je le v stopnji izvajanja, ki je v Franciji popolna, pri nas pa le delna —, pač pa naša zavarovalna zakonodaja (bolezensko, nezgodno in tudi starostno zavarovanje) francosko daleč prekaša. Francija ne pozna socialnega zavarovanja z okrožnimi blagajnami in osrednjim uradom za zavarovanje delavcev (razen v delu Alzacije-Lorene, ki je bil prej pod Nemci). V Franciji prevzame vsak podjetnik s sklepom službene pogodbe na sebe tudi riziko delavčevih poškodb pri delu. Podjetnik je dolžan delavcu, ki se je pri njem ponesrečil ali obolel za poklicno boleznijo, povrniti vse stroške zdravljenja ter mu v primeru težjih, trajnih poškodb plačevati tudi rento. Podjetniki pa se proti temu riziku zavarujejo pri zavarovalnih družbah, ki izplačujejo ponesrečencem odškodnine in rente. To je v bistvu vse francosko nezgodno zavarovanje, ki daleč zaostaja za modernimi načeli v zavarovanju. Nepopolno je predvsem, ker ni obvezno in zavisi od dobre volje podjetnika, ali se zavaruje naprej pri zavarovalnici, tako da delavci prečesto kljub vsej zaščiti v zakonu ne dobe od malomarnega ali plačevanja nesposobnega podjetnika za nezgodo in poškodbo pri delu nobene odškodnine in padejo v breme svojcem ali prostovoljnim, od delavstva samega vzdrževanim pomožnim blagajnam. Bolezensko zavarovanje je dobila Francija šele l. 1930., izpopolnjeno z nekaterimi dekreti iz začetka l. 1936. Pa tudi to zavarovanje je le torzo modernega zavarovanja. Tudi njegova glavna napaka je ta, da je le deloma obvezno.

Na enako nepopolnost in neizgrajenost naletimo tudi v civilno-pravnem delu delovnega prava, ki ureja službeno razmerje samo. Že spredaj smo opozorili na kratkobesednost Code civila na tem področju. Kasnejša zakonodaja je sicer nekoliko izpopolnila to vrzel, toda še zdaleč ni izgradila službenega razmerja v tako čisto svojevrstno pravno tvorbo, kakor jo pozna naše pravo. O prisilnih pravnih normah, t. j. o določilih, ki veljajo med pogodbenikoma avtomatično, ne da bi jih vnesla v pogodbo ali celo proti njuni volji, v francoskem delovnem pravu ni sledu. To pravo ne pozna niti zakonite odpovedne dobe niti obveznega plačevanja mezde za prvih 6 dni bolezni (§ 219. našega obrtnega zakona), niti obveznega plačevanja mezde v primeru, da delavec ne more delati zaradi okolištin, ki nastopijo na podjetnikovi strani (n. pr. prekinitev električnega toka za pogon strojev in podobno).

Pri nas v zasebnem pravu splošno uveljavljeno načelo, da zakonodajalec varuje socialno šibkejšega delavca zoper gospodarsko močnejšega podjetnika, je v francoskem pravu neznano. Po prevladujočem mnenju francoskega pravoznanstva in pravosodstva nasprotuje to načelo v Veliki revoluciji po Carte des droits d'hommes proglašeni načelu, da so vsi državljani pred zakonom enaki. V imenu tega načela je reakcionarni senat 3. republike vedno zavrnil vse zakonske osnutke, ki so dajali delavstvu kot socialno šibkejšemu sloju izjemno stališče v pravu in hoteli varovati njegove interese s prisilnimi zakonskimi normami. Pri spremenjenih socialnih prilikah — Francija za revolucije 1789.—1793. še ni poznala industrijskega proletariata — so francoski reakciji dobrodošla načela revolucije, da v njihovem imenu odreka pravno zaščito delavstvu. Senat je popustil le, kadar je bil ogrožen že nacionalni obstoj (vojaške komisije so n. pr. ugotovile naraščajočo vojaško nesposobnost med delavci, nakar je sledila zakonska zaščita za otroke, žene in mlade delavce) ali pa pod silnim pritiskom zrevolucioniranega delavstva, ko sodi, da je v nevarnosti že obstoječi družbeni red — n. pr. v juniju 1936., ko je senat v nekaj dneh sprejel vrsto reform Ljudske fronte.

Bistvene poteze francoskega delovnega prava so torej nepopolnost, neizgrajenost in fragmentarnost. Togo vztrajanje meščanske parlamentarne večine pri papirnati enakopravnosti pred zakoni, ki da ne dopušča izjemne norme za noben sloj v državi, je onemogočalo vsak dokončni razvoj v delovnem pravu Francije. Ta razvoj je v Franciji sunkovit, bolj kot kje drugje v Evropi odvisen od udarne sile proletariata in njegovega pritiska na parlamentarna zastopstva. Zlasti močan je bil ta pritisk konec prejšnjega stoletja, ko je razbesnela Dreyfussova afera pritirala Francijo skoro na prag nove revolucije; tedaj je nastopil socialistični uskok Millerand s svojimi reformami, zlasti s poskusom legalne ureditve poteka stavke. Drugi močni val, ki je prinesel francoskemu delavstvu nove pridobitve v socialni zakonodaji, je sledil takoj po vojni. V to dobo spada zlasti poskus, zadovoljivo urediti vprašanje kolektivnih pogodb, ki je pa bilo rešeno pod vladami Ljudske fronte v letih 1936.—1937. Te predstavljajo tretji in najmočnejši vzpon francoskega delovnega prava. S 40-urnikom, plačanimi dopusti in drugimi pridobitvami (stavkovni statut, delavski zaupniki in kolektivne pogodbe) si je francosko

delavstvo ustvarilo delovne pogoje, kakršnih ne uživa mezdni delavec nikjer drugje v kapitalističnem svetu.

Državljske svoboščine, koalicijska pravica in neomejena sindikalna svoboda so trije stebri, na katerih sloni vsa moč francoskega delavstva. Kljub neizgrajeni in deloma tudi zaostali socialni zakonodaji mu nudijo učinkovitejšo in trajnejšo zaščito, kakor jo uživajo v mnogih drugih državah z moderno socialno zakonodajo delavci, oropani gornjih temeljnih demokratskih in delavskih pravic. Le-te si mora delavstvo najprej pridobiti, šele potem bo postala socialna zakonodaja učinkovita in se premaknila v svojem razvoju spet naprej. Francija je ravno v zadnjih dveh letih dala za to živ primer ...

KREFLOVA KMETIJA

DRAMA V TREH DEJANJIH – IVAN POTRČ

Liza (dobi oporo z županovim prihodom, se razgovori): Vsi smo se mučili, težko smo si odtrgovali denar, da smo ga izšolali, fant je trpel, študiral — nazadnje ga pa dobi takale kočarska frka v roke! Povemo ji, naj ga pusti — ne pomaga nič! Ustavljamo pošto — ona naprosi poštarja, da pušča pri Duhovci pisma. Posvarimo Duhovco — pa ji daje potuho Lebrovka. Presnete babe! In ona — ona pelje to svojo ‚ljubezen‘ kar naprej! Ti bomo že dali ‚ljubezen‘! Časi so pretrdi, za nas in fanta, da bi se ti tako igrala z njim. Še sanja se ti ne, prekilava si še, da bi vedela, kaj počenjaš! Ali eno vam povem: kdor se na našem živi, kdor je pri naši skledi, bo tak, kakor bom jaz hotela, če noče, pa naj gre! (Togotna séde.)

(Ciglar pokimuje proti Mimiki.)

Mimika (ki pri taki kopici očitkov sploh ne pride do besede, si zakrije obraz v predpasnik — potegne zraven krilo — in zahlipa vanj. Iz izbe): Živine, Jezuskristus, živine...! Ne bom vam ga pojedla, ne bojte se...! (Skozi vrata.)

Župan (jo premeri): Skrij malo svoje bedre! Bi še rada mene? (**Mimika** spusti krilo. Iz izbe.) Ničvrednica, pfej! Mirne ure delaš svojemu sivolasemu očetu in Kreflovim za zahvalo, da vas redijo. (Se okrene k Ciglarju.) Taki ste, siromaki! Preobjedli ste se! Njen oče ste! Oče! Ali nimate nikakega ugleda več pri svoji družini? Naženite jo! Ali pa jo pretepate, da bo črna! Z vrvjo se ne polomijo kosti. Taka maža nikoli ne škodi. Naj bi bil jaz njen oče!

Poltek (se zahihitne): Hihi...

Župan (pogleda po Polteku, potlej Ciglarja): Napravil bi red! Ali — poznam vas — to ste taki ljudje! Bogat je, mogoče še pridemo kdaj do kože, do kake krpe zemlje. Tam gori na Placarju ste si vsi podobni. Same sitnosti mi delate s tisto agrarno reformo: meni in grofu! Varujte se, da vam še tega ne vzamejo, kar smo vam dali! Nezasadovoljnost nehvaležna!

(Mimikino jokanje umre v noči. Ciglar je zbežan; vleče ugaslo pipo; se hoče ves čas županovega govora opravičiti — prikimuje in odobrava —, vendar ne more priti do besede.)

Ciglar (ponižno): Gospod župan, motite se! Pretepel sem jo že, pisma smo ji sežigali, trgali, jih nosili h Kreflovim — Kreflovi vam lahko potrdijo —, zmerjamo jo... sami veste... Kaj naj še napravim? Križ je, verjemite mi, da je križ... Z agrarno reformo so pa tako same težave in plačila. Tudi jaz bi —

Župan: Bežite, bežite...! Izgubite se mi! Poglejte malo za vašo flenčo, da vam ne bo ušla!

Ciglar (leze iz izbe; se smehlja): Lahko noč, lahko noč! Vem, da ne mislite tako hudo. (Trše.) Ne jezite se! Tudi jaz pravim, da se mora tole nehati... Jutri torej lahko prideva s Polono...? Brez zamere. (Odide.)

Župan (odsekano): Lahko noč! (Stopi večkrat sem in tja po sobi.) Ničesar jim ne verjemite, prav ničesar! Dobro jih poznam! Táki so, kot sem povedal! Še laska jim, kočarjem, da nori za njihovo — gruntarski, celó študent! Poznam jih — zalego! Do grla sem jih že sit zaradi tiste njihove agrarne reforme. Sama potuha je to — ta agrarna reforma! Zemljo bi imeli — vsak tepec bi jo imel —, če bi jim mi orali, mi gnojili... Kje pa ima tak kočar plug, kje gnoj?

(Zunaj zakliče Ciglar nekajkrat jezno: Mimika... Ali nihče se ne oglasi.)

Liza (prikimuje): Saj je tako... Tako je, res!

Župan: In kaj imajo danes od tega? Stradajo na tistih krpah zemlje. In... in... ah! (Zamahne z roko.) Ni, da bi začenjal! Tako, kot se danes gospodari, ah... (Se globoko oddahne in razgleda.) Onega še ni?

Milika (ki je ves čas kraj očeta strahoma sledila prizoru, se znova razgiblje): Janžek se bo pripeljal, Janžek...

Liza (jo odrine): Kdo je pa tebe kaj vprašal?

Jura (jo svareče pogleda in ji pokaže): Milika — tja k peči!

(Milika odide k peči in se šobi.)

Liza (ponudi županu stol): Sédi! Ni ga še, ne. Na! (Mu ponudi ročko.) Pij!

Jura (ki je med Lizinim in županovim izbruhom drežal poklapan na stolu, se vzdrami in začne vzbujati spomine; pijano; skrajja bolj zase kakor za druge; od časa do časa ga pripovedovanje zajame): Janžek, moj Janžek, nocoj se bova videla... po dolgem, dolgem času se bova videla... Sneg je naletaval takrat... sneg do kolena... Kobilu sem napregel in vas naložil. Vas — kaj ne, Milika?

Župan: Ta si je napravil, kar si je napravil. H-h! Danes bi imel maturo za sabo, lahko bi bil na univerzi, bil bi gospod! — Kaj pa je zdaj? Kaj je le mislil? Tik pred maturo — pa se ukvarja s politiko?! Moji dragi, kdor ni danes samostojen, naj pusti politiko. Politika, naj bo še táka ali táka — politika je vedno umazana!

Liza (nekam ponosno): Naš ni nikomur nič prizadejal. Ljudi so pa vedno preganjali in zapirali.

Župan: Prizadejal — ha? Kdo pa pravi — prizadejal? V politiko se je mešal, ko se še ne bi smel. Ta pa je danes zamotana, prekleto zamotana... (Si prižge drugo cigaro.)

Jura (meditira naprej): Zjutraj, moj Janžek, sem te še peljal v šolo... potlej pa, potlej... Mojega sina so gnali med bajoneti, v verigah, kakor zločinca... kakor gonimo mi živino... (Zaškriplje.)

(Otroci ga strahoma poslušajo; celó stric Janža preneha z luščenjem.)

Liza: Nehaj! Kdo je lačen tvojega čvekanja?

Jura: Koga? (Zaškriplje.) Moj Janžek... moj sin... (Zakrije obraz z rokami in zahlipa.)

Župan: Teško je, hudó je! Zakon je zakon! V šole je hodil — vedeti bi moral! Najprej bi naj gledal, da bi prišel do kruha. Kruh, moji dragi, je prva stvar. Kaj boste pa zdaj z njim? Oženite ga... Bogato... S Petkovo...

Liza (ponosno): Do danes še ni pri Kreflovih nihče od lakote poginil. Tudi Janžek ne bo! Bog pomagaj, če se mu je tole pripetilo! Ni edini.

Župan (se malo umakne): No-dà! Tudi jaz nisem tako mislil. Ali sami morate vedeti, da ga niste dali zato v šole, da vam bo nazadnje obvisel doma. Moj Bog, zadaj je še cela kopica nedoraslih otrok! Na to ni pomislil, preden se je šel pogrezat v tiste homatije. Je križ, verjemite mi! Ne bi rekel, če ne bi vedel, kako težko je danes... Dolgovi...

Liza: Še nihče mi ni pomagal rediti otrok — sama sem si jih skopala na noge — najmanj pa občina!

Župan (skomigne z rameni, kakor češ — ti si pač Kreflca): Zadnja leta se drži vaše hiše smola. (Juru.) V soboto, jutri zvečer je seja v posojilnici, Jura!

Jura (pijano, zase): Križ nam je podrlo — osemdeset let je stal! Pred dvajsetimi leti, ko sem se oženil in popravil hram, sem dal novega Boga nanj — letos se je podrl! Babica so umrli... Še na smrtni postelji so ga klicali... Razjokali so se... (Joče.) Bog vam daj dobro, babica... meni niste ničesar hudega storili! Jaz tudi vam ne, kaj ne?

Liza: Pusti mater pri miru, godlja!

Jura: Tvoja mati so bili — ali midva sva se boljše razumeła. Ti jih nisi trpela — zato raje molči!

Liza: Ti molči, ki ne veš, kaj čvekaš!

Župan: E, pustite mater! Vsega so se rešili. Bog jim daj dobro!

Jura: Vsega so se rešili... babica... Umrli so... Po veliki noči se je Ančka omožila — njivo smo ji dali... Na krčmo se je omožila, haha! Tri dni se je pilo... Janžek je gledal skozi križe... Janžek, le komu si kaj napravil...? (Zaškriplje, joka.)

Župan: Tvoje škripanje ne bo odrešilo sveta! Ne pomaga nič! Za vse življenje je zaznamovan. Vem, kako smo delali s takimi pod Avstrijo, ko sem bil še postenkomandant pri žandarjih. Oblast je oblast! In moji dragi, kaj pa hočete, brez nje bi se vse končalo! Ljudje bi podivjali, kradli, morili... Zaletel se je...

Liza: Dovolj je trpel. Če bi imel otroke, ne bi takih pridigal. (Užaljena.)

J u r a : K njemu sem se vozil... Shujšal je, shujšal... Drugače pa je bil dobre volje... V zemljo bi se pogreznil, razjokal bi se — on pa: Kmalu se bova videla, šla bova pit... Janžek, še nocoj bova pila. (Si obriše solze in seže po ročki.) Razjokala se bova...

Ž u p a n : Zaradi seje na posojilnici sem prišel. Tokrat bo težko. Saj veste, posojilnica je dolgo čakala. Kako bi se dalo napraviti zaradi Petkove, sem že povedal. Pri Petkovih so jurji na kupu. Zakaj se ne bi oženil. Sebe in vas bi rešil.

L i z a (iztrga možu ročko iz rok in jo postavi za sebe na okno): Razjokal se bo, dà, ko bo zagledal pijanega očeta! (Županu.) Kar se pa tiče grunta, smo si doslej sami gospodarili. Z mojim gruntom, ki sem ga jaz dobila od matere za doto, ne bo gospodarila posojilnica.

J u r a : Pij sama, Bog ti požegnaj! Posojilnica, Vilčnik, se pa naj ne boji!

Ž u p a n (zmigne z rameni): Saj, ko bi mene hotel kdaj kdo poslušati?

L i z a (vzdihne): Saj, vsega bi ne bilo, če ga ne bi ona dobila v roke. Prej ni nihče drugače mislil, kakor da bo šel za gospoda. Potlej pa je začel: da so Ciglarjevi tudi ljudje — moj Bog, kristjani smo, kdo pa trdi, da nismo? — da bi se morala vsa graščinska zemlja razdeliti med siromake in predvsem, da se je tej Ciglarjevi frki zgodila ne vem kakšna krivica, ker ni mogla naprej študirati; kakor da bi bilo zapisano, da morajo že kočarske postati gospoda! Knjige ji je dajal — na skrivaj. Prigovarjali smo mu — ali... Oh, Jezus!

Ž u p a n : Kar se pa nove maše tiče, je pri njem odpeta.

L i z a : Ona ga je ščuvala, njo bi morali zapreti. Ves ta čas mu je pisarila. Je ne bi mogli na kak način spraviti iz občine, kaj ni več pravice na svetu?

Ž u p a n : Iz občine? (Se važno presede. Tišina.) Težka stvar to, ko so k nam pristojni. Njega počakajmo. (Pogleda na uro.) Ne, to se mora nehati. Če bi Mimika... Ali posojilnica, posojilnica, dragi moji! Terja! Govoril sem z župnikom, precejšen glas imajo pri sejah. Počakali bi, če bi hotel on... Ah, to je težavno pri vas. (Prisluhne.) Zdaj, nekdo se pelje.

(Vsi se zganejo. Drdranje voza, konjski peket, na oknih bleščanje vozne svetilke.)

Ž u p a n : Doma je. (Si otesa cigaro.)

M i l i k a (skoči na zadnjo posteljo in odgrne rdečkasti zastor na oknu): Janžek je doma. (Poskoči po postelji.)

P o l t e k (za njo): Ne skači po postelji! (Jo vleče za krilo s postelje.)

M i l i k a (se ga otepa): Poltek! Mama!

J u r a (potegne robec iz žepa, si obriše oči in vstane): Janžek, učakal sem se, še te bom objel v domači hiši, hvala večnemu bogu! (Steza roke v objem; se pijano maje proti vratom.)

M i l i k a (skoči s postelje in se mota okoli matere): Janžek je doma. Mama, Janžek je doma! (L i z a jo odrine od se; se sploh ne meni za njo.)

(Milika povesi pogled, se potegne k peči in začne griziti rokav. Liza je razgovor preslišala. Gleda k vratom, kjer se zaslišijo v prikletu koraki. Vrata se odpro.)

Župan (Miliki): Se ga nič ne bojiš? Žandarji so ga v verigah gonili.
Jura (razširi roke): Janžek, Janžek... Ho!

Lizika (si na pragu briše roke v predpasnik): Čakajte, zdi se mi, da se je pripeljal Franček — sam — brez Janžeka...! (Ostane na pragu.)

(V izbi se spogledajo. Jura se opoteče za korak nazaj.)

Župan (se prvi znajde): Sam? (Uradno.) Nemogoče! Ne verjamem, da bi nastale kakšne komplikacije... Nikjer ga ne morejo zadržati. Pisal je. On je vendar svoje odslužil!

Jura (pade v letargijo; se ne more znajti): Janžeka? Janžeka ni?

Stric Janža (se obrne od luščenja): A ga ni? (Nihče se ne zmeni zanj.) Pa je ostal kje zadaj.

(Milika preplašena iz ozadja; ne ve, kam bi se obrnila. Lizika gleda v vežo, kjer se zaslišijo počasni Frančekovi koraki.)

Stric Janža: Saj gre.

Lizika (v vežo): Kje ga imaš?

Franček (močan 21-leten fant; pri hiši za hlapca; brez svoje volje; preplašen in malce nejevoljen med vrati, ko vidi poglede vseh na sebi): Ah...

Lizika: No, kje si ga izgubil?

Franček (gre molče mimo nje in postavi bič k peči; zagleda župana, sname klobuk): Dober večer. (Se nasloni na klop ob peči.)

Župan (vstane): Ga ni bilo?

(Franček jih zbegano gleda in hoče nekaj povedati.)

Liza: Tak, za sveto božjo voljo, kaj se je zgodilo?

Jura (se sesede pred mizo na stol): A ga ni, ga ni Janžeka?

Stric Janža: Oh ti moj Jezus...!

Milika (se privleče boječe po klopi kraj peči do Frančka in ga potegne za zimsko suknjo): Franček, Franček?

Franček (se je otresa): Kaj bi rada? (Oči mu plešejo od Lize na župana, od župana na Jura. Obotavljajoče zajeclja.) D-d-d-do A-anzekovega m-mosta... T-ttam... tam...

Liza (ga preseka): Tak, si bil ž njim ali ne?

Jura: A so ga znova zaprli, Janžeka?

Župan: Kaj je z Anzekovim mostom?

Franček: Do A-anzekovega mosta sva se peljala skupaj. Tam pa... t-ttam... (Ne more in ne more z besedo na dan.)

Liza: Ali si ne upa domov?

Župan: Bal se bo? Ha!

Jura: Janžek, zakaj te ni? Kaj sem ti storil?

Franček: S-saj bo prišel... Z-z-zadaj je-je-je ostal.

Župan (nekaj zasluti): Zakaj? Povej!

Franček (se sreča z županovimi očmi): Saj, saj bi se pripeljal, č-č-če ne bi o-o-o-

Ž u p a n : Ona!

L i z a : Mimika?

(Razburjenje, da sprva niti ne poslušajo Frančekovega pripovedovanja. Lizika se nasmehne, obrne in odide.)

F r a n č e k (pripovedujoče): Pripeljeva se do A-anzekovega mosta... peljava se proti m-mostu... Ne-nekdo stoji kraj grmovja — kobila bi se skoraj ustrašila — ali Jan-janžek jo je že prijel za vajeti in ustavil. Skočil je z voza... O-o-ona mu je prišla naproti. Čakal sem... čakal...

Ž u p a n : Koga si čakal?

F r a n č e k : R-rekel sem mu, naj jo pusti... n-n-naj gre na voz... d-d-da se bom odpeljal...

L i z a : Tak, prekleta, ne dá miru!

J u r a (zagrebe roke pod klobukom v lase): Kaj? Kaj? Sina mi je speljala? Meni, očetu?! Z mano (se udari po prsih.) se ne bodo igrali. Koča je moja, sin je moj... Janžek je moj! (Zaškriplje.)

L i z a : Tak, mati je zadnja! Kaj si le misli, da je to napravila? (Proti županu.) Ali je še pravica na svetu, da se to dopusti? Ona, ona je vsega kriva!

Ž u p a n (z nasmeškom): Vedel sem, zakaj sem rekel staremu, naj pogleda za njo. Poznam jaz te bajtarje, predobro jih poznam! Ali — tu se mora nekaj ukreniti! Že zaradi Petkove.

L i z a : Zarana jih izmečem iz koč!

J u r a (sklepa žalosten roke pred Frančekom): Franček, Franček, kam ga je vlekla? Zakaj mu nisi rekel, naj pride domov? Da ga čakamo, bi mu razložil. Ne bo prišel k svojemu očetu? (Pokima Lizi.) Zarana, čakajte, hudiči! (Škriplje.) Ne boste me uničili s sinom, ne!

L i z a : Kaj boš kričal. Prej bi zinil katero. Zato pa je pri nas tako, ko se samo pijančuje... Vse leze narazen.

Ž u p a n : Ne vihraj zdaj! Uredilo se bo. (Hodi.) To pa je že malo preveč! Da bi jih iz občine, si rekla?

L i z a : Rekla sem, pa me ni nihče poslušal! Zdaj vidite?!

Ž u p a n (postoji): Tako bi se dalo napraviti... Saj ona je vendar politično nezanesljiva... Ali... ali... ali... Ali tudi on bi moral misliti svoje... imeti pamet.

L i z a : Zato pa rečem: ženska je več kakor hudič! Obesila se je nanj... Tak, nasproti mu je šla? Še pri Petkovi ga bo odjedla!

J u r a (pijano): Moj Janžek, moj Janžek, kaj si mi storil? (Se razjoče.)

M i l i k a (vpraša tiho in boječe Polteka): Poltek, ne bo Janžeka?

P o l t e k (pogleda po starejših): Ti pa tiho! Kaj te briga!

S t r i c J a n ž a (pri luščenju): Oh, ti moj Jezus! (Vzdihne.)

Ž u p a n (séde): Pri vas je pa letos smola za smolo. Človek se več ne spozna... (Maje z glavo.) Z Ančkino možitvijo ste se do kraja zadolžili... Če fanta ne sreča pamet... Za kmetijo se bojim...

L i z a (jokavo, pogledujoč moža): Oh, saj pri nas tudi ne more biti drugače! Tak oče! Pije, vse otroke mi je spreklel... Kje morejo biti srečni, če je kletev namesto očetovega blagoslova? (Histerično.) Ti, samo ti si vsega kriv...! Ali mojega grunta ne boš zapravil!

J u r a (se dvigne): Mama, mama, ne žali Boga! Le kaj sem storil jaz otročkom? Milika, Poltek, sta slišala, kaj pravi mama? A sem vama napravil kdaj kaj žalega? Še Trezika me ima rada. Kaj ne, Trezika?

(Otrokom je nerodno; obračajo se od njega.)

L i z a : Kjer je pijanec pri hiši, tam ni božjega blagoslova!

J u r a (zanosno): Strela z jasnega neba naj trešči vame, če sem otrokom kaj zapravil, če jim dajem slab vzgled! Če bodo le vsi še tako kakor je njihov oče — ne bo jim sile!

Ž u p a n (zmigne z rameni; zase): Na posojilnico pozabljate, dragi moji.

L i z i k a (odpre sredi Jurovega zaklinjanja vrata; z dojačo v rokah; zaskrbljena): A ste oglušeli? Me nihče ne sliši? Matjašič hrope in ne dá glasu od sebe... Tresla sem ga... Stekleno gleda, da me je strah... (Se strese.) Če nima mrzlice...?

Ž u p a n (proti Juru in Lizi): A vam je zbolel? Naj še umre. Pogreb, krsta, stroški... Ah, saj pravim, s siromaki ima občina same križe!

L i z i k a (se obrne): Tako ga ne morete pustiti. (Malomarno iz izbe.) Povedala sem vam... Nič več ne govori...

Ž u p a n (za njo — mirno, brez najmanjšega razburjenja): Ga ni škoda! Samo škoda je delal po svetu. Stopetdeset dinarjev je požrl vsak mesec občini. Že davno bi ga moralo pobrati. Kaj, še cenitve ne bo za njim... Haha...

L i z a (vstane in pomigne Frančeku): Franček, pridi v kuhinjo! (Pobere skledo na tleh in odide. — F r a n č e k za njo.)

J u r a : Naj crkne! Tudi oče ni bil kaj prida! V hiralnico bi ga morali poslati, je začel govoriti... Haha...

Ž u p a n : V hiralnico? Kdo mu je le natvezil to hiralnico?

J u r a : Knap!

Ž u p a n : Ni še tako slab, da ne bi prijel za kako delo! V hiralnici bi vsaka stara baba lenarila! Strela božja — vse svoje življenje se je potikal po svetu — po Avstriji ga je nosil vrag! — na stara leta ga pa naj občina redi?! (Hodi razburjen po izbi.)

J u r a (ki je že med županovim govorom nagnil ročko in pil v velikih požirkih — Lize ni več v hiši —, ponudi še županu): Ná, pij raje! Kaj bi se jezil? Z Matjašičem si nismo ničesar pripravili, Matjašič nas ne bo spravil na nič! Beži, beži... Pij!

Ž u p a n : Ali mene razburja! Ko ni za nikako delo več, se ti privleče na občino — prej ni bilo ne duha ne sluha po njem — in same sitnosti so z njim!

J u r a : Kaj pa je iskal pri tebi? Ga nisi nagnal? Haha...

Ž u p a n : O, imela sva šolo! Počakaj! (Pije. Zniža glas.) Bil sem utrujen — prejšnji večer smo imeli v mestu neko zaupno sejo. E, da moram biti povsod zraven! Ali sva se dajala z glavarjem?! No, pa pride ta pritepenec in me vrže iz postelje! (Oponaša zategnjeni in proseči Matjašičev glas.) 'Gospod župan, naj ne zamerijo, da sem prišel v nedeljo, druge dneve je delo. Saj veste, kako je na kmetiji...' Toliko da ni počepnil pred mano. (P o l t e k se zahihita.) 'Gospod, komaj se vlačim

po nogah, za nobeno delo nisem več, v hiralnico me dajte! Pri Kreflovih je delo. Kdo ima čas za siromaka?'

Jura: A, tole ti je prišel pripovedovat? Ha, ha...

Župan (Juru in Janžu): Moji dragi, kje ima danes občina denar za hiralnico?!

Jura: A si ga poslušal?

Župan: O, le počakaj! Tudi midva sva šla. Ali — obleko bi mu že lahko dali.

Jura (se razburi): Zakaj pa se je potikal po svetu? Tak šolar (pokaže na Polteka) sem bil, ko je odšel iz občine. Dedek, oče, Bog jim daj dobro, so ga vzeli za hlapca, ko so mu starši vse zapravili — mislite, da se je držal kruha? Nesel ga je vrag. Zdaj, ko je zgaran, je našel nazaj, in občina ga rédi! Ajdi!

Stric Janža (vzdihne): Oh, ti moj Jezus...!

Jura: Stric, stric, pridite bliže! (Pije in mu ponuja ročko.)

(Stric vstane in pije; roka se mu potresa.)

Župan (strese pepel s cigare): Mu je res, kakor je rekla Lizika?

Jura: Beži, beži... Preobjedel se je...

Župan: Ze dolgo poležava?

(Liza pride počasi v izbo; zadržuje razburjenje.)

Jura: Kje? Odkar je začelo pršeti. Zbal se je, da bi se raztopil na dežju. Čakaj, naj se le kuja! Dokler ne delaš, tako dolgo ne dobiš jesti! Bova videla, kdo bo prvi nehal? A, ga bom že izučil...!

Liza (séde k peči in čaka na primeren trenutek; nekaj je prinesla v mislih): Moj Bog, ali naj pustim izmaknjeno repo na njivi, delavce pa naj gledam doma? Naj zapade sneg, pa smo ob repo. Kaj se mu je pa zgodilo takega? Nič se mu ni zgodilo! Malo ga je oškropilo, pa je hotel suho obleko, suho perilo. Še deda naj strežem, ha? Kje imam čas? In srajco —! Jo naj s sebe slečem in mu jo dam? (Začudeno.) Na, veste, da ni šel več na njivo! Zavlekel se je v hlev. Nikamor več se ne gane. Na, kaj takega pa še ne!

Jura (se zakrohoče): Moj dragi Matjašič, jedel in ležal bi vsak! Haha...

Župan: Táki so! Potlej se pa naj še človek poteguje za nje? Ali je vaš neumen! E, ga bo že srečala pamet! (Pogleda Lizo.)

Liza (spregleda županov pogled): Kaj sem hotela reči? Franček ga je hotel — Janžeka — po vsej sili spraviti na voz. Veste, kaj mu je rekel? Naj se Krefli sami vozijo, če se ne smejo tisti, ki delajo pri njih!'

Župan: Naj se Krefli sami vozijo?

Liza: Komaj sem izvlekla iz Frančeka.

Župan: Naj se Krefli sami vozijo?

Jura: Janžek je to rekel? Janžek?

Liza: Kristus, kaj naj... Ah, pri nas... Tak oče! Pije... preklinja...

Župan: Naj se Krefli sami vozijo...

Jura: Ali mama? Janžek? Janžek? (Zleze na stolu vase.)

Stric Janža: Oh ti moj Jezus!

(Molk, prepadenost, stric Janža lušči... Na okno potrka. Vsi se zganejo, pogledajo proti oknu in se spogledajo.)

Liza (zakliče nestrpno v priklet): Lizika! Lizika! Kdo je zaklenil?

Lizikin glas (iz kuhinje, nejevoljen): Kaj hočete?

Liza: Si ti zaklenila?

(Zunaj se stresejo prikletna vrata.)

Župan: Odkleni že nekdo!

Lizikin glas: Da, počakajte, no! (Čez čas odklepanje.)

Stric Janža: Da je le prišel...

Jura (sam sebi): Janžek, moj Janžek...

(Ivanovi koraki.)

Milika (skoči s klopi in odpre vrata): Janžek je. (Pogleda vesela po starejših.)

Ivan Krefl (bivši osmošolec. V zimskem plašču, s pletenim kovčgom. Gre preko izbe v svojo sobico. Stricu): Dober večer, stric! Še živite? (Pogleda bežno po ostalih, kakor da mu je malo neprijetno, ker ga čakajo, in še župan.)

Župan (kakor bi bil pozdrav namenjen njemu): Bog daj!

Stric Janža: Bog daj! Malo se še držim, malo... Oh...

Jura (vstane in se zamaje; razširja roke; pijano): Janžek, Janžek, da si le prišel...

Ivan (v sobico. Vrne se brez plašča in kovčega. Poboža Treziko, ki stoji pri peči ob njegovih vratih; narejeno): Katera si pa ti? Ti nisi Kreflova, kaj? In Milika? (Poboža še njo.)

Liza: Ah, občinska je... Nezakonska... Tako jo imamo pri hiši...

Ivan (se skloni k Miliki, ki se mu boječe — malo jo je sram, ker jo je božal — odteguje): Milika, se še kaj spominjaš, kako sva hodila skupaj v šolo?

Jura (znova razširi roke, se zamaje proti Ivanu — v očeh solze — in ga objame): Janžek, Janžek, da te le vidim pod domačo streho... da sem se te le učakal... (Se razjoče.) Kako, kako se ti je godilo...? Ubogi otrok! Uh...

Liza (Ivanu): Ne vidiš, da je pijan? Suni ga...

Jura (ga izpusti iz objema): Oh ti moj sin, kaj ne, ti mi ne boš ničesar očital... mi nisi nikoli ničesar očital... Mamo poznaš... Rada se prepira.

Liza: Že davno bi šlo vse po vodi, če se ne bi!

Ivan: Nič, oče, nič ni. Pijte! Zaradi mene... Samo prepirajte se nikar! (Gre čez sobo in se nasloni na kredenco. Županu.) Vi ste pri nas?

Župan (malce prepaden): Pri vas, dá!

Ivan: Ste me prišli gledat? Ali prisluškovat? (V izzivanju je precej tragike človeka, ki je sam med Krefli.)

Župan (ta nepričakovani napad ga zbega): Koga... Čemu bi prisluškoval?

Ivan: So kraji, kjer radi marsikaj zvedo! In vi ste bili c. kr. stražmajster... Ali Avstrija — tista Avstrija, ki je slonela na vaših bajonetih — je vkljub temu propadla!

Ž u p a n : Kako ... Kaj misliš povedati s temi bajoneti ... z Avstrijo? Raje misli na vašo kmetijo, da ne boš gledal, čez nekaj dni že ...

I v a n : O, saj vemo pri nas, da ste predsednik posojilnice! Ali jaz nisem prišel domov, da bi se tepel z vami radi kmetij. Ko so me odgnali, sem bil še otrok.

J u r a (vpade): Janžek, pusti tole ...! Nihče ne misli na to ...

I v a n (se ne zmeni zanj): Pri premetavanju ste bili zraven. Izvedel sem, da ste se obregali zaradi časnikov in revij, ki ste jih našli na mizi. Kaj, študent bi se smel brigati samo za formule in slovarje?!

Ž u p a n : Ti si vendar študent ... Prvo je kruh, sem mislil. A danes vaša kmetija, ki je na koncu ...

I v a n (cinično in bolestno): To je tisti kruh, ki ga imate vi v rokah. (Se okrene od njega.)

Ž u p a n : No da ... Ali moj Bog — kaj bo pa zdaj s študijem? Kaj boš doma?

(Ves prepričan se odigra v nekaj trenutkih, popolnoma nepričakovano, da Liza in Jura niti ne moreta in niti ne vesta, kako bi posegla vmes, da se niti župan ne znajde. Lizi morda celó laska, da njen sin napada župana.)

J u r a (k Ivanu): Janžek, Janžek, zdaj si doma ... Pusti ... Kaj bi se prepirali? Janžek ...

L i z a (Ivanu): Nič ne reci, Janžek, pri nas še ni nihče crknil, nihče!

Ž u p a n (vzdihne): Moj Bog ... (Lizi.) Če ti tako misliš ...? A posojilnica ne bo čakala.

I v a n : Posojilnica — kaj pa hoče ta rešiti? Dovolj sem izvedel ...

L i z a (vpade): Kje? (Ivan jo presliši.)

J u r a : Janžek, babice ni več ...

I v a n (pikro): O Jožefovem so se rešili vsega hudega — aprila ste pa plesali.

L i z a : Ančka je prišla na krčmo, dà! Kaj smo pa hoteli. Doma vas je še tako dovolj.

J u r a : Janžek, vsi smo mislili náte na gostiji. Pili smo na tvoje zdravje in jokali ... (Zajoče.) Taka gostija ... uh ...

L i z a : Srečna je, da se je rešila doma. Na krčmi ji ne bo sile. Ne bo ji treba trdo delati.

I v a n : Na krčmo je prišla ... in ne bo ji treba delati ...?

L i z a : A se naj na kočarsko obesi?

Ž u p a n : Do sedaj je bilo pač tako, da je vzel gruntarski gruntarsko, da se je obesil kočar na kočarsko.

I v a n (razburjen): Kako mislite? Ne bi govorili naravnost?

Ž u p a n : Ti si vendar študent, inteligent, gruntarski, Kreflov! (Jezno.) In to sem hotel reči, da bo šlo vse k vragu, če se tega ne zaveš!

J u r a (strožje): Janžek, Kreflov si! Janžek, ne pozabi!

Ž u p a n : Saj se onemogočiš!

L i z a : Kaj razumeš ti te stvari? Kako se boš pa živel? Smo te zato dali študirat? Smejala se ti bo.

I v a n (ki se s težavo zbere): Meni se bo ... Ona? Onemogočil se bom? Preveč ... preveč ...

Liza: Ona — frka!

Župan: Vsa občina se lahko smeji...

Ivan: Kaj hočete s tem — zdaj? Na tak način — nocoj? Komaj sem se vrnil...

Jura (proseče, pijano): Janžek, pusti... pusti... (Seže po ročki.) Tu je ročka, pijva!

Ivan (obrnjen od njih): Ali mislite, da sem vaša krava, da sem napródaj?

Župan: Kaj pa grunt? Posojilnica? Ti veš, kako je. Samo bogata ženitev bi vas še rešila, kaj bi si zakrivali oči...

(Iz hleva jezen, obupen Lizikin krik.)

Lizikin glas: Mati! Mati!

Frančekov glas: Halo! Luč! Prinesite luč! Hitro!

(Vsi se zazrejo preplašeni proti oknu in vratom.)

Ivan: Kaj je? Kaj se je zgodilo?

Župan (pogleda Lizo, Jura): Matjašič?

Jura (zamahne z roko): Beži, beži... Ni ga škoda...

Franček (preplašen, med vrati): Matjašič... Ma-matjašič... Hitro... luč... hitro...! Ne-ne-nekako m-m-mmrzel je...

Ivan (skoči proti izhodu, se med vrati nenadoma obrne, da ne more nihče skozi, in izbruhne): Seveda — vi, vi, vi se ne boste onemogočili, vam se ne bo nihče smejal?! Vi, vi, vi — (Ne najde izraza. Frančeku.) Kje leži? Kje leži?

Franček: V-v hlevu... za teleti... (Proti Lizi.) Dajte že luč!

Liza (zmedena): Jezuskristus z otrokom! (Snema svetilko.)

Župan: Naj se Krefli sami vozijo! (Odide za Lizo iz izbe.)

Milika (za materjo): Mama, mama, kam nesete luč?! Mene je strah! (Skoči pri peči na klop.)

Poltek (proseče, cmeravo): Mama, mama!

Jura: Janžek, Janžek? (Vstane, nagne ročko in pije. Se vleče skozi izbo; majavo in pijano.) Janžek, zakaj me ne poslušaj? Ah... oh... Uničili me bodo... uničili...! (Z rokami v lase.) Najprej Ančka, zdaj ta — moj Janžek! Matjašič, ha, ti se boš vsemu ognil, se vsega rešil... Nič ne reci, kmalu bom prišel za tabo. Ha! Matjašič... (Zaškriplje; zadnje govori že v veži.)

(Otroci se stisnejo v kot pri peči. Trezika zajoče. — Zunaj svetlikanje na oknih.)

Milika: Luč, luč!

Stric Janža: Oh ti moj Jezus! (Vstane in miri otroke.) Bog, ti se usmili siromaka, Krefli se ga ne bodo! Bog, varuj nas vsega hudega, nesreče... Nič se ne bojte! Počakajte! Nikar ne tulite! Tam — v kamri nekje — imam svečo. (Odštorklja v Ivanovo sobico. Tema je precejšnja, da se komaj opazi njegova sključena postava v dolgem oguljenem plašču. Precej časa stika za vžigalicami. Sliši se šumotanje ličja, njegovo neprestano vzdihovanje.) Moj Bog, ali jih ne bom našel? Kam pa sem jih vtaknil? Kristus, ni lepo, ni prav, kar so napravili z njim. Saj ni mogel več na njivo... Bolan je že bil, ko je prišel k hiši. Bolnega siromaka

pošiljajo v ta ledeni jesenski dež. Bog jim odpusti...! — No, kje pa so? Hvala Bogu — jih že imam...

Otroci (ga kličejo): Stric?! — Kje ste, stric?! — Strah nas je!

Stric Janža: Že grem. — Z vsemi delajo tako. Babico so spravili, zdaj bodo Matjašiča, potlej, potlej bodo pa mene... Nesrečni ljudje! Da bi me le rešil — o ti moj Bog! — tega pekla! Ne zameri mi te želje, Gospod! (Pride v izbo.)

Otroci (nestrpno): Stric, luč! — Luč! — Luč!

Stric Janža: Potrpite malo! (Nažiga s tresočo roko svečo. Plamen razsvetli zbegane in splasene otroške obraze. Stric pritrja svečo na klop pred otroke in ves čas govori.) Ti blažena Marija, Jezus Nazarenski, križ je... težko je pri tej hiši... Kaj me je le premotilo, da sem jim dal grunt? Nič, nič jim ne bo pomagalo. Kam lezejo...? Jutri bom še sam brez strehe. Oh, ti moj Jezus!

(Otroci se stiskajo boječe, kakor bi povsod videli strahove. Trezika se joče. Na dvorišču nerazločno govorjenje in prepiranje. Svetlikanje.)

Stric Janža: Mirni ostanite, mirni! Jezusmarija...! (Sede na stol in ves čas mrmra, kakor da bi molil.)

Milika (čez čas): Poltek, ali je Matjašič crknil?

Poltek: Kaj pa Matjašič? (Trezika močneje zajoče.) Kaj se cmeriš? Ti boš tudi crknila. Občina plačuje za tabo kakor za Matjašičem. Mi te imamo v raji. (Jo potegne za lase. Trezika zavrešči.)

Stric Janža (ki jih je preslišal): Poltek, pusti Treziko!

Poltek: Občinska je!

Stric Janža (svareče): Molči! Kaj veš, kaj še tebe čaka!

Poltek (se postrani smeji stricu): Vam bi naj bil tiho? Hihi...

(Stric Janža ga je preslišal. Molk. šumotanje fižolinja in stričevo vzdihovanje. Zunaj govorjenje. Ivanov glas, ki kliče Matjašiča...)

Milika: Kaj je Janžek tam jedel?

Poltek: Kruh, črn kruh, vodo... prežganko.

Milika: Jaz že ne bi šla tja! (Se zgrozi.)

Trezika: Jaz tudi ne!

Poltek: Kdo pa gre sam rad? Neumni sta! Po tebe pridejo in te odženejo! Se ne spominjaš, kako so napravili iz Janžekom?

Milika: Skrila bi se.

Poltek: Najdejo te!

Milika: Ali jaz bi se tako skrila, da me ne bi našli!

Poltek: Vsakega najdejo.

Milika: Vsakega? (Molk.) Bežala bi!

Poltek: Ustrelili bi te!

Milika: Ustrelili?

Trezika: Da bi bila mrtva? Da bi me pokopali?

Stric Janža: Mrtva bi bila, da. Pokopali bi te kot so babico, kot bodo Matjašiča. Oh, ti moj Jezus!

Poltek (dregne Treziko): Crknila bi, hihi...

Milika: Stric, slišite, stric?! Zakaj streljajo? (Misli.) Našega Janžeka bi ustrelili? (Se zgrozi.) Mama, mama...!

Stric Janža: Ne kriči! Zakaj? Ker se ne sme bežati.

Milika: Krava pa beži.

Stric Janža: Človek ne sme!

Trezika: Zakaj ne sme?

Stric Janža: Oh ti moj Bog, ker so postave take!

(Molk. Bleščanje na oknih. Presekano govorjenje. Prepiranje. Otroci se še tesneje stisnejo.)

Milika: Kdo pa je postavil take postave? Bog?

Poltek: Ali si nora? Ljudje sami!

Milika: Kakšni so tisti ljudje?

Trezika: Imajo otroke?

Poltek: Obedve sta nori!

(Molk.)

Stric Janža (zase): Nespovedan je... Da bi šli vsaj po gospoda! Se bo spomnil kateri ali ne? Po gospoda bi mu že morali iti... (Vzdihne.)

Milika: Poltek, ali je bil Janžek sam zaprt?

Poltek: Sam!

Trezika in Milika: Čisto sam?

Poltek: Čisto sam!

Stric Janža: Dosti je pretrpel... Za takimi železnimi križi so ga imeli, za takimi ozkimi okni, kakor so na grajskih ječah.

Milika: Jaz bi se vso noč drla.

Trezika: Jaz tudi!

Poltek: Če bi kaj pomagalo!

(Otroci se zgrozijo.)

Stric Janža (vstane in hoče iz izbe): Po gospoda naj pošljejo... Da ne bi zamudili?

Otroci (zavpijejo): Stric, kam greste? — Nikamor ne hodite! (Zunaj narašča prepir. Čuje se: »Matjašič«, »zdravnik«, »občina«, »hiralnica«, »bolnica«, »denar...«)

Stric Janža (otrokom): Ostanite mirni. Nikamor ne grem. (Odpre okno nad zadnjo posteljo.)

Ivanov glas (udari v izbo): Zakaj niste poslali po zdravnika? Tako, tako pustiti človeka, da vam umre v hlevu?! Prosim vas? Da crkne!

Stric Janža (zavpije hreščeče skozi okno): Po gospoda pošljite! Po gospoda!

Jurov glas (pijan): Temu boljše viku? Haha... (Krohot.)

Županov glas: Si ga že nesejo! Oni — hehe...

Stric Janža (k otrokom. Trese se, da mu čeljusti šklepečejo): Molimo, molimo... Bog se ga usmili, Krefli se ga niso. Bog se usmili njegove duše. Oče naš, kateri si v nebesih...

Poltek (strašno zavpije): Smrt!

Otroci (zavpijejo): Stric! — Stric! — Mama! — Ata! (Nekdo podre svečo. Še vse strahotnejši krik.)

Ivanov glas (močan): Ljudje, prosim vas, ali ste to ljudje?

Stric Janža: ... reši nas vsega hudega...

(Tema.)

Z a s t o r

INDIVIDUALNA PSIHOLOGIJA, NJENE ODLIKE IN NAPAKE

L. NOVAK

IV. Determinante individualnega razvoja

Individualno psihološko raziskovanje pozna pet činiteljev, ki določajo razvoj individua: 1) organski ustroj, 2) spol, 3) razredna pripadnost, 4) družinska konstelacija in 5) vzgoja.

O organskem ustroju kot determinanti individualnega razvoja smo že govorili. Adlerjev nauk je izšel iz njegove razprave o organskih manjvrednostih; na tej stopnji je še v glavnem naravoslovje. V svojem nadaljnjem razvoju pa se ta nauk zmerom bolj bliža sociologiji. Že pri obravnavanju organskih manjvrednosti in njihovih kompenzacij se je pokazalo, kolikšen je socialni pomen teh lastnosti. Kajti z organskim defektom obremenjenemu človeku se ni samo boriti z organskimi težavami, ki izvirajo iz njegove napake, temveč se istočasno zaveda, da se razlikuje od soljudi. Ni pa vseeno, ali je ta razlika neznatna, kakor na pr. pri lahki kratkovidnosti, ki je nihče ne opazi, ali če gre za resnejšo razliko, ki ustvarja pogoje za poglobitev občutja manjvrednosti, kakor na pr. pokvečenost. Tu se človeku nenehoma vsiljuje primerjanje s soljudmi, a tudi ti reagirajo nanj na način, ki ga ni mogoče nápak razumeti. Ravno primerjanje s soljudmi na eni in njihova reakcija na drugi strani izpodbadata organsko manjvrednega človeka k posebno intenzivnim stremljenjem po kompenzaciji. Čim očitnejša je napaka, tem močnejša so ta stremljenja. V skrajnih primerih pa pride večinoma do nadekompenzacije. Kakor je lahko posledica napake v srčnih zaklopkah hipertrofija srčnega mišičevja, tako utegnejo napake tistih organov in organskih sistemov, s katerimi je človek v zvezi z okolico, povzročiti nadkompenzacijo v obliki posebnih sposobnosti, »nadarjenosti«, pretirane občutljivosti itd. Slikar s slabim vidom, naglušni skladatelj, ostroumni grbavec so znani tipi. Po večini pa je odnos takih ljudi do okolice vse prej ko harmoničen. V svojih otroških letih so bili nekateri izobčeni in prezirani, drugi razvajeni in oboževani; odkod naj torej vzamejo smisel za harmonične medčloveške odnose, če jim niso pomagale izjemno srečne okoliščine? Skoraj v vseh takih primerih je občutje manjvrednosti v obratnem sorazmerju s čutom za skupnost; čim močnejše je občutje manjvrednosti, tem šibkejši je čut za skupnost. Le poredkoma srečamo take posebno »disponirane« ljudi, katerih osrednji problem ni bolesta težnja po uveljavljanju in moči, ki usmerjajo svojo kompenzacijo vzporedno z vraščanjem v človeško skupnost.

Eminentni socialni pomen organskih lastnosti je vsekakor jasen. Hkrati pa izhaja iz tega dejstva zaključek, da v družbi, katere človečnost je daleč, le predaleč od zaželenega, težke organske napake morajo voditi v nevrotske težave. Iz tega pa zopet sledi, da ne zahteva sociološko usmerjeni psiholog edinole človečnosti, marveč družbeno ureditev, ki tako človečnost omogoča oziroma je človečnost eno njenih značilnih svojstev.

O pomenu spola kot determinante individualnega razvoja obstoja tolikšna množica mnenj in teorij ter je tudi sama individualna psihologija prispevala v tej smeri toliko gradiva, da se v okviru tega članka niti površno ni mogoče spuščati v to vprašanje. Naj zadostuje nekaj (individualno-psiholoških) opazk. V matriarhalni in patriarhalni družbeni ureditvi se moški in ženski značaj po naravi stvari razvijata na bistveno različen način. V naši patriarhalni družbi označuje življenjski start ženske neki »handicap«, ki ga je težko izravnati. Od otroških let vtepa jo deklici v glavo zavest o podrejenosti ženske vloge. »Ti si le dekle« — »To se dekletu ne spodobi« — itd. Lastne izkušnje in opazovanje sveta odraslih potrjujejo dekletu, da je vse, kar je ženskega, manj važno od moškega, da je ženskost istovetna z nemočjo, brezpravnostjo, kratko in malo z manjvrednostjo. »Žensko« pomeni toliko kot »spodaj«, »moško« toliko kot »zgoraj«, kakor se izraža Adler. Ta shema »zgoraj-spodaj« zasleduje žensko v vseh življenjskih položajih in njena posledica so neredko kompenzacije, ki jih v naši družbi navadno označujejo za »ženske« (tudi »babje«!) lastnosti: zvižanost, lažnivost, zahrbtnost, hinavščina in podobno. Jasno je, da to niso prav nobene »ženske« posebnosti. Take lastnosti razvija vsak posameznik, ki ga k temu sili njegov inferiorni položaj. Tako nastane tako imenovana »suženjska morala«. Vidimo pa, da se ta »suženjska morala« utegne razviti tudi v kolektivni obliki, tam, kjer je stoletja dolgo gospodovala »morala gospodarjev« (»Herrenmoral«) drugega kolektiva. Pogosto kompenzirajo ženske svojo zapostavljenost na način, ki je za našo družbo zlasti značilen. Dekle se skuša vesti kakor se vedejo moški, jih v »moškosti«, če je le mogoče, celo prekositi ter tako manifestirati socialno enakovrednost ali premoč »nad moškim«. To stališče imenuje Adler »moški protest«. Lahko pa pride tudi do takele sheme: »Če sem že ženska, hočem biti čisto posebne vrste ženska, in moški naj čutijo mojo oblast nad svojimi srci!« Tako se razvije tip ženskega don Juana. Temu pravi Adler »moški protest z ženskimi sredstvi«. V vseh svojih stopnjah ima to stališče en sam smisel, namreč izkonstruirati iz ženske podrejenosti njeno premoč. Ta pojav je tem pogostejši, čim strožji je patriarhalni, moškega povelečujoči sistem. Na drugi strani pa kajpak tudi moški posameznik prav v tem sistemu nima lahkega položaja. »Izkaži se, da si mož!«, »Take stvari počno vendar samo dekleta!«, »Tak si ko kakšno dekle!«. V shemi »spodaj-zgoraj« se skrivajo za moškega prav tolikšne nevarnosti kakor za žensko, le z obratnimi predznaki. Moška vloga nalaga dolžnosti (biti »zgoraj«). Biti kos tem obveznostim je toliko težje, kolikor prevzetnejša so pričakovanja in kolikor globlje je zakoreninjeno občutje manjvrednosti. Iz te sheme izvirajo pogosto najpresenetljivejši nevrotični primeri in vsakovrstne perverzije. Nobeno drugo doživetje v razvoju posameznika ne izziva v tolikšni meri nastanka težnje po razvrednotenju (»Entwertungstendenz«) ne le v razmerju do drugega spola, temveč do soljudi sploh. Čim močnejše je iz spolne vloge izvirajoče občutje manjvrednosti, tem izrazitejša je težnja po razvrednotenju nasproti drugemu spolu in s tem v zvezi tem šibkejši čut za skupnost.

Vidimo že: dokler bo patriarhalno organizirani družbeni red obreme-

njeval pretežno večino ljudi s spolno shemo »spodaj-zgoraj«, ne morejo eksistirati ljudje, ki bi na kakršen si že bodi način ne bili nevrotsko disponirani. Tu pa se tudi skriva ključ Freudovega naziranja, da so vse nevrose seksualnega izvora.

Sledeča determinanta kolektivnega značaja, ki usmerja individualni razvoj, je razredna pripadnost. Ni treba dokazovati, da se morajo na pr. trije otroci istega spola s približno istimi organskimi lastnostmi zelo različno razvijati, če pripada prvi delavskemu razredu, drugi malomeščanstvu in tretji veliki buržuaziji ali aristokraciji. Razen zavednega, hotenega vplivanja na otroka v smislu interesov njegovega razreda obstoji tudi neko nehoteno vplivanje, ki učinkuje znatno močneje in trajneje kakor zavedno vcepljanje kakšne »morale gospodarjev« v okolju posedujočih ali kake razredne doktrine v proletarskem okolju. Vsekakor utegneta tako beda kakor bogastvo končati v kriminalu ali na kliniki, vendar so izhodišča, pota in oblike takih usod zelo različne.

Posebno važen je gospodarski položaj družine, zlasti pri tako imenovanem srednjem stanu. Napredujoče obubožanje tega stanu je v kričečem protislovju s tipično težnjo malomeščana, s težnjo, priti »navzgor«, s težnjo po blaginji in vzponu na družbeni lestvici. Otrok iz čedalje revnejše malomeščanske družine se zakrknje v občutje manjvrednosti, ki izvira iz primerjanja s premožnejšimi krogi; to občutje kompenzira po večini z boleznim stremuštvom, zavistjo in nevoščljivostjo, včasih pa tudi z nemočnim protestom, čigar končni rezultat je tip deklasiranca. Raziskovanja najrazličnejših vrst individualnega občutja manjvrednosti, ki jih določa razredna družba, in njihovih kompenzacij, nastanek značilnih družbenih tendenc v nekem kolektivu, tendenc, ki kažejo agresivno ost proti drugemu kolektivu — vse to je posebna téma, katere obravnavanje bi prestopilo okvir te razprave.

Determinantna sila družinskega položaja, v katerem raste posameznik, je vsekakor socialnega značaja, posredno pa jo sooblikujejo pogoji kolektivne narave. Najstarejši otrok misli in čustvuje drugače kakor najmlajši ali srednji, kajti od svoje okolice so na različen način odvisni. V srednjem stanu, zlasti pa še v višjih družbenih plasteh ima prvorojenec posebne privilegije. Verjetno se zato razvije v predstavnika avtoritete. Srednji otrok se čuti često utesnjenega med avtoritarnim najstarejšim in večinoma razvajenim najmlajšim otrokom; zategadelj sili iz družine in prinese v življenje malo smisla za idilično domačnost. Edinec je zelo izpostavljen nevarnosti »razvajanja« in v resnici je malo »edincev«, ki kaj dosežejo v življenju. Če se rodi kot prvi otrok deklice, pomeni to za starše (posebej v malomeščanskih družinah) po večini razočaranje. Če se pozneje rodi sin, je to za deklico navadno hud udarec: zvečine jo odslej zaradi brata povsem zanemarjajo. Itd. Družinsko življenje delavskega razreda je spet čisto drugačno. Tu odloča ekonomski diktat. Večinoma sta oče in mati primorana delati v tovarni, delavnici ali kjerkoli že in s tem preživljati družino. Otroci žive brez nadzorstva in gredo po večini na cesto². Prvorojenec v tem okolju kajpada ni predstavnik avto-

² Adler sam je bil otrok revnih malomeščanskih staršev. Okoliščine so hotele, da je šel na cesto. Tam mu je bilo bolje ko doma. Otroci s ceste so

ritete, pač pa v mnogih primerih pomaga preživljati družino. Nič tako razločno ne določa razmerja posameznika do skupnosti kakor razmere v družini, v kateri je zrasel.

Treba je spregovoriti še nekaj besedi o vzgoji kot determinantnem činitelju človeškega razvoja. S pojmom »vzgoja« označujemo v splošnem zavedno, sistematično vplivanje na posameznika, vplivanje, ki ga izvajajo ljudje, katerim je to nalogo namenila družba. Vzgoja je potemtakem socialna funkcija, ki jo določajo družbene norme, torej socialna aktivnost v obliki medsebojnega učinkovanja med vzgojiteljem in gojencem. O vlogi in pomembnosti vzgoje ni pisala samo individualno-psihološka literatura, ampak je bilo o njej že od davnih dni izrečenih toliko tehtnih besed, da bi bilo odveč, govoriti znova o tem. Vendar naj opozorimo na okoliščino, ki jo je specialno upoštevala individualna psihologija. To je razmerje vzgojitelja do problema vzgoje. Zelo številni so starši in vzgojitelji, ki imajo določeno pedagoško koncepcijo, katero pa s svojo prakso dosledno zanikujejo. Na tem mestu ne gre za to, da bi naštel nepregledno vrsto tipov takih vzgojiteljev; zakaj naj bodo njihova vzgojiteljska načela kakršnakoli že, rezultat take »vzgoje« mora biti prav dvomljiv. So pa mimo tega tudi starši in med poklicnimi vzgojitelji učitelji in profesorji, ki sploh ne premorejo nobene pedagoške koncepcije. A tudi v tem primeru moramo govoriti o vplivu vzgojitelja na otroka, zakaj to vplivanje je tudi nehoteno ter se izraža kot avtomatično medsebojno učinkovanje med odraslo okolico in otrokom. Oče na pr., ki kompenzira svoje socialno občutje manjvrednosti s tem, da igra gospodarja družine, dela (pedagoške) napake, ki povzročijo v otroku isto občutje manjvrednosti in iste tendence po kompenzaciji v obliki stremljenja po oblasti. V takih in podobnih primerih se zlasti jasno pokaže, kako prenaša vzgoja karakterne lastnosti iz roda v rod. Po vsem tem se nudi individualno-psihološki praksi poleg vprašanja vzgoje še problem vzgojitelja, oziroma vzgoje vzgojitelja.

Kakor smo videli, so vsi činitelji, ki določajo človekov individualni razvoj, nujno socialnega značaja. Dosledno temu spoznanju je dospela individualna psihologija na področje sociologije. V kulturni zgodovini človeštva je bil to prvi resni, četudi le deloma posrečeni poskus, najti sintezo med psihologijo in sociologijo. Te sinteze pa Adler in njegovi sodelavci niso hoteli razumeti zgolj teoretično, marveč so si prizadevali, na osnovi svojih spoznanj ustvariti splošno uporabno prakso; uporabna psihologija (»angewandte Psychologie«), to je bilo njihovo geslo. Tako se je na širokem delovnem področju razvila tista veda in tista praksa, ki jo njeni avtorji imenujejo individualno psihologijo.

V. Poglavitna torišča individualne psihologije.

Individualna psihologija je eksakten nauk o značaju ali — kakor se izražajo individualni psihologi — znanstveno spoznavanje

imeli svoj kolektiv, ki je zapustil v Adlerju odločilne vtise. Kjer vlada tovarništvo, postane človek tovariš, in najsi tudi mu dá dom za to malo pogojev. — V drugačnih primerih pa je cesta lahko kajpak tudi nevarna.

človeka; znanstveno zategadelj, ker je individualna psihologija sposobna, po eksaktni poti ugotoviti vzroke, ki določajo način človekovega dejanja in nehanja. Te vzroke odkriva po metodi, ki jo je posnela po psihoanalizi, ki pa je v primeri z le-to vendar izdatno obsežnejša, kajti probleme obravnava dosledno v vsej njihovi celotnosti in njihovih medsebojnih zvezah. Poleg simptomatičnih nevrotskih pojavov, sanj, spominov, motenj v spominu, nehotenih napak itd. analizira podrobno vsa dostopna dejstva, ki se tičejo v 4. poglavju opisanih činiteljev. Naj bo predmet njenega raziskovanja neznaten refleks ali pa še tako drastična lastnost ali navada — vedno ga razlaga v zvezi s celotnim vzročnim kompleksom. Ali individualni psihologiji ne gre samo za ugotavljanje vzrokov nekega razvoja in njihovih rezultatov, temveč si prizadeva, s pomočjo razvojnih zakonov, ki jih je odkrila, sklepati tudi na človekov bodoči razvoj. To torej pomeni, v najširšem smislu izraza obravnavati probleme v njihovi celotnosti in medsebojni zvezi, jih obravnavati dialektično, to se pravi, kot nekaj nastalega in obenem nastajajočega, kot nekaj, kar se stalno razvija. Enotnost subjekta in objekta je teoretična osnova individualne psihologije, medsebojno učinkovanje med subjektom in objektom pa predmet njenega obravnavanja. Na eni strani obstoji medsebojno učinkovanje med individuom in okolico, pri čemer se med njima menjavata vlogi subjekta in objekta (Künkel: »transitivna dialektika«), na drugi strani pa so organski ali zavestni činitelji v samem individuu v medsebojnem učinkovanju, tako da je individuum tudi v samem sebi hkrati subjekt in objekt, ki vzajemno delujeta drug na drugega (Künkel: »intransitivna dialektika«). Da more biti individualno-psihološka dialektika, če hoče doseči svoj smoter, edinole materialistična, je po dosedanjih izvajanjih jasno.

Ker natanko pozna vzroke nepovoljnega človekovega razvoja, more individualna psihologija pokazati tudi pogoje povoljnega razvoja. S to možnostjo se je individualna psihologija izdatno okoristila in je tako ustvarila individualno-psihološko profilaktično (odvrnitveno) pedagogiko in pedagogiko zdravljenja (terapevtična pedagogika, »Heilpädagogik«).

Individualno-psihološka vzgojna metoda izhaja iz podmene, da prirojene organske lastnosti v najmanjši in vplivi okolja v največji meri določajo človekov razvoj. Sposobnosti in lastnosti značaja se razvijajo pod vplivom že navedenih petih determinant; ena med njimi je vzgoja. Naloga vzgoje naj bi potemtakem bila, izogniti se vsem škodljivim vplivom oziroma jih nevtralizirati ter podpirati otrokovo pozitivno razvijanje. Treba je torej, kakor bi se izrazil individualni psiholog, pomagati otroku, da nadomesti občutje manjvrednosti s samozavestjo in čutom za skupnost. Vemo pa, da to omogoča edinole konkretna in pozitivna dejavnost. Za to dejavnost pa je potreben »začetni kapital poguma«. Zastršen, poguma oropan otrok ni zmožen take dejavnosti. Pogum pa spet dadó človeku samo pozitivne izkušnje, torej posrečeni podvigi. *Circulus vitiosus*? Ne. V glavnem gre za to, da se izognemo napakam, da ne oviramo sil, ki se prebujajo v otroku in teže k dejanjem (na pr. s pre-

tirano bojazljivostjo pri prvih poskusih hoje, z nervoznostjo in nestrpnostjo ob mnogih otroških vprašanjih, z avtoritativno strogostjo spričo otrokove živahnosti, nemira in čemernosti itd.), temveč da rast teh sil podpiramo ter jih sistematično kanaliziramo in reguliramo. To dosežemo s prijateljsko dobrohotnostjo do otroka, če mu nismo avtoriteta, ampak tovariš.

Ker je individualna psihologija spoznala sorazmerno majhno važnost prirojenih, podedovanih organskih lastnosti, na drugi strani pa veliki pomen treninga v razvoju posebnih sposobnosti, izhaja iz teoretične fikcije, da vsak človek zmore vse. S to nemo (včasih tudi izpovedano) podmeno daje slehernemu otroku pogum, ki je potreben, da bi se lotil določene stroke, in dosega na drugi strani, da ostajajo vsakomur vse možnosti subjektivne izbire odprte. Glede vprašanja nadarjenosti zastopa torej individualna psihologija najradikalnejše stališče, ki je sploh mogoče: slehernik zmore vse — in oporeka vsem reakcionarnim teorijam o človekovi izključni ustvarjenosti za kak poklic in o evgenični selekciji.

Glede vprašanja družinske ali skupne vzgoje otrok, glede koedukacije (skupne vzgoje dečkov in deklic) se podaja odgovor že sam iz 4. poglavja: kajpak kolektivna vzgoja, kajpada skupno vzgajanje obeh spolov. S skupno vzgojo se je najlaže mogoče izogniti vsem nevarnostim, ki smo jih spoznali v 4. poglavju; saj se v skupnosti izdatno laže razvijajo v otroku smisel za harmonične medčloveške odnose, tovarištvo in čut za skupnost. Namesto avtoritete odraslih, staršev, starejših bratov ali sestrá itd. vpliva na otroka »avtoriteta ustanov«. Vse to nedvomno vsaj nadomešča v meščanski družbi že tako in tako malce sumljivo ljubezen v družinski vzgoji.

Skratka, poglavitne značilnosti individualno-psihološke vzgoje so radikalno odklanjanje dednostne teorije, osrednje vprašanje kompleksa »pogum — trening«, zavračanje avtoritarnosti in stremljenje po skupnem vzgajanju.

Obsežno poznavanje nevroz in psihoz, zlasti pogostega psihogenega nastanka nevrotskih simptomov (na pr. nespečnost), »izbire simptomov« itd. je omogočilo individualni psihologiji, da je z naslonitvijo na svoja pedagoška načela izoblikovala svojo psihoterapijo, ki kaže daljnosežne možnosti uspeha. Ta terapija obstoji v tem, da priključimo človeku v zavest, iz kakšnih vzrokov in čemu se je zatekel k nevrotičnemu simptomu in nevrotičnemu stališču, da ga prisilimo, da se zave svojih avtomatizmov in njihovega namena (na pr.: »Če ti nekaj ne ugaja, jočeš. Čemu? Da bi ti pomagali.«), svojih dresatov (na pr.: »Če grem v družbo, doživljam poraze in blamaže. Torej ne pojdem v družbo.«); dalje obstoji ta terapija v razkrivanju »vodilne linije« človekovega življenja (na pr.: »Občutje manjvrednosti, ki ga vlačiš s seboj od svojih zgodnjih otroških let, kompenziraš s težnjo po oblasti.« — »Bom že še pokazal ljudem, kaj sem!« — »To je tvoj vodilni motiv. Vse, kar počneš, ima namen, bodisi zakriti tvojo slabost ali pa s podjarmljenjem drugih ljudi fingirati moč.«) — Terapevt pa svojega pacienta ne »razkrinka« z brezobzirnim ugotavljanjem

dejev, ki jih je dognal, marveč mu obzirno in prijateljsko rekonstruira vzročne zveze, iz katerih izhajajo z neubranljivo, vendar ne sramotilno logiko nameni in smotri njegovega nevrotskega stališča. Ko se to zgodi, obstane pacient pred eno samo alternativo: ne več pred vprašanjem, ali naj bo »zgoraj« ali »spodaj«, temveč pred vprašanjem, ali naj gre — kakršen je pač vsakokratni konkretni individualni primer — »s skupnostjo« ali »proti skupnosti«. Pacient se mora tedaj odločiti na l a s t n o o d g o v o r n o s t; individualni psiholog mu ne sme nikoli sugerirati njegovih odločitev in ga s tem razrešiti odgovornosti. Prednost individualno-psihološke terapije je torej zavračanje sugestivne metode. Pacient ni nikdar zgolj objekt zdravnikovega obravnavanja, ampak mu vseskozi ostane pridržana vloga subjekta, ki računa pri svoji samoanalizi edinole na pomoč terapevta. Če dá taka psihoterapija pozitivne rezultate, so pogoji za recidivo mnogo pičlejši kakor pri sugestivnih metodah, pri katerih se recidiva po navadi pojavi brž ko preneha sugestija delovati.

Kakor smo deloma videli v IV. poglavju, je individualna psihologija tudi napotek za duševno higijeno. To je treba razumeti doslovno; zakaj kar sledi iz individualno-psiholoških spoznanj, niso nobeni etični postulati, temveč v treznem utilitarizmu zakoreninjene praktične nujnosti. »Če hočeš biti zdrav, ne smeš delati tega ali onega«; ali: »Če nočeš biti bolan, moraš delati to in ono«. Treba je delati, a ne zato, ker to zapoveduje npravni ukaz, marveč zategadelj, ker je delo socialna nujnost, kateri se ni mogoče izogniti, ne da bi škodo povzročali ali škodo trpeli. Treba je živeti normalno spolno življenje, a ne zato, ker bi bilo drugačno početje nenravno, temveč zato, ker je to biogenetična, socialna, higijenska nujnost, mimo katere ne moremo brez škode. Z zavestjo odgovornosti prepojena vzgoja otrok ni npravna zapoved, ampak socialna nujnost, katere zanemarjanje se na mnogo načinov maščuje. Itd.

Kakor izhaja iz IV. poglavja, je individualna psihologija tudi družbena kritika. S tem, da opredeljuje petero determinant človekovega individualnega razvoja, ki veljajo za meščansko družbo, kot socialno vezane činitelje, in ugotavlja, da ni v naši družbi niti eden postavljenih problemov zadovoljivo rešen ter so deloma ta vprašanja v tej družbi sploh nerešljiva — postaja individualna psihologija teoretična negacija družbene ureditve, v kateri je nastala.

Materialistična sociologija je ugotovila, da mora nastati na določeni materialni osnovi ustrezajoča idejna vrhnja stavba in da obstoji med obema neprestano medsebojno učinkovanje. Individualna psihologija je v veliki meri dokazala, na kakšen način nastane taka vrhnja stavba ter je v vseh podrobnostih opisala mehanizem medsebojnega učinkovanja med osnovo in vrhnjo stavbo. Tako je izpolnila pomemben prostor v sistemu dialektičnega materializma. Dočim je materialistični sociologiji izhodišče za graditev in obrambo njenih tez družbena osnova, je individualna psihologija te teze neizpodbitno dokazala z raziskovanjem v obratni smeri, od vrhnje stavbe navzdol.

Kakor vidimo, se je individualna psihologija razvila do univerzalnosti, ki ji daje daleč preko njenega prvotnega okvira segajoč pomen.

(Se nadaljuje.)

VSEVOLOD MAJERHOLD

BRATKO KREFT

Čim bolj je padala revolucijska atmosfera, čim bolj se je po zunanjih, vojaških zmagah bližalo konkretno delo za ustvaritev trajnejših odnosov med ljudmi, tem bolj je padala tudi subjektivna psihološka atmosfera, v kateri so uspevali taki eksperimenti. Začutila se je potreba po besedilu, po poglobitnem dejanju, pa tudi po neki vzročni zaporednosti, ki bi ne nasprotovala logiki. Majerhold je v prvi dobi našel en sam izrazito novostrojarski tekst. To je bil Majakovskega »Misterij Buffo«, toda že čez nekaj let ga je moral pisatelj predelati, kajti njegova časovna povezanost se je pokazala v toliki meri, da ni mogla več učinkovati. Novo gledališče je na tihem in nepriznано sploh trpelo na repertoarju. Prav zato so tem bolj gojili odrsko-tehnični artizem zunanjih efektov igralčeve igre. Majerhold teoretično tudi po revoluciji ni nikoli literature zanikaval kakor Tairov. Od časa do časa je le ugotovil, da moderni režiser ne razpolaga s pravo in primerno dramatikom. Šlo mu je predvsem za to, da drži občinstvo v napetosti, da ga potegne s seboj v svoj »divji ples«, kakor bi lahko rekel. Zato so morali njegovi igralci pri nekaterih predstavah sukati kolesa in se sploh udeleževati kot akrobati. Večkrat je moral slišati pikro pripombo, da je njegova predstava bližja cirkusu kot gledališču.⁹ To ga ni motilo. Kakor Majakovski je tudi on mrzil sentimentalnost, in če je prišel v besedilu čustven prizor, ga je prikazal groteskno, smešno, zaničljivo. Njegovo gledališče je bilo sploh antiidilično. Kakega Čehova sploh ne bi moglo prenesti. Ker mu

⁹ Elemente cirkuške igre je Majerhold namenoma uvajal v svojo režijo. V igralčevem telesu je videl živ mehanizem (biomehanizem), ki se je moral gibati na vse mogoče načine. Kakor mu je pač režija predpisovala. Njegov biomehanizem je stremel za čim večjo gibčnostjo in prožnostjo igralčevega telesa, ki mora biti prav tako živo in dinamično izrazno sredstvo igre, kakor glas in govor. Akrobacije so bile izraz telesne sproščenosti, obenem pa telesna slika tempa! Pravo predstavo o taki igri dobimo, če pomislimo na igro klovnov v cirkusu. Tudi ti govore in pripovedujejo dogodke, uprizarjajo spore itd., svojo igro pa vedno spremljajo z akrobacijami, klofutami, grotesknim smehom, s pačenjem glasu itd. Toda vse to ni bil vedno monopol cirkusov. Harlekin in Hanswurst sta očeta takega igranja. Ko so ju pregnali iz gledališč, sta se umaknila v cirkus in se skrila za klovnsko masko! Razume se, da je s takimi izraznimi sredstvi možno uprizarjati le groteske, nikoli pa ne tragedij, četudi ne morem zanikati posameznih zelo resnih in tudi tragičnih momentov, ki se utegnejo skrivati za tem ali onim klovnskimi prizorom.

Težnja približati oder cirkuški areni (kot prostoru), pa se ni pojavila prvič pri Majerholdu. Tudi Reinhardt je v berlinskem Velikem cirkusu poizkusil nekaj predstav, ki se pa niso obnesle. Inscenacija, ki je za moderne uprizoritve tako pomembna, izgubi v cirkuški areni tisti smoter, kakor ga ima na gledališkem odru. Najdrznejše poizkuse v tej smeri je do danes napravil režiser Ohlopkov, ki je postavil oder v sredino občinstva. Zato ga ni nikoli mogel izpolniti s kulisami; še pohoštvo je bilo zreducirano na najpotrebnejše, ker je moral paziti, da je lahko občinstvo od vseh strani sledilo igri. Kulise in večje pohoštvo bi mu jemalo pogled.

mladi avtorji niso prinašali primernih iger in ker ga tudi stare niso zadovoljile, je skušal potrebam svojega gledališča ustreči na ta način, da je igre predelaval. Temu njegovemu dramaturškemu delu so sledili vsi gledališki reformatorji v Evropi. Tako je uvrstil v svoj repertoar Ostrovskega »Gozd« in Gogoljevega »Revizorja«. Obe deli sta komediji, na kar je treba spet opozoriti. Komedijantstvo — to je bilo sploh pglavitni element vseh gledaliških avantgardistov. Harlekinade in hansvrštijade iz srednjeveških burk, zlasti pa iz sloveče *comédie dell' arte*, so bile priznani ali nepriznani Majerholdovi vzori. Norčevati se iz vsega starega in zastarelega — to je bilo geslo vseh modernističnih struj od futuristov tja do dadaistov. Zato je bila tudi gledališkim reformatorjem groteska bližja kakor drama ali tragedija, kajti zadnji dve nista nudili možnosti za harlekinade. In še stare komedije so jim bile premalo. To se je jasno videlo pri »Gozdu«.

Pri tej predstavi moramo razlikovati dve značilni strani Majerholdovega dela: na eni strani dramaturško predelavo komedije Ostrovskega, na drugi pa uprizoritev te predelave. Ker sta obe tvorbi vznikli iz Majerholda, sta med seboj v skladu. Zato spada »Gozd« med najbolj uspele njegove predstave in se je ohranil do zadnjega na repertoarju.¹⁰

¹⁰ Glej Frida Rubiner: »Neue Bühnenversuche in Sowjetrussland«. Arbeiter-Literatur 1924. str. 654—662. — Razprava »Das Theater Meyerhold« v štev. 3—4 revije »Das neue Russland«, l. 1925. — Profesor Dr. A. Gwosdew: »Das Theater Meyerhold«. Das neue Russland, 1926. štev. 7/8. str. 16. — W. Meyerhold: Über Ideologie und Technologie im Theater« v reviji »Das internationale Theater«, 1934 štev. 2, Moskva. — J. Sosulja: »Wsewolod Meyerhold« (Notizen) v 3.—4. štev. istega letnika; prav tako članek W. Stepanowa: »Das Museum des Meyerhold-Theaters«. — O Majerholdu in njegovem gledališču je nastala ogromna literatura v raznih jezikih. Lahko rečem, da je večina pisala o njem s spoštovanjem in priznanjem. Joseph Gregor ga označuje v svoji knjigi »Weltgeschichte des Theaters« za eno »najmočnejših osebnosti modernega ruskega gledališča« (str. 729, 732—33), češki režiser I. Honzl mu je v svoji knjigi »Sláva a bída divadel«, Praha 1937, posvetil toplo pisano razpravo »Největší sovětský i světový divadelní revolucionár«, str. 33—53; Siegfried Nestriepke piše o njem v knjigi »Das Theater im Wandel der Zeiten«, Berlin 1928, str. 400—406. Razume se, da je največ literature izšlo v ruščini, saj je bil 15 let v središču vsega novejšega gledališkega dogajanja. Dosegel je najvišje odlikovanje, ki ga je mogel dobiti ruski umetnik, naslov »narodni umetnik republike«. V zapadno-evropskem časopisju so se o njegovi likvidaciji pisale naravnost fantastične vesti, ki jih je ponatiskovalo tudi naše časopisje. Kako je mogoče potvoriti ruske kritike, nam kaže tale primer: neki ruski kritik, zastopnik druge gledališke smeri, se je s prav posebno vnemo spravil nad Majerholdovo umetniško delo in na njegov gledališki nazor. Ko je zase ugotovil, da je tako gledališče Rusiji nepotrebno, si ni mogel kaj, da mu ne bi še očital državne podpore, ki jo je ves čas prejemale njegovo gledališče. V značilni sovjetski frazeologiji mu je zabrusil v obraz, da je s tako in tako umetnostjo prav za prav zapravljaj državni, ljudski denar. Iz tega so v zapadni Evropi nekateri skovali poročila, ki toliko da niso govorila o osebni zlorabi državnega denarja in o osebnem okoriščenju! Trockisti pa so spet skušali izkoristiti Majerholdovo afero za gonjo zoper Sovj. Rusijo! Ko bo preteklo nekaj let, se bodo danes tako vidni izrastki tega spora pozabili

Iz petih dejanj, ki jih ima komedija Ostrovskega, je napravil 33 slik ali prizorov. Ekspozicija originala se mu je zdela preveč dolgočasna. Zato je prvo dejanje najbolj razbil. Predstava se je začela z 2. prizorom II. dejanja. Med prizori je projiciral gesla in opombe k poteku dejanja. O prikazovanju okolja in duševnega razpoloženja, ki sta dve osnovni značilnosti omenjene komedije, ni hotel Majerhold nič slišati. Idiličnost življenja v ruskem »gozdu« je zamenjal z groteskno norčavostjo, s katero je »oplazil« tudi nastopajoče osebe. Dejanje originala je iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja prenesel v nekakšno gledališko časovnost, ki pa v nekaterih odtenkih ni bila daleč od revolucijske sodobnosti. Graščakinja Gurmižskaja se je spremenila v moderno damo z rdečo lasuljo, obuto v jahalne škornje, v rokah pa je nosila jahalno palico. Bulanov, ki je pri Ostrovskem mlad, zanikrni študent, je pri Majerholdu galanten športnik, ki vadi in telovadi, ko si skuša pridobiti graščakinjo. Nesrečna Aksjuša, ki se zaradi denarja ne more poročiti s trgovčevim sinom, je vso svojo naivnost in sentimentalnost zamenjala za dekle z zgovornim jezikom. Diskretno se je pri njeni odrski upodobitvi čutila satiričnost na žensko emancipacijsko gibanje. Samo nič starega, nič šablonskega! Namesto ljubavnega prizora v gozdu, sta si Aksjuša in trgovčev sin odkrila svojo ljubezen v burnem pozibavanju na gugalnici. Kadar se je dejanje ustavilo, se je zaslišala harmonika ali igranje skritega orkestra. Nato spet skakanje sem in tja, kričanje, pretep... vse v divjem tempu, da je moral včasih logičnost dejanja gledalec sam ugani. Pri nekem prizoru so prileteli pravi golobi na oder, ki je bil tako rekoč brez posebne inscenacije. Samo krožno se vzpenjajoč hodnik je visel nad odrom in vodil iz občinstva navzgor na desno stran.

Zakaj to in ono, tega gledalec ni smel vprašati, kakor ni smel vprašati futurističnega ali kubističnega slikarja, zakaj je leva roka na sliki tako čudno podaljšana in zakaj je namesto glave samo veliko oko itd. Treba se je samo predati dojemanju in ne misliti! Tako je taka umetnost propovedovala svojevrsten artizem in formalizem, saj se je izživljala v iskanju novih izraznih možnosti in oblik in to velikokrat za ceno razumljivosti in smiselnosti. Toda slepo in krivično bi bilo Majerholdovo delo zgolj s tako oznako odpraviti. V množini formalističnih elementov je mogoče najti dragocene drobce, ki bodo večna priča njegove genialnosti. Iz maeterlinckovskega lirizma in simbolizma se je vrgel na oblikovanje maksimalne dramatičnosti, s katero je skušal prikazati v vsakdanjem življenju nevidne prvine, ki so si v večni borbi in nasprotju kakor pozitivni in negativni poli. Prav zaradi tega, ker jih je na eni strani prikazoval neposredno, v njih goloti, na drugi strani pa je z močnimi potezami to goloto ojačil, je moral nujno končati v groteski. Ker mu je bilo počasno psihologiziranje in utemeljevanje zoprno, se je povrnil h klasicističnemu tipiziranju. Histerična ženska je bila tipizirana tudi v govoricu ter je govorila ves čas z visokim glasom. Pri »Revizorju« so nosili lasulje raznih barv, zelene, rdeče, črne itd. Tako je tudi barvno skušal označiti osebo.¹¹ Pohišstvo na odru ni bilo zgolj pohišstvo kakor

in umetnostno gledališka zgodovina bo izrekla zaključno in objektivno besedo o umetniškem problemu Majerholda, kajti le zanj in za njegovo delo gre.

¹¹ Dobro se zavedam, da je na kratko težko predočiti celotno sliko te ali one Majerholdove uprizoritve. Zato navažam predvsem tipičnosti in posebnosti, ki so značilne za njegov stil, kajti kljub vsem raznovrstnostim si je

v realističnem gledališču, temveč je spremenilo svojo funkcijo: bilo je igralcu rekvizit za njegovo igro. Zato je lahko nenadoma stopil iz omare ali pa se prikazal iz skrinje, ne da bi kdo smel vprašati zakaj. Že iz vsega navedenega je razvidno, da se je Majerhold posluževal primitivnih sredstev srednjeveških potujočih družb, ki so v pomanjkanju gmotnih sredstev in zaradi tehnične zaostalosti uporabljale včasih na pr. skrinjo za mizo ali klop ali pa tudi za skrivališče. Majerhold je skušal oživiti srednjeveško primitivistično izražanje in ga »modernistično« prikrojiti. Tak primitivizem je imel za umetniški praelement ljudske duševnosti. Tudi E. F. Burian se sklicuje nanj, ko skuša oživiti razne ljudske simbolizme kot izrazne pripomočke v igri.¹² Toda stremljenje po praljudskosti

iz popisanega vendarle mogoče v duhu predstavljati vsaj toliko, da čutite razliko med predstavo pri Majerholdu ali pa pri Stanislavskem. Uprizoritev »Revizorja« je vzbudila mnogo hrupa za in proti. Majerhold je Gogoljevo komedijo razdelil na 15 »epizod« (prizorov). Vsak teh prizorov je bil nekakšen »del velike simfonične suite, scenske simfonije na določeno Gogoljevo temo. Muzikalni realizem — tako je opredelil Majerhold svojo uprizoritev »Revizorja«. Zares, v osnovo uprizoritve so postavljeni principi muzikalne kompozicije. Mestni poglavar in uradniki so kakor solist in zbor. Včasih preide vloga solista na Hlestakova. Hlestakov vprašuje, zbor odgovarja. »Kako se je imenovala riba?« Zbor odgovarja: »Labardán!« Besedo ponovi zbor večkrat. Obdelana je zbarsko kot muzikalna fraza. Nato se izvije iz zbora Zemljanika, ki konča zborovo frazo s priliznjenim, nosnim glasom: »Labardán!« Pri čitanju znamenitega pisma na koncu igre se zbor gostov in uradnikov razburja, razgraja, se smeje, se škodoželjno zabava, vriska, krohoče, za hip utihne, nato pa znova naraščajo in se povečavajo šum, vzkliki in smeh. Tako razdelitev glasov, ugovorov in kretenj je možno primerjati samo z igro različnih glasbil velikega simfoničnega orkestra.« (A. A. Gvozdev: Teatr imeni Vs. Mejerholda. Academia, Leningrad 1927.) Nekateri kritiki so mu zaradi dramske predelave očitali nepietetnost in odklon k simbolizmu, ker je skušal dati s svojo uprizoritvijo sintezo Gogoljevega dela sploh. Vpletel je namreč v svojega »Revizorja« nekaj značilnih podrobnosti tudi iz drugih Gogoljevih del (»Mrtve duše«, »Igralci« itd.). O Majerholdovi uprizoritvi »Revizorja« je nastala cela literatura. V kratkem času po uprizoritvi so izšle kar tri knjige. »Academia« v Leningradu je izdala 1927 zbornik »Revizor v teatre imeni Vs. Mejerholda«, ki je prinesel članke A. A. Gvozdeva, E. I. Kaplana, J. A. Nazarenka itd. Vse to je dokaz, kakšno ogromno zanimanje je vzbudila svojevrstna uprizoritev. Posebnost inscenacije je bila v tem, da je odrski prostor obkroževalo 15 vrat. Glavno prizorišče igre je tvorila manjša gibljiva plošča. Nemi prizor zadnjega dejanja je prikazoval z lutkami, da je tako desegel tisto negibnost, ki jo je predpisal Gogolj.

¹² Stremljenje po primitivizmu ni lastno samo novejšim gledališkim reformatorjem. Tudi v slikarstvu zadnjih dvajsetih let najdemo nešteto podobnih primerov. Res je, da so tu in tam rodile obnovitve starih, primitivnih sredstev v novi scenični kompoziciji določene efekte, toda primitivizem starih izraznih sredstev ne more biti več danes osnova, ampak zgolj pomagalo, in še to ima zelo omejeno področje. Primitivizem srednjeveške igre ali pa na pr. starega japonskega in kitajskega gledališča je korenito povezan s svojo dobo in okoljem, predvsem pa z duševnim obzorjem takratnega gledalca. Kar se nam zdi danes simbol, v tistem okolju in tistim ljudem ni bilo simbol, temveč

se v praksi večkrat spremeni v modernistično kompliciranost in nejasnost, ki oblikovno preseneča, vsebinsko pa ostane večkrat zagonetna in utrudljiva. Namesto preprostosti je nastopila kompliciranost, torej nekaj, česar Majerhold niti najmanj ni želel. Odtod večno iskanje in večna borba za izraz, ki je izčrpala skoraj vso njegovo energijo in intuicijo.

Od izstopa iz Umetniškega gledališča pa do letos, ko mu je država odtegnila podporo, je Majerhold neumorno delal v svojem gledališču kakor v kakšnem poskusnem laboratoriju. Bil je nekakšen gledališki alkimist, ki je iskal novih sestavin za odrsko izražanje. Dasi ni vedno našel tega, kar je hotel, namreč neko povsem novo gledališče, ki bi bilo trajna osnova za sedanost in bodočnost, je s svojim delom odkril veliko novih možnosti, ki jih že danes priznavamo in cenimo, nekatere pa utegnejo šele v bodočnosti — mogoče v nekoliko drugačni obliki — obveljati v gledališkem ustvarjanju. Bil je izrazito revolucionarna osebnost in je vedno skušal biti nekompromisen in umetniško pošten. Ahilova peta njegovega sistema se je pokazala v pomanjkanju nove dramaturgije, ki bi morala ustvariti njegovemu gledališkemu ustvarjanju primerno dramatsko tehniko! V tem je osnovni konflikt njegovega dela z umetnostjo in z razmerami. Vsi drugi očitki so precej neumestni in krivični, zlasti če so političnega značaja. Problem je predvsem umetniški, ker gre za načelno vprašanje: Ali sploh more gledališka umetnost ustvarjati trajno sama iz sebe? Ali ji je literatura (dramatika) potrebna? Toda to ni vprašanje gledališke umetnosti same, temveč vse tako zvane reproducirajoče umetnosti sploh. Nikoli ne bo moglo gledališče trajno izhajati brez dramatikovega dela, kakor ne more genialen virtuoz izhajati brez kompozicije. Lahko pa se prvo in drugo združi v isti osebi. V grškem gledališču je bil sprva avtor tudi edini igravec in režiser, in še potem, ko so uvedli drugega in tretjega igralca, je avtor vodil predstavo. Vprašanje reprodukcije je nastalo z dnem, ko je namesto avtorja začel voditi predstavo nekdo drugi. Ta nekdo drugi je v modernem gledališču režiser. Toda tako režiser kakor igravec se morata zavedati, da vse komedijantstvo na odru ne pomeni nič, če nima osnovne osi — dramatike. Ker je skušal Majerhold to os izločiti, se mu je morala stavba zrušiti, dasi je bilo v njej mnogo dragocenih kamnov. Izkazalo se je, da njegov sistem ni mogel ustvariti nove dramatske tehnike, po kateri bi lahko pisatelj napisal dramo ali komedijo. Saj je uprizoril Tretjakova dramo »Kriči, Kitajska!«, Erdmanov »Mandat«, »D. E.« (dramatizacijo Ehrenburgovega romana) itd.¹³, toda vse to so bila le okostja, ki niso mogla služiti kot vzor novi

stvarnost. Obličje sodobnega gledališča in dramatike je ozko povezano tudi z arhitekturo gledališkega poslopja. Majerhold je pred leti napravil z nekaj arhitekti načrt za nov tip gledališke stavbe, ki pa se je zelo naslanjal na razdelitev prostora v grškem gledališču. Do uresničenja tega načrta ni prišlo.

¹³ Prva predstava Majerholdovega gledališča l. 1920. je bila uprizoritev Verhaerenove simbolične drame »Zora«. Nato so sledili: Majakovskega »Misterij Buff« (1921), Cromelinckov »Velikodušni rogač« (1922), Suhovo-Kobyлина »Tarelkinova smrt« (1922), »Zemlja kipi!« (1923), ki jo je priredil

ruski dramatik. Tej sta bila zato bližja »Mali teater« in »Umetniško gledališče« Stanislavskega.

Vsak gledališki reformator bodočnosti bo moral predvsem misliti na ustvaritev nove dramaturgije, nove dramske tehnike, ki brez nekih osnovnih in stalnih zakonitosti nikakor ne more izhajati. Grška drama je imela svojo tehniko, ki je bila ozko povezana s takratnim gledališčem. Prav tako se je skladala tehnika klasicistične drame z odrsko in igralsko tehniko časa, iz katerega je zrastle. Ali je bilo pri Shakespearu kaj drugače? Kamor se obrnemo, povsod najdemo, da je dramatikovo delo tista neizogibna umetniška osnova, na kateri stoji stavba gledališke umetnosti. Dramatikovo delo je tudi tisto, ki edino preživi svoj čas. Kako so igrali v Shakespearovem času, si danes težko reproduciramo, kakšne drame pa so takrat nastale, vemo ravno po njegovih delih. Dramatika je tisti večno živi vrec, ki daje življenje vsakokratni gledališki umetnosti. Prav zaradi časovne omejenosti gledališke umetnosti so zato modernizmi v njej tako pogosti, da so včasih tudi lahko bolj moda svojega časa. Toda gledališki umetnosti so večkrat potrebni, da razbijajo enoličnost, kamor včasih zabredejo gledališča zaradi dolgočasnega interpretiranja tudi literarno dobrih del. S tem pa nikakor niso zanikana medsebojna vplivanja, ki so pri velikem razvoju gledališke umetnosti tudi za razvoj dramatike dragocena. Razmerje je dialektično in je podobno razmerju družbene ekonomske osnove in njene kulturne nadstavbe.

Majerhold je v začetku svoje poti teoretično ugotovil važnost in primernost literature, toda val časa in njegov neukrotljivi temperament sta ga pognala v vrtinec sanj in domišljije, v oboževanje oblike in nje veličastnosti, da se je izgubljal v artizem kakor v štreno, ki si jo je sam spredel. Toda zaradi raznih negativnih pojavov nikakor ne bo prenehal biti to, kar je vedno bil: genialen iskatelj novih oblik. Marsikaj je bilo prehodnega značaja v njegovem delu, celo on sam je značilen pojav nemirne, prehodne dobe. Zato mora po vsem svojem mučnem delu prevzeti nase nevhvaležnost in grenkobo, ki jo je dobil za plačilo še vsakdo, ki je vse svoje življenje iskal in iskal, našel pa je le drobce, ki jih bodo v stavbo zidali drugi. Bil je velik analitik, ki je šel do poslednjega konca, ni mu pa bilo sojeno, da bi ustvaril trajno sintezo svojega dela.

P. s. Majerhold je bil vedno borben in žilav. Veliko težav in ovir je moral premagati na svoji poti, zato vere v umetnost in v novo življenje tudi sedaj ni izgubil, ko je prišel s svojim gledališčem na mrtvo točko. Ni se javno pokesal svojih zmot, kakor so to storili pred njim že nekateri drugi. Samozavestno je na tistem obračunal s samim seboj in kot pravi revolucionar je spet šel na delo: zdaj dela v Muzikalnem teatru Stanislavskega. Njegova umetniška pot torej še ni zaključena.

Tretjakov po drami Marcela Martinéta »La nuit«, Ostrovskega »Gozd« (1924), »D.E.« (1924), Fajkova komedija »Bubno« (1925), Erdmanov »Mandat« (1925), Tretjakova »Kriči, Kitajska!« (1926), Gogoljev »Revizor« (1926) itd. Javno krizo in počasno likvidacijo je povzročila dramatisacija romana »Kako se kali jeklo«, ki ga je spisal lani umrli slepi pisatelj N. A. Ostrovski.

NAŠE KONCERTNO ŽIVLJENJE IN NJEGOVA KULTURNA POLITIKA

MARIJAN LIPOVŠEK

Gledati kulturna vprašanja, ki se tičejo neposredno vse javnosti, je primerno tudi danes le s stališča neke zdrave in narodne kulturne politike. Ni mogoče, da bi se človek, ki skrbno opazuje dogodke doma in na tujem, ne vpraševal, kako bi se mogla dvigniti, poživiti in razmahniti naša zaspala narodna zavest, kako vzbuditi odpor proti nevarnostim, ki nam vsak čas groze, in kako ustvariti lastno živo duhovno življenje, ki naj bo zares naše in ki nas naj brani pred tujimi vplivi. Mislim, da ni poštenega Slovenca, ki bi se ne zavedal, da je naš politični položaj skrajno resen in da proti rokam, ki segajo po naši zemlji z juga in s severa, nudimo s svojo potlačeno zavestjo vse premalo odpora. Ker pa v teh časih ravno zaradi njihove napetosti ne sme stati ob strani noben javen dogodek, je jasno, da moramo tudi v koncertnem življenju voditi neko določeno, smotrno kulturno politiko. Praktično se bo ta pokazala manj v izbiri solistov kakor v izbiri sporeda. Stara navada — in razvada — koncertantov je namreč, da leži težišče njihovega repertoarja v nemškem baroku, v nemški klasiki, precej tudi v nemški romantiki. Na prvi pogled je razvidno, da je tako prikazovanje glasbene ustvarjalne umetnosti ne samo enostransko in krivično vsem ostalim zanemarjenim kulturam, temveč da naravnost vzorno služi v okrepilo naši preveč nemško usmerjeni vzgoji. Verjetno je, da se bo zdelo odklonilno stališče proti sporedom omenjenega značaja marsikomu ozkosrčno, toda slepi za vse pojave krog nas vendar ne smemo biti! Mislim, da je zelo nepredvidno in za slovenski kulturni živelj pogubno, če mirno še naprej dopuščamo takšen protinaroden potek glasbenega življenja, ki je še žal dokaj globoko zasidran v tradiciji in navadi. Zato ne moremo dovolj poudariti, kako važne so n. pr. proslave naših skladateljev, kako važni bi bili festivali slovenske umetnosti, založbe naših skladb, natečaji za stvaritve slovenskega glasbenega ustvarjanja itd. Zdi se mi, da nas ravno Nemci s svojim večnim poudarjanjem nemške kulture, s proslavljanjem nemških glasbenikov — velikih, malih in najmanjših —, s pretirano samozavestjo in nadutostjo pozivajo, naj tudi mi pokažemo svojo kulturo.

Prav zato se mi zdi docela zgrešeno, da smo slišali n. pr. na nekem koncertu nemške in italijanske pesmi v originalnem jeziku (nb! čemu tudi ruskih ne?). Ni dolgo tega, ko smo si od srca želeli, da bi bil slovenski narod toliko zrel, da bi se p r a v t o lahko godilo brez nevarnosti za infekcijo. Prepričan sem tudi, da je med nami nekaj ljudi, ki so že toliko zreli, da jim tako »mednarodno« stališče ne škodi. Toda prav naša ljubljanska publika potrebuje v tem oziru trde vzgoje! Danes, ko imamo 30 km na severu že veliko Nemčijo, ko še vedno trpimo na enostranskem nemškem učenjakarstvu in umetnjakarstvu, danes je koncert v nemškem jeziku popolnoma zgrešeno in kulturno docela napačno početje. S temi besedami se ne postavljam na nobeno »samoslovensko« stališče. To sta-

lišče ni malenkostno, ampak je zaradi stvarnega stanja krog nas realno, ker se izzivanju na eni strani ne sme odgovoriti s pohlevnostjo, pasivnostjo in slepim občudovanjem na drugi. Naš narod pa potrebuje močne slovenske zavesti! Kdor je hodil v zadnjem času po deželi, je videl, s kakšno trpnostjo je slovenski kmet boguvdano zasledoval dogodke na severu, kako je — seveda tudi zaradi svojega gospodarskega propada — kar v naprej soglašal z usodo severnih sosedov, češ, taka naj bi bila tudi njegova usoda. A to soglašanje ni bilo morda posledica kakšnega tihega odobravanja fašistične ideologije, temveč posledica popolne nezavednosti slovenske bitnosti! Vemo, da ob takih opazovanjih in ugotovitvah ne smemo ostati brezbrizni. In ker je naša vzgoja nemška ter trpimo na recidivni boleznini nemške orientacije, ni italijanska beseda na koncertnem odru tako zgrešeno dejanje, čeprav je tudi nismo kdove kako veseli! Pri tem pa poudarjam, da si zelo želimo časov, ko bo kultura z a r e s mednarodna dobrina brez nevarnosti za številčno ali politično šibkejše sosede.

Kakšno ogromno praktično škodo pa dela tak enostranski potek glasbenega življenja študirajoči mladini, ni mogoče preceniti. Že tako redki koncerti ji namreč ne nudijo domala ničesar, kar bi bilo mogoče v praktičnem življenju kasneje uporabiti. Če slišijo toliko nemške klasike, jo sicer res lahko bolj ali manj z uspehom porabljaajo pri ljubljanski in mariborski publiki, a brez primerne izobrazbe stoje proti našemu preprostemu ljudstvu, kaj šele proti narodu južnejših predelov naše države, kamor jih bo usoda prej ali slej zanesla! Ne protivim se poznavanju nemške glasbene kulture! Jasno je, da je za obzorje vsakega glasbenika, celo vsakega inteligenta — muzikalnega ali nemuzikalnega — neobhodno potrebna. Protivim se brezbriznosti do našega lastnega ustvarjanja, do ustvarjanja Srbov in Hrvatov (ne glede na to, ali kažejo ti kako zanimanje za nas, ali ne!) in pretiranemu poudarjanju nemške veličine.

Letošnje koncertno leto ni bilo zelo bogato. Pianisti: Noč, Brankovičeva, Borovski, Koczalski; violinisti: Soëtens, Balz in Baloković; violončelist Mainardi; pevca Dermota in Schiffrer; dirigent Scherchen z Ljubljansko Filharmonijo; bolgarski zbori, dunajski dečki-pevci in učiteljski pevski zbor; od komorne muzike salzburški godalni kvartet in dva večera ljubljanskega kvarteta; pa še Foersterjeve proslave, to je v glavnem vse, kar smo letos slišali. Kako prazno življenje, brez močnih vtisov, brez presunljivih doživetij v umetnosti, brez pobude in vzorov morajo živeti naši študenti in ostala kulturna inteligenca, je iz te številčne revščine prav lahko spoznati. Krivda tokrat ni — kakor v našem teatru — kvaliteta, iz preprostega razloga, ker je koncertno udejevanje neprimerno težje in delikatnejše kakor nastopanje na odru, kjer se mnogokrat pod krinko dozdevne igre skriva neznanje — temveč krivda takega v kvantiteti bornega umetniškega življenja je v duševnem, materialnem in socialnem stanju vsega naroda. Umetniškega, pravim, saj so pojavi v literarnem in slikarskem svetu prav tako nerazveseljivi. Poleg tega se že sedaj izpolnjuje nad nami žalostni izrek: *inter arma silent musae!* Molk umetnosti, molk visokega sveta duhovnosti in duho-

vitosti; celo preprostega, a čistega sproščenja po vsakodnevnem delu ubogih delavcev ni več! Kje so časi, ko je imelo ljudstvo po umetnosti potrebo! In ne varajmo se! Ne z besedičenjem o umetnostnih zablodah, temveč z rešitvijo družbe, njene morale, njene gospodarske moči, njene narodne zavesti, njene duševne potence se bo šele izboljšal položaj umetnosti in njenih vprašanj!

Podrobno ocenjevanje koncertov si pridržimo za nekatere umetnike, katerih nastopi so bili za naše razmere posebno važni. Tako je predvsem Mainardijev koncert pokazal izreden umetnikov smisel za najčistejše muziciranje, tehnično dovršeno, a vsebinsko gibajoče se v skrajnih mejah prefinjenega klasicističnega podajanja, z neko objektivnostjo in obenem z močno zavzetostjo tega svetovnega violončelista. Med pianistoma Borovskim in Koczalskim smo prav lahko razlikovali. Prevzeti od ogromne tehnike Koczalskega in njegove močne interpretacije, polne notranje in zunanje dinamike, nismo pred leti mogli zavzeti objektivnega stališča do njegove igre. Letos, ko sta si z Borovskim sledila naglo drug za drugim, vemo, da sta oba mojstra, a da je Koczalski zares skrajni umetnik le v podajanju nekaterih skladb (n. pr. Chopinovih), medtem ko je Borovski v celoti pristen umetnik, naj se prime katerekoli skladbe, pianist, ki ne da nič na zunanje učinke, najsi tudi obvlada tehniko do popolnosti. Razveselili smo se Nočevega napredka. Ta je, četudi nerazpoložen in celo bolan, pokazal poglobljenost, ki smo jo pri njem do sedaj večinoma pogrešali. Zares, največji mojstri glasbene umetnosti so globoko klonili glave iz spoštovanja do svoje muze in ni jim bila sredstvo za izkazovanje osebnih spretnosti. Nasprotno! Z največjim zatajevanjem osebe, z najponižnejšo službo visoki umetnosti so šele nastale velike umetnine in nastajajo njihove najvzornejše interpretacije. S to zavestjo mora na oder vsak koncertant, velik ali neznan, znan ali neznan. — Violinisti so dali letos manj kakor smo pričakovali. Sočens je bil v Mozartovem koncertu prerobusten, Balz v celoti premalo izrazen, Baloković soliden in tehnično dovršen kakor vedno, a še vedno malce presuh. — Pevca Dermota in Schiffrer sta pokazala zadosti tehničnega znanja in mnogo glasbene kulture, ki je pri Dermotu precej lirična, pri Schiffrerju pa izrazito možatega značaja. S Schiffrerjem smo sploh v koncertnem življenju mnogo pridobili. Odlikuje ga zlasti dovršena interpretacija besedila.

Foersterjeva proslava nam je hotela pokazati Foersterjevo delo in pomen za slovensko glasbo. S cerkvenim koncertom je bilo to tudi doseženo. Nikakor pa niso prireditelji dosegli tega namena s kantato »Turki na Slevici« v Poličevi priredbi, ki je bila glavna točka velikega koncerta v Filharmoniji. Vsa čast Poličevemu delu, ki je visoko kvalitetno, njegovi izvrstni instrumentaciji in predelavi Foersterjeve preproste skladbe! Vendar — kakšen smisel ima proslavljati Foersterja in mu obenem izrekati nezaupnico z docela svojevoljno priredbo njegovega dela? Priznam, da bi original nikakor ne naredil takega vtisa na poslušalce, kakor ga je napravila predelava. Toda prikazati bi morali Foersterja ravno takega, kakršen je bil, tako preprostega, prav za prav primitivnega, brez silnejših in globljih ustvarjalnih ambicij! Kajti glavna zasluga tega

moža je tako in tako v cerkveni glasbi in njeni organizaciji. Dal nam je razen tega sicer še znano slovensko opero (Gorenjski slavček), pa je tudi ta doživela za proslavo 100-letnice rojstva svojega ustvaritelja precejšnje nasilne spremembe. Tudi te niso z odrskega ali z muzikalno tehničnega stališča slabe, pač pa napačne z idejnega stališča. Želimo, da bi ta predelana opera vsaj blagajni prinašala dobiček.

V mojstru Scherchenu smo spoznali dirigenta svetovnega formata. Tako kakor je on obvladal partituro po razdelitvi instrumentalnih skupin, po dovršenem, popolnoma zanesljivem in enotnem sistemu gibov in po spominu, tako nismo še videli nobenega moža pred pultom. Na sporedu sta bila poleg Brahmsa in Mozarta tudi dva slovenska modernista, Švara z živo in lahkotno simfonijo in Žebre z glasbeno sliko »Tek«. Žebre sicer ni pokazal tiste strnjivosti in doslednosti v izpeljavi, kakor smo ju slišali v njegovem godalnem kvartetu, vendar ena manj posrečena skladba še ne pomeni, da je ustvarjalec slab. Borba za poslanstvo skladatelja je dolga vrsta zmag, porazov, uspehov in razočaranj! — Ginjeni smo bili nad ljubljanskim meščanstvom, ki je ob pogledu na dunajske dečke-pevce pretakalo solze sladkih spominov! Marsikomu so lebdeli pred očmi stari avstrijski časi in ne samo prtajeno je ušel marsikateri vzdih! Priznajmo! Kulturno, gospodarsko in socialno se je marsikaj spremenilo. Toda narod se še danes ne zaveda, da bi moral po osvobojenju graditi v vseh svojih plasteh lastno kulturo. Zaradi te žalostne nezavednosti in narodne nezrelosti, ki je kajpak nismo le sami krivi, je uspeh zadnjih desetletij slovenskega življenja tako pičel! — Dečki-pevci pa tokrat niso pokazali tiste dovršenosti ko pred leti. Morda je bila temu kriva utrujenost od večnega popotovanja, morda pri nekaterih interpretacijah tudi vodstvo. Še vedno pa so nenadkriljivi v podajanju starih mojstrov in v odličnem prikazovanju dunajske spevoigre, kjer se gledalci in poslušalci dodobra lahko načudijo šarmu, graciji, muzikalnosti, pevskemu znanju, sijajnemu posnemanju raznih tipov in neprisiljenemu igralskemu kretanju teh malih mojstrov.

Opredeliti se moramo še do skladatelja Blaža Arniča, čigar godalni kvartet so izvajali ljubljanski kvartetovci na svojem drugem večeru. Arnič, ki ga del slovenskih glasbenikov označuje za slovenskega Bacha, a mu drugi odreka skoraj vsak pomen, je nesporno talent. Genij, kakor hočejo nekateri — tudi zaradi politike — po sili prikazati, Arnič ni. Za to mu manjka v glasbenem ustvarjanju bistrosti, duhovitosti in tiste globoke, skrajne intuicije, ki je je obilo v skladbah genialnih skladateljev. O Arničevi veliki muzikalnosti ne moremo dvomiti. Dvomimo pa o njem kot o vodilnem slovenskem komponistu. Ali more biti danes vseeno, kakšna izrazna sredstva rabi skladatelj? Gotovo ne! Ne gre tu za morebitno pripadnost k atonalnosti, temveč za najpreprostejšo originalnost, ki jo mora tudi v izraznih sredstvih pokazati vsak vodilni komponist. Kdaj bomo pač mogli prepričati vse glasbenike in glasbene ljubitelje, da niso »utiralci poti« hodili nikdar druga, že izhrojena pota, temveč le svojo novo pot t u d i v izraznih sredstvih? Zato Arnič ni rešitelj iz zamotanih vprašanj in zagat našega glasbenega ustvarjanja. Kljub temu je lahko — za naše razmere — dober skladatelj. Upamo

celo, da bo postal še boljši, če bo hodil tako pot, kakor jo je nakazal v svoji simfoniji in s katere je zašel v omenjenem godalnem kvartetu. Vtis tega zadnjega dela je namreč tak, kakor da bi Arnič kar namenoma delal koncesije s prijaznimi — čeprav resnimi — zvoki tonike in dominante. Čemu? Ali je prepričan o pravilnosti takega skladanja ali dela to na ljubo tistim, ki trde, da je Arnič prvi res slovenski skladatelj? Arnič je predstavnik nekakšnega slovenskega regerjanizma, čeprav po čistosti zvokov in sloga še daleč ne dosega Regerja. Škerjanc je n. pr. tipičen zastopnik slovenskega poznega impresionizma in Osterc značilen predstavnik slovenske moderne. Govoriti o katerem koli teh treh, da je ali ni »slovenski«, je brez pomena, ker slovenski skladatelj, delujoč med Slovenci ne more biti — v bistvu — drugačen kakor slovenski. O tem nas more dodobra poučiti šele sprejem naših skladb v tujini, ko n. pr. imajo v Varšavi Osterčeve »Plese« za orkester za izrazito samoniklo slovensko skladbo, ko imajo n. pr. Škerjanca v Parizu za tipičnega slovenskega glasbenega lirika. Govor glasbe je namreč mednaroden, ker je vsakemu a priori dostopen že s samim poslušanjem, čeprav se čustvenost posameznika le različno ujema s čustvenostjo skladbe. Docela drugače je v literaturi, kjer bi nikomur še na misel ne prišlo, da bi n. pr. imel kakega Župančiča za Francoza zato, ker se je gibal tudi na impresionističnih potih, katere nehote radi združujemo s predstavo o francoski umetnosti. Zaradi slovenske besede, ki jo je pesnik rabil, ne moremo tako soditi. V glasbi pa je stvar druga. Tu nas muzika, ker je skladatelj ne govori, temveč »brez besed poje«, zapelje k pozabi in nehote primerjamo že znano glasbo s to, ki jo pravkar slišimo. Od vtisa prevzeti naglo sodimo: ta je Francoz, ta Nmec! A ta sodba je krivična. Šele neka časovna, mogoče tudi geografska oddaljenost in bivanje v drugem kraju nam pomen skladateljev, ki so od blizu tako različni, strne in pokaže, da so prav za prav le vsi skupaj — slovenski. Popolnoma napačno je iskanje slovenskega glasbenega tipa samo v elementih narodne glasbe oziroma v njihovem izrabljanju. Tega niti Arnič ne dela, dasi bi bilo to marsikomu prav. Ne, slovenstvo se v glasbi, ki ni povzeta iz narodnih motivov, konkretno sploh ne pokaže. Mislim, da je taka značilnost šele v razvoju. Zaenkrat se slovenstvo kaže bolj ali manj le v osnovnem nastrojenju skladb.

Ob treh omenjenih skladateljih ne moremo torej zaradi smeri njihovega udejstvovanja že govoriti o vrednosti za predstavljanje tipične slovenske glasbe. Vprašanje je seveda, h kateri struji se kdo priznava. Odvisno je to od vzgoje, smisla za zvok, od okolice, v kateri odraščamo in živimo, od bistrosti umevanja, od duševnega zagona, od čustvenosti, od temperamenta itd. In če se še toliko oziramo po pestri glasbeni preteklosti, povsod moramo ugotoviti, da so si veliki mojstri poiskali vselej lastnih izraznih sredstev, ker so samo ta mogla ustrezati vsebini svojih ustvarjalcev. To, kar ima tak mojster povedati, vklene v svoje, le sebi lastne besede, ki prinašajo v verigi razvoja čisto gotovo nekaj izrazno novega. Arnič tega ne prinaša. To še ni tako hudo. Toda gre še dalje! Od svoje simfonije, kjer je pokazal sicer znano, vendar precej pestro akordiko, je prišel do kvarteta, kjer je akordično naravnost nazadoval.

Ne mislim, da bi bil kvartet dober, če bi vanj natrpal modernih zvokov! Mislim pa, da se s sredstvi, ki so znana že od klasike sem, ne da povedati nič novega. Tista globoka vsebina, ki jo hočejo nekateri po vsej sili videti, je zgolj namišljena. Čedalje bolj se mi potrjuje načelo, ki sem ga na tem mestu že napisal, da se vsebina krije z izraznimi sredstvi.

Nikdar se ne bom obotavljal prikazati dobrih Arničevih strani. Zato mu želim resničnega napredka v čistem slogu, originalnosti in v zdravi vsebini.

BENEŠKA MEDNARODNA UMETNOSTNA RAZSTAVA

K. DOBIDA

Letošnja velika beneška revija upodablja joče umetnosti je za nas še posebej znamenita, saj letos prvič razstavljajo jugoslovanski umetniki v lastnem paviljonu. Že zato bo prav, če se malce ozremo po ti umetnostni prireditvi v neposredni naši soseščini, ki je postala brez dvoma ena največjih in najpomembnejših evropskih stalnih razstav.

Letošnje »dveletne« razstave, ki je že ena in dvajseta po vrsti, se je udeležilo razen Italije še sedemnajst držav. Italijani razstavljajo v veliki osrednji palači, kjer je tudi zgodovinska razstava pokrajine v XIX. stoletju. Mimo tega so v tem poslopju še razstavljena dela italijanskih tekmovalcev za natečaje za stenske slike na presno, za portret, pokrajino in medalje. Razen Švedske in Egipta razstavljajo vse druge države v lastnih paviljonih. Vsega skupaj je razstavljenih skoro 4000 del, od teh približno 800 italijanskih, ostala so dela raznih inozemskih umetnikov.

V osrednji palači je najznamenitejša retrospektivna mednarodna razstava pokrajine, kjer je zastopanih razen Italije še deset držav. Razstava je zbrana z veliko ljubeznijo in prav nazorno predstavlja razvoj pokrajinarstva v minulem stoletju. Nekaj del predhodnikov iz konca XVIII. veka (med njimi Guardi, Claude Vernet, Gainsborough, Canaletto) tvori izhodišče. Nadstoletni razvoj od komponirane klasicistične vedute do naturalistične in romantične pokrajine, od pokrajinske slike, ki je odraz slikarjevega čisto posebnega duhovnega nastrojenja do gole optične impresije in končno do sodobnega realističnega pejzaža, podanega čisto stvarno, je prav pregledno podan v približno 300 pokrajinah. Med njimi gre po slikarski vrednosti gotovo prvo mesto Francozom in Angležem. Predolgo bi bilo navajati samo najbolj znana imena, vendar si težko mislimo pregled francoskega pokrajinarstva brez imen kakor so Huet, Courbet, Millet, Rousseau, Corot in vsa blesteča plejada velikih impresionistov. S Signacom se časovno konča francoska pokrajinska revija. Med Angleži sta Constable in Turner os razstave. Nam na kontinentu so njihova dela pravo odkritje po svoji nežnosti in barvni odličnosti. V italijanskem, prav dobrem oddelku so zastopani tudi mojster Segantini, Fattori in Favretto. Belgijsko pokrajinarstvo je zelo krepko in svojsko podano, za to jamčijo imena kot so Meunier, Braekeleer, Stevens. Med Holandci je Van Gogh s tremi malo znanimi, pa močno značilnimi slikami

iz Amsterdama; poleg njega še več znanih pokrajinarjev: Toorop, Jongkind, Israels in drugi. Švico zastopajo krepka dela Hodlerja, Kollerja, Calamea, Buchserja. Tudi češkoslovaško pokrajinarstvo minulega stoletja se kaže v dobri luči. Prav sveže so pokrajine Ant. Slavička, tudi Knüpfer in J. Navratil sta prav solidna sodobna pokrajinarja. Kar odlično pa so zastopani madžarski pokrajinarji. Razstavljen je med drugimi deli tudi sloviti »Škrjanček«, ki ga je sočasno, a neodvisno od francoskih impresionistov naslikal P. Szinyei Merse. Imeniten in izviren slikar je Ladislav Paál, zanimanje pa vzbujajo pokrajine, ki so jih naslikali znani Munkácsy, Mészöly in Karel Markó star. Zastopane so še Rumunska, Danska in Združene države.

Italijanski oddelek, kjer razstavlja 30 slikarjev, 14 kiparjev in 6 grafikov, obsega izključno dela imenoma povabljenih umetnikov, in je vsakdo izmed njih zastopan z večjo ali manjšo zbirko, kakor je to zahtevalo načelo, po katerem je urejena letošnja Biennale. Ločeno razstavlja futuristi, ki jim je uredil oddelek sam Marinetti.

Med italijanskimi slikarji je zanimiva posmrtna kolektivna razstava Piera Marussiga. Delo tega Tržačana, rojenega leta 1879, umrlega lani, je bilo prav nazorno predstavljeno. Marussig je bil dosti izvirna umetniška osebnost s svojskim, močno intelektualnim značajem. Njegove slike so dobre v gradnji, koloristično pa manj zanimive. Od drugih znanih mojstrov, ki so sodelovali že na mnogih beneških razstavah, imajo večje zbirke Casorati, Carena, Brancaccio, razstavlja pa tudi Tito, Gaudenzi in goriški rojak Italico Brass, znani slikar Benetk.

Italijanski futurizem obsega po katalogu »aeropitture« in »aerosculpture«. V Marinettijevem predgovoru beremo tudi tole: »Oni sami (medtem ko drugi vzdihujejo in slikajo pesimizem tihožitja in uvele akte) ti aeropittori pripravljeni opevati in slikati Mussolinijev Imperij z njegovimi bitkami revolucijami autostradami melioracijami novimi mesti zračnimi stroji hitrostnimi prvenstvi letalskimi brodovji bombardiranj in junaškimi divizijami črnih srajc v Afriki in Španiji so kakor v sleherni vojski nepogrešljive in mnogoštevilne ogledniške patrolje za sedanje in bodoče zmage«. Podobne tem patetičnim tiradom so tudi razstavljene slike teh zračnih umetnikov futuristov. Že nekaj naslovov bo najbolje pojasnilo vsebino slik: Vojska v Španiji, Zračna bitka pod španskim nebom, Bombardiranje Tukula, Bombardirano abesinsko taborišče, i. t. d. Splošno je reči o dandanašnji italijanski umetnosti, da se skuša izviti iz spon tradicionalne oblike in najti sodobno podobo. Med slikarji je mnogo talentiranih umetnikov z znatno večino in slikarsko spretnostjo, vendar velikih duhov med njimi ni. Kiparji streme za vnanjo monumentalnostjo, ki pogostoma v škodo iskrenosti izraza prehaja v patetičnost, kolikor ne prevladuje že docela neumetniški naturalizem. V mali plastiki in medaljah so razstavili pa več res zrelih del.

Kakor navadno, je tudi letos belgijski paviljon med najzanimivejšimi. Videti je, da Belgijci, ki izhajajo iz starega domačega izročila, resno iščejo novega izraza svoje umetnosti. Njihovi slikarji so izredno krepki v barvah, večinoma brez literarnih neslikarskih tendenc, zares pravi koloristi. Odlično je zastopan Opsomer s svojimi prepričevalnimi portreti in

tihožitji, imeniten pokrajinar in slikar cvetlic je Albert Saverys, ki se zdi, da združuje v svojih mračnih slikah impresionistično tehniko z res ekspresivno močjo. Enako zamolke so turbne pokrajine P. Paulusa. Tudi religiozne risbe Alberta Servaesa so prav značilne za belgijskega mističnega duha. Močan grafik je Jules de Bruycker, ki ga dobro predstavlja zbirka radiranih pokrajin. Med kiparji gre odlično mesto Ernestu Wynantsu.

Tudi nizozemski paviljon kaže živo umetnost, ki išče sodobnih poti in se resno ukvarja s problematiko izraza. Čeprav sicer ni mnogo velikih mojstrov med razstavljalci, je vendar njih splošna raven razveseljivo visoka. Holandska sodobna umetnost je močno narodnostno označena in hkrati res kvalitetna. Znan je Charley Toorop, ki je najboljši kolorist med razstavljalci. Privlači zaradi vsebine svojih skoro surrealističnih kompozicij Quiryn van Tiel, ki spominja na Brueghela po svoji fantastiki, pa je vendar sodoben in dosti oseben. Primitivist je Herman Cruyder. V splošnem je treba reči, da je nizozemski paviljon med tistimi redkimi, ki kažejo stremljenje in nove smeri umetniškega ustvarjanja.

V francoskem paviljonu je najzanimivejša retrospektivna razstava pestro žarečih, še zmerom živih in prepričevalnih Renoirovih del. Zbrane so večinoma slike iz zasebnih zbirk, ki so javnosti manj znane, vendar pa prav dobro označujejo tega velikega klasika-impresionista. Tudi posmrtna razstava H. Lebasquea kaže veliko barvno kulturo. Med živimi je vreden zanimanja zlasti André Plason.

Angleški paviljon ima zanimivi zbirki poetskega pokrajinarja P. Nasha in originalnega slikarja bretonskega življenja Chr. Wooda. Najbolj privlačna je pa kolektivna razstava kiparja Jacoba Epsteina, rusko-poljskega Žida, rojenega v New Yorku, ki živi na Angleškem in je vzbujal svojčas viharje ogorčenja. Razstavlja zbirko izredno živahnih in prepričevalnih portretov, ki združujejo poglobljeno duhovnost in izrazito čutnost do nenavadno skladne popolnosti. Med njimi je posebno značilna razgibana doprsna Shawova soha in lastni portret. Za sladokusce so užitek njegovi akvareli.

Précej ob vhodu v razstavni park je španski paviljon, ki je — po katalogu — »postal nacionalen«. Zdi se, da ti umetniki, sinovi ubogega, v vojnih grozotah in krvi tonečega naroda, ne iščejo več nobenih novih dognanj, kakor da so od starosti že izčrpani in brez volje do življenja. Največjo zbirko ima stari Zuloaga, ki je pa postal mnogo svetlejši, mirnejši, pa tudi nekam lahkotnejši. Neugnane mladostne moči, ki je privlačevala, ni več. Duh časa je prehitel slikarja. Oddaljen Picassov epigon je Pedro Pruna, ki ima nekaj ekstatičnih verskih motivov zraven tendenčnih kompozicij, kot je »Smrt Francovega vojaka« in »Harlekin«. Med kiparji je de Torre z živo poslikanimi lesenimi svetniki zapoznel naslednik strastnih baročnih Špancev. Originalni so pobarvani kipi in terakote Pereza, ki jim pestra barva daje izredno naturalistično življenjskost, da so že na skrajni meji umetništva. Ostalo je virtuoznost, zanimiva le zaradi eksotične snovi. Ob vhodu visi velik Aguiarjev portret mrko zročega generalisima Franca v sodobno prikrojenem slogu visokega baroka.

V nemškem paviljonu je proti splošnemu načelu, ki predpisuje večje zbirke posameznih umetnikov, zbranih veliko število del različnih umetnikov. V katalogovem predgovoru trdi sicer nemški razstavniki, da vsebuje paviljon izbor del, ki predstavljajo preporod nemške umetnosti. Razstavljena dela naj bodo sinteza vseh iskanj prejšnjih nemških rodov in predstavljajo upodobljeni novi nemški ideal lepote, ki je »stroga, odločna, a plastična in melodična«. Razstavljena dela tega ne potrjujejo. Nasprotno — so izredno meščanska, sentimentalna in tipično epigonska, sama s seboj zadovoljna povprečnost. Med imeni razstavljalcev je komaj nekaj znanih. Večinoma spominjajo na stare vzornike iz bidermajerske dobe. Willy Krieger je eden najboljših, vsaj kolikor toliko so znani J. P. Junghanns, Leo Samberger, R. Schuster-Woldan, med grafiki R. Jettmar. Plastiko zastopa več dunajskih kiparjev: Müllner, A. Hofmann in mimo drugih tudi Josef Thorak. Ta nadarjeni kipar je izdelal pet portretnih glav, ki stoje na častnem mestu. V sredi je Führer iz kamna, ob straneh pa bronasti Mussolini, Atatürk, Pilsudsky in Hindenburg. Srednja soha je največja.

Prostorni paviljon U. S. S. R. sameva prazen.

Medlo je zastopana češkoslovaška umetnost, tudi poljski paviljon še od daleč ne nudi pravilne podobe bogato razvite upodabljajoče umetnosti na Poljskem. Madžarski paviljon kaže visoko splošno stopnjo, brez izrazitejših osebnosti, nenavadno enotno učinkujoče slikarstvo in dobre kiparje. Središče je pa večje izrabljeno za narodnostno propagando. Osnutki, ki jih je za velike stenske slike v čast tisočletnice sv. Štefana izvršil Aba Novák, kažejo veliko darovitost in dosti narodnostnega značaja, so pa nekam orientalsko preobloženi.

Letos razstavlja Jugoslavija prvič v lastnem paviljonu, ki stoji onstran ozkega kanala na otoku sv. Helene. Paviljon je preprost in ima en sam podolgovat prostor. Zraven našega je švicarski paviljon, v isti vrsti je še razstava beneške dekorativne umetnosti in poljski, rumunski in grški paviljon.

Našo razstavo je uredil Milan Kašanin, ki je napisal tudi nekaj besed za razstavniki katalog. Skladno z načelom kar najbolj omejenega števila razstavljalcev, ki naj bodo pa zastopani vsak z večjo zbirko del, je povabil k sodelovanju samo pet slikarjev in enega kiparja. Izbira kiparja — po prirediteljevih besedah — »ni bila posebno težavna stvar. Meštrovic je znan po vsem svetu in razstavlja tako pogostoma, tako rekoč v vseh prestolnicah in važnih umetnostnih središčih Evrope in Amerike«, da ga ni bilo treba povabiti. Zato je bil pa povabljen Toma Rosandić, »čigar sloves je zaradi različnih okoliščin manj razširjen, ki pa vseeno zasluži enako pozornost in upoštevanje.«

Razstavljata dva hrvatska slikarja, namreč Ljubo Babić in Vladimir Becić, prvi osem, drugi devet olj. Izmed Srbov sta bila izbrana Peter Dobrović in Milo Milunović. Prvi ima devet, drugi deset slik. Rosandić razstavlja dvajset plastik, deloma v kamnu deloma v bronu in lesu. Kot edini Slovenec je bil povabljen Matija Jama s sedmimi slikami.

Najmočnejše se zde Becićeve sočne in z zdravo čutnostjo prepojene slike, ki razodevajo silen temperament in dognano slikarsko znanje. V

barvi žlahtne in skoro francosko nežne so Milunovićeve kompozicije. Dobrović je pravilno predstavljen in ima nekaj zanj značilnih, odločno in smelo naslikanih olj. Tudi Babićeva zbirka dobro označuje tega žlahtnega eklektika. Jama je razstavil nekatere intimno občutene pokrajine, med katerimi je zlasti Bled prav svež, in prizore iz kmetskega življenja. Poleg drugih, po pojmovanju in slogu tako ostro različnih razstavljalcev se Jama s svojimi mirnimi in tudi po obsegu skromnimi olji ni mogel pravilno uveljaviti. Rosandićeva plastika kaže odločilen Meštrovićev vpliv. V portretu je Rosandić še najbolj neprisiljen in samsvoje. Arhaične oblike, ki jih kažejo nekatera dela, se zde prazna manira brez notranje upravičenosti. — V splošnem je treba priznati, da je izbira še dovolj posrečena, dasi bi bilo vsaj za prvo jugoslovansko razstavo treba izbrati najboljše in najbolj značilne zastopnike slikarstva in kiparstva. Vsaj Jakopič bi moral biti zastopan, če je prireditelj že posegel prav do začetkov slovenskega impresionizma. Sicer bi pa skupnemu vtisku samo koristilo, če bi bili povabljeni tudi mlajši slovenski, hrvaški in srbski slikarji in kiparji. Gotovo spada tako samoroden slikar, kot je postavim Hegedušić, na to razstavo, ki brez Meštrovića ne bi bila smela biti prirejena. —

Za sklep še nekaj podatkov o organizaciji razstave. Za najboljša dela tujih slikarjev oziroma kiparjev so bile razpisane nagrade po 25.000 lir, enaki nagradi sta bili določeni za italijanske razstavljalce. Inozemskim grafikom je bila namenjena nagrada 5000 lir, za italijanske prav tolikšna. Novost je pa, da sta razpisani nagradi tudi za najboljša kritična članka o celotni razstavi v italijanskih oziroma v tujih listih in revijah. Enaki nagradi sta določeni za poročili domačega in tujega kritika o razstavljenih umetninah neitalijanskih razstavljalcev. — Kot strokovno posebnost bi bilo še omeniti, da je od umetnin, prodanih z razstave, odšteti 15% v razstavno blagajno.

Splošen vtisk tehnično sicer odlično urejene in opremljene razstave ni posebno ugoden, če izvzamemo sijajno razstavo pokrajine minulega veka. Če bi sodil sodobno umetnost samó po ti prireditvi, bi rezultat ne bil razveseljiv. Videti je, da se je mnogo pomembnih in celó vodilnih umetnikov ni udeležilo, kar ni ravno čudno, saj udeležba ni bila svobodna in so bili vsi udeleženci povabljeni. Zato na primer tudi ni bilo v Benetkah videti prav nobenega primera nemške »entartete Kunst« in sličnih umetnostnih smeri in stremljenj pri drugih narodih. Izjema so italijanski futuristi. Prevladuje oficielna, pretežno konservativno usmerjena umetnost, in to večinoma njeni starejši, že priznani zastopniki. V splošnem je v umetnosti nordijskih narodov več zagona in ognja kot v romanski, izvzemši francosko. Vendar navzlic vsem tem tisočem platen in plastik ni mogoče trditi, da bi razstava nudila popolno in nepokvarjeno podobo današnje umetnosti: pravega tekmovanja tod ni. Zato je prireditev pomembna zlasti za strokovnjake. Za povprečnega obiskovalca je Biennale prava muka, saj ga z množino razstavljenih del, od katerih je nujno večina prav povprečne kakovosti, zmede in naravnost zmrvi. Navzlic očitni težnji, omejiti število razstavljenega gradiva, je vendar vsega še preveč, tako da je končni dojem, ki ga zapušča razstava, prenatrpanost in nepreglednost.

Za nas Slovence, ki smo pravi Benjamin v družini narodov, je pa tudi taka Biennale zanimiva in poučna, saj nam jasno kaže, da v kulturnem udejstvovanju številčna moč sama ne odloča. Manjši narodi in države — Belgijci, Holandci, Švicarji, Madžari, Rumuni — ustvarjajo nele sorazmerno, marveč tudi absolutno prav dobre in vsega spoštovanja vredne umetnine, ki po svoji iskrenosti pogostoma celó prekašajo dela pripadnikov velikih narodov. Potrdila nam je pa tudi ta mednarodna revija, da se našim oblikujočim umetnikom ni treba prav nič skrivati in sramovati pred tuji: marsikatero razstavljeno delo iz raznih paviljonov bi le v prid razstavi lahko izmenjali z boljšim slovenskim.

RAZGLEDI V VZGOJI

JOŽE KERENČIČ

V vseh družbah in časih si je sleherno močno doživeto, iz najglobljih človeških spoznanj izvirajoče prizadevanje utiralo s silnimi napori pot do uresničenja, še prav posebno stremljenje po spremenjenih odnosih med ljudmi. V svojih zadnjih otenkih se je moralo vselej uveljaviti proti brutalni sili družbenih plasti, ki so s popačenimi motivacijami, pa tudi z videzom plemenitih nagnjenj poskušale zavreti tok razvoja.

V vseh takih razdobjih je bilo odločilno važno oblikovanje mladega rodu, in kakor nikoli, so v takih dobah služila vsa sredstva, poleg prepričevanj tudi kruta sila, poleg resničnih spoznanj tudi laž prizadevanju, da bi prekvasila mladino z veljavnimi nazori, jo oblikovala v smislu naporov, ki so pod videzom neke splošnosti v svojih zadnjih otenkih služili potrebam in koristim ene same družbene, vladajoče plasti. V nasprotju s temi napori pa je v mladino predvsem tlačjenih družbenih slojev pljusvalo življenje s svojo stvarnostjo, s svojimi potrebami, pogoji in možnostmi. Kakor nikoli je mladina v takih razdobjih rasla pod skrajno nasprotujočimi si vplivi, skozi lastne in tuje napore. Oblikovanje mladega rodu je stalno kazalo tipične poteze svoje dobe, silnice medsebojnih prerivanj in naporov so stalno krožile skozi mladino in šola, odkar se je razvila v tisto družbeno ustanovo, ki naj bi posredovala pri hotenem in zavestnem oblikovanju, je bila stalno torišče zdaj manj zdaj bolj izoblikovanih spopadov, dokler se ni na največji družbeni prelomnici zadnjih desetletij skozi tavanja, zmote in neštete poskuse ponekod priborila do novih pogojev, do nove oblike in vsebine, da se je prilagodila telesnemu in duševnemu življenju in zadostila potrebam in koristim ljudskih delovnih slojev.

Na Slovenskem smo v vsem, tudi v vzgoji, s polstoletnim zastojem, nesproščeni in mlačni, tavalji za kulturno, polkulturno in civilizirano Evropo. Tesno vklejani v tradicije smo se zaradi notranje ozkosti izgovarjali na našo maloštevilnost, ob kateri in zavoljo katere smo se na samosvoj način napihovali pred drugimi. Taki smo ostali v tem stoletju velikih prevratov, v »stoletju otroka« (Ellen Key) tesno vklejani v konec prejšnjega stoletja pridobljene oblike. Enako mlačno osladno in enako skopo kakor nekoč v odnosu do dvojnega cesarstva se mladini vceplja domородna ljubezen v novi državi. S prav tako upravičenostjo kakor nekoč strašijo še vedno starši neposlušne otroke s šolo, ki jim bo vlila respekta v kosti.

Življenjska stvarnost na Slovenskem se razvija v močnih nasprotjih. Mladina se vzgaja k zavesti, da živimo v svobodni domovini, pa še tisoči kočarskih

družin težačijo grofovski, kloštrski in ostali tuji zemljiški gospodi; nove tovarne rastejo iz tal, delavec, ki dela v njih, ne more ne prav živeti ne umreti; ob neurjih poplavlja in odplavlja neurejene reke cela polja, kmečki živelj pa zavoljo pomanjkanja zemlje in kruha na njej znova in znova odhaja po svetu, kjer opravlja najbolj naporna in hlapčevska opravila. Napihujemo se pred drugimi nad lepoto in pestrostjo naših pokrajin, slepi pa smo za dejstvo, da pestra, drobno razparcelirana, v ozke krpe raztrgana in z vsemi vrstami sadežev zasejana polja krijejo svojevrstno težko problematiko. Napihujemo se s svojo kulturnostjo, pa smo redke svoje velikane, ki so nam dali najresničnejši tekst in najveličastnejšo podobo naše bolesti, žive tlačili v grob. Preklinjali smo spoznane resnice, po smrti trgamo iz tekstov in jih pretvarjamo in dokazujemo z njimi tudi laž (pr.: Cankar). Napihujemo se s svojo kulturnostjo, pa ubijamo pogoje kulturnemu ustvarjanju, prepuščamo stradanju in umiranju ljudi, ki s krvjo pišejo tekst našega življenja naših dni; še več, odpravljamo jih s ciničnimi opazkami: »Po smrti vam postavijo spomenik, živi pa stradajte in trpite! Taka je pač usoda slovenskega umetnika.« (Iz odgovora bivšega narodnega poslanca in ravnatelja velike tovarne... pisatelju P.) Itd., itd.

Ponašamo se z nešteti organizacijami, ki se kakor gobe po dežju množe med našim ljudstvom. Njih bistveni uspehi so vedno pogostejše tombole in nedeljske veselice, kjer se ljudstvo z medsebojno zavistjo in z razburkanimi podtalnimi nagoni pcha za srečo in kjer se naužije primitivnega in poceni veselja. Množe se poboji in pokolji, katerih najpogostejša žrtev je mladina, ki je komaj zapustila šolske zidove in se na tak neprimeren, popačen način poskuša uveljaviti v življenju. Dejstvo je, da se večina predvsem moške mladine, kadar dozorevajoča prestopi šolski prag, s sovraštvom in odporom obrne proti šoli. Njene najkrepkejše življenjske manifestacije po vsem tem oblikovanju so pobalinstvo, potepanje, pretepi in poboji, ob veseličnih priložnostih v pijanosti popačena prva spolna razmerja. Vse to je svojski odgovor na dolgoletno prizadevanje. Nad to mladino tarnamo in jo obsojamo. Ne zavedamo se, da je velik del krivde v nas, ki se prepričujemo, da smo zadihali zrak svobode, se napihujemo z lepoto in bogastvom svoje zemlje, tekmujeemo v vdanosti in služnosti nečemu, kar je izven nas, pri vsem tem pa smo preslepi za tisto stvarnost, ki pljuska skozi mladi rod in ustvarja pojave, da velika večina mladine na Slovenskem odrašča v pomanjkanju in cinizmu.

Za to gre, da tista plast na Slovenskem, ki oblikuje mlade rodove, preoblikuje tudi sebe, svoje gledanje in ravnanje.

Doživeli smo pojave, da so v tisti dobi, ko so v naši sredini vladali nazori o imenitnosti kmečkega stanu, o vaški idili, o nesmislu razredne borbe itd. in ko so do neba povzdigovali tradicije kot najdragocenejši vrec slovenske družbene sredine, doživeli smo tedaj, da so redki posamezniki občutili v sebi in okoli sebe čisto drugo problematiko. Doživeli smo, da so bili za svoja spoznanja preganjani in kakor nikoli so želi krilatice: »To ni zraslo iz naših tal«, »To je strup za naše dobro in verno ljudstvo« itd.

V naši družbeni sredini se je stalno onemogočalo prizadevanje, ki je kakorkoli in to v jedru posvečalo svoj trud tistim velikim naporom človeštva, da bi se kdaj izboljšalo življenje vseh ljudi, ki žive na tem koščku zemlje. Svojo kalvarijo je doživelo in še doživlja delo, ki raste iz spoznanja, kakor ga je izpovedal eden naši šolnikov z besedami: »Težke življenjske prilike prebivalstva so me napotile, da sem delo v šoli preokrenil iz običajnih tirov. Šoli in delu niso dajali osnove samo predpisani učni načrti, ampak življenje. Na živih ljudskih potrebah sem gradil, da dvignem speče ljudske sile ter zavrem gospodarski, socialni, kulturni in нравni razkroj tukajšnjega ljudstva.

Kako bi se mogel omejiti zgolj na uradni šolo, na predpisane učne načrte in mrtvo gradivo v njih tam, kjer stanuje ljudstvo še v dimnicah med okajenimi stenami, na prstenem podu, ob odprtem ognjišču, v zatohlem zraku, nasičenem pare in dima; kjer ljudje, zaviti v razpadajoče cunje, spe v hlevih na stelji; kjer nevednost, vraževerstvo zastirajo pot, ki drži k izboljšanju krajevnih razmer; kjer uspravajo matere otroke z makom, žganjem, prežganim sladkorjem; kjer pojedinci izkoriščajo nevedno ljudstvo; kjer se proletarizira in še vedno germanizira slovenski kmet in delavec« (J. Jurančič: Iz šole za narod, str. 5).

Nekateri pojavi zadnjih let kažejo, da si težnja po preusmeritvi oblikovanja mladega rodu vedno bolj utira pot. Ne gre zgolj za spremembe v metodi, zakaj tu smo še kolikor toliko capljali za ostalo Evropo, gre za one globlje spremembe v odnosih šole do ljudstva, gre za idejo, ki bi v mladini vzbudila zopet smisel in veselje do življenja. Vedno močnejše je spoznanje, da je treba brez mlahavosti in samodopadljive nadutosti s polno odgovornostjo za našo sedanost in bodočnost poseči v osrčje otroškega življenja. Prizadevanje v tej smeri, ki so mu označili prve dragocene poteze že pred leti dr. Zgeč, J. Jurančič, K. Doberšek i. dr., dobiva določnejše in jasnejše oblike. V gibanju »Učiteljskega pokreta« je dobilo širšega in globljega zamaha, da bo slovensko vzgojstvo obogatelo za nova dogajanja o telesni in duševni rasti otroka, o pogojih našega družbenega življenja. Tako se izpoveduje mlad učitelj »Pokretaš«: »Postavljeni v sredo najhujših trdot borbe za vsakdanji kruh, neokuženi z ideologijo preteklosti, so mladi učitelji na lastni koži občutili zgrešenost naših dosedanjih poti. Uprli so svoje poglede navzdol med narod in logično prišli do spoznanja, da ljudstvo ne more biti več predmet za eksperimente inteligence, marveč obratno, inteligenca naj črpa svoje smernice za delo iz narodovih potreb, ki jih ni moči rešiti drugače, kakor kompleksno.« (Iz članka o »Učit. pokretu« v »Učit. tovarišu« 24. junija 1937.)

V poplavi literature o vzgoji so se zadnji čas pojavile nekatere dragocene knjige, brosure in članki po revijah (E. Vranc: Osnove strnjene šolskega dela v teoriji in praksi; Jos. Dolgan — E. Vranc: Podrobni učni načrt za ljudske šole; Vinko Möderndorfer: Sodobna šola; Martin Mencej: Slovenska šola in učitelj pred sodobnimi nalogami; 3. štev. Prosvete 1938., članki in polemike v Popotniku 1937-38., Učiteljski tovariš 1937-38 i. dr.*), ki z vedno večjo prepričljivostjo odgrinjajo vzgojne probleme v luči naše življenjske stvarnosti. S tem postajajo vedno globlje in širše zasnovana kritika vse naše kulture, napredka in zastojev, pa tudi pionirsko delo, ki si prizadeva prekrvasiti šolo, da ne bo otroku mučilnica, ljudstvu pa le breme, temveč bo postala tista ustanova, ki naj »zbudi v človeku vse speče sile, mu pokaže pot v srečnejšo bodočnost in s tem dvigne narod kulturno, gospodarsko, socialno in politično« (J. Jurančič). Uresničenje teh teženj pa je danes za nas vitalne važnosti, je pogoj našega obstanka.

Prizadevanje, zraslo v zavesti polne odgovornosti in prežeto s smelo neuklonljivo voljo, občutno poseči v preoblikovanje naše stvarnosti, je sprožilo niz polemik o problemu »strnjene« o vlogi in vrednosti vzgojne teorije, o izobrazbi vzgojiteljskega naraščaja, o vlogi svetovnega nazora pri vzgoji itd. (glej Popotnik 1937-38.). Sprožilo pa je tudi namigavanje, da tako delo »ne ustreza niti naši miselnosti niti našim zahtevam in potrebam«, in krilatice: »Komunizmu, ki ga skušajo uvesti podtalni elementi k nam, je treba izbiti enkrat za vselej dno.« (F. Čiček v članku: Kakšna torej boji naša šola? Slovenski učitelj 1938.).

* Knjige so bile izročene »Lj. zvonu« v oceno. (Op. ur.)

Ob resnem, potrebnem in vrednem delu izgube različna namigavanja ostrino in zgreše svoj smoter, zakaj mimo nemoči, zaslepljenosti in strahu pred dejstvi se bolj in bolj uveljavlja spoznanje, da vzgoja ni nezavisna, s samostalno zakonitostjo, nameni in smotri, temveč mora biti točno določena po življenju. S tem v zvezi se tudi med nami potrjuje dejstvo, da je vzgoja vedno zrcalo razmer in da vzgojitelj svoja najpristnejša spoznanja črpa iz družbene sredine, sredi katere živi, meščanski vzgojitelj iz meščanske kulture, v delavski in kmečki družbeni sredini pa bo nujno sledil telesnim in duševnim potrebam teh slojev. Vedno več jih je, ki se tega zavedajo in vedno jasneje se črtajo nasprotstva v zadevah vzgoje. Dokler so nasprotstva v življenju med posameznimi sloji, dokler so različne potrebe in koristi, bodo tudi bistveno različni vidiki za vzgojne ukrepe in bo prav živa in upravičena potreba delovnega ljudstva po novi vzgoji mladega rodu, ki se bo razlikovala od sedanje meščanske.

KNJIŽNI TRG IN POMIŠLJAJI

Pavle Sedmak: Kaplan Martin Čedermac. Slovenska matca v Ljubljani. 1938. — Knjiga, ki razburja in utruja, ki muči in opominja kakor klic vesti, a hkrati tudi tolaži ko daljna, v spominu že napol onemela in nenadoma znova prebujena melodija o davno izgubljenem kosu domačije, katere ni in ni mogoče pozabiti.

Pavle Sedmak — novo ime med našimi povojnimi pripovedniki — ni uvedel s to knjigo v naše slovstvo le nove, dosihmal literarno zapuščene pokrajine z njenimi narodnimi, krajevnimi in jezikovnimi značilnostmi, ki s takim nostalgичnim ugodjem božajo naše uho. Na primeru najzapadnejšega dela slovenskega naroda je načel tudi enega tistih sila zanimivih, za to staro, izprijeno Evropo tako perečih in za nas tako usodnih problemov, ki ga Slovenci že tako dolgo in tako bridko poznamo kot borbo za domači jezik in obstanek. Ali posebnost v tej knjigi opisane epizode tega našega večnega boja je v dejstvu, da se tu bije za svojo govorico ljudstvo, ki prav za prav ne premore narodne zavesti, kakor jo po navadi pojmuje in srečujemo; gre za ljudstvo, ki je po jeziku sicer slovensko, a se ima samo za del tujega naroda, za ljudstvo, čigar narodna in domovinska zavest, to je: subjektivni kriterij narodne pripadnosti, se torej ne sklada z objektivnim kriterijem, se pravi, z njegovim jezikom, po katerem spada v slovensko jezikovno, kar pomeni tudi narodnostno območje. To ljudstvo se na vsem lepem znajde v izredno zamotanem in mučnem položaju, da se mora navzlic svoji narodni (ali boljše: državljanski) zavesti boriti ravno za svoj jezik, in sicer zoper predstavnike taistega naroda, h kateremu se šteje zvesto in lojalno že od znanega plebiscita v preteklem stoletju. V precepu tega paradoksa se vije preprosto kmečko ljudstvo, ki lastne inteligence, razen duhovniške, malone nima, čigar govorica pogreša krepko kulturno tradicijo in ki more postaviti proti mogočni idejni in dejanski avtoriteti svojega nasprotnika edinole v vsakdanji potrebi in izkušnji utemeljeno, bolj instinktivno ko zavestno občutje neke jezikovne posebnosti. Celó v borcu, kakršen je kaplan Čedermac, se to občutje le medlo in skorajda samó ob literarnih asociacijah na Prešernu in druge tvorce slovenske besede povzpne do zavesti o vključenosti v slovensko jezikovno in kvečemu še kulturno celoto; a tudi zanj je še pretežka pot od tega spoznanja do izrazite zavesti o pripadnosti k slovenski narodni skupnosti. Neuko kmečko ljudstvo je še na slabšem; zaman se skozi usta umirajoče osemdesetletne

Čedermačeve matere vprašuje po vzroku svojega trpljenja: »Kako smo to zaslužili? S čim smo se pregrešili?« Pojem domovine je postal naenkrat brezupno zamotan; nenadoma je izgubil vso tradicionalno samoumevnost; problem, ki je bil videti še vse do sinoči dognan in do kraja rešen, je šele zdaj postal nerešen. »Cos'è dunque la patria?« sprašuje kaplan Čedermac v tujem jeziku sebe in svoje farane, ko mu prepovedo pridigati po domače. Prvikrat jamejo zdaj ti ljudje premišljevati o narodu, domovini in jeziku na drugačen način ko dosihdob. Ta proces, ki pomeni osveščanje, je v opisanih okoliščinah in na tej svoji začetni stopnji skrajno bolesten. »Ne morem govoriti o narodni zavesti v našem smislu«, opisuje Čedermac v pismu svojemu prijatelju, goriškemu duhovniku Severju, reakcijo, ki jo opazuje na svojem ljudstvu. »Zavest domačije? Ne, to je premalo! Zavest rodu in jezika, ki jih spaja, četudi tako rahla, tako uboga kot njihova zemlja.« Da, za to gre. Saj jezik temu ljudstvu še ni daljna abstraktna svetinja, saj mu jemljejo nekaj, kar spada med najnavadnejše življenjske neogibnosti, nekaj, kar mu je dejansko potrebno in nenadomestljivo ko vsakdanji kruh. Zategadelj se komaj porojena narodna zavest izraža še nezavedno, nedomišljeno, je bolj iz čustva pravične užaljenosti porojen upor; ali iz istih vzrokov se tudi to osveščanje vrši sicer »neopredeljeno, a z nevarljivim notranjim čutom«, kakor ugotavlja Čedermac. Kakšen bo rezultat tega procesa? Dejstva so pisatelju popolnoma določen odgovor očitno dovoljevala v zelo pičli meri. Izogibal se je ugibanja in še posebej prerokovanja, trudil se je pokazati podobo dejanskega stanja in resničnih razmer.

Osrednja postava romana in steber dejanja je priletni kaplan Martin Čedermac. V hribovitem zakotju tam nekje pod Mijo in Matajurjem — pokrajina, ki ji je pisatelj žrtvoval mnogo pozornosti ter jo mestoma s kar čudovito toploto in nazornostjo oživil — učka ta skromni kmečki duhovnik trenutek, ko se je treba odločiti za boj brez upa zmage, ko naj človek izbira med žrtvijo in udobnim umikom, med heroizmom, za katerega govore samo abstraktni argumenti, pa med prilagoditvijo, ki jo podpirajo vsi argumenti konkretne osebne koristi. Vprašanje uporabe domačega jezika v cerkvi se postavlja predenj v veliko bolj zamotani obliki ko pred njegove farane. Zanj to ni zgolj vprašanje edino razumljive in zategadelj edino uporabne in edino možne govornice, marveč problem alternative »Cezar ali Jezus«, znani, splošno evropski, svetovni problem opredelitve med vrednotami duha in silo, ki išče svojo upravičenost edinole v oblasti. Ko se je najprej že domala vdal, a ga njegovi verniki pokličejo na odgovor ter ga spet počeno v borbo (eden najudarnejših prizorov tega dela), obvisi Čedermac nad prepadam: dejstva ga silijo celó k dvomom nad ustanovo, v imenu katere opravlja svoj poklic in katere se je avtor nekajkrat dotaknil s težkimi besedami in vprašanji. Sredi kaosa, kakršnega predstavlja za Čedermaca ves prepleteni kompleks teh vprašanj, ki mu vsaj sprva ni kos ne po svoji politični razgledanosti ne po svoji razumsko in idejno še neizdelani narodni zavesti, ostane »il prete slavo« navezan le na pomoč, ki mu jo nudijo nekateri poklicni tovariši in prijatelji, zlasti pa nase samega in na svoje ljudstvo. Tako se mu po začetnem omahovanju z nenavadno, a povsem prepričevalno utemeljeno jasnovidnostjo skrči celotno vprašanje na maksimo, da »za prepričanje, ki ni vredno trpljenja, ni mesta v človeški duši.« Po tem najdragocenejšem spoznanju Čedermac več ne dvomi o svojem ravnanju. Pristna kmečka grča, kakršen je, bolj čustvena ko razumska narava, ki se pred slednjo važno odločitvijo dolgo obotavlja, sledi s trmasto nepopustljivostjo smotru, ki ga je po počasnem, okornem in mučnem razglabljanju spoznal za pravega. Tako zraste v uri najtežje preizkušnje do uporniškega patosa, s katerim se sproste

neslutene notranje sile, ki so doslej spale v tej preprosti duši, s katerim se iz tega povprečnega človeka nenadoma izlušči herojska osebnost: Kaj bi storili, vprašuje svoje rojake, »če bi pravico našli slepo? Ali bi kot mevze klonili glave in z malho in palico kot berači odšli po svetu? Ne! Sami bi si vzeli pravico!« Vendar se Čedermačev upor morda malce nepričakovano konča z resignacijo: s prošnjo za upokojitev. Ali je upornik podlegel? Se je sam vdal? Je zmagovalec ali poraženec? Glede teh vprašanj knjiga ne daje docela jasnega odgovora.

Zgodba je pisana s silovito notranjo napetostjo, z vročo strastjo in osvaja-jočo ljubeznijo. Najsi tudi je pripoved včasih za spoznanje razvlečena, rase dejanje vzporedno s Čedermačevim notranjim razvojem v stopnjevanju dinamiki ter se krepko poganja od prizora do prizora, med katerimi se jih cela vrsta odlikuje po nenavadni umetniški izbrušenosti. Med temi je poleg že omenjenega težko pozabiti posebno obe Čedermačevi pridigi, oba njegova spopada s posvetnimi in cerkvenimi oblastniki, sceno z otroki, katere uči zvestobe do rodnega jezika, njegov nočni križev pot k samotni gorski cerkvi, kamor gre skrivat slovenske katekizme in kjer se ob spominu na slovenske protestante, ki so nekoč prav tako na skrivaj prenašali slovenske knjige, muči z vprašanjem: »Ali smo nemara krivoverci?« Ponekod skorajda pretirani čustveni poudarek, ki se sem in tja malce približa sentimentalnosti, ne moti tako hudo spricho pisateljevih označb posameznih osebnosti, ki so, dasi nekam skupinsko razporejene okrog Čedermačeve osrednje postave, vendar vse do zadnje upodobljene in individualizirane z močno, redkobesedno prepričevalnostjo, ki umé komaj z nekaj skopimi potezami, na videz skoraj mimogrede, oživiti človeka do zadnje značilnosti obličja in do vseh odtenkov njegove notranje podobe. Od vrste kmečkih tipov, kakršni so Čedermačev brat, njegova sestra in mati ali stari Breškon, preko mlačnežev, kakršna sta duhovnik španjut ali kmet Birtič, preko odpadnikov, kakor sta kaplan Skubin in ovađuh Zef Klinjon, pa vse do Čedermačevih tovarišev-duhovnikov, do poročnika in prefekta — v vsej tej množici po značajih, po poklicih in po narodnosti tako različnih ljudi bi menda niti v enem samem primeru ne bil možen kak tehten ugovor ali pomislek glede njihove svojstvenosti in življenjske verjetnosti. Zanimiva osebnost je kovač Vanc Rakar, prvobiten, do nasilnosti močan značaj, ki je, čeprav socialist, med vsemj vaščani Čedermačev najgorečnejši in najzavednejši soborec. Z donom Morandiniem, ki se je iz ljubezni do tujega ljudstva odpovedal karieri, se naučil njegovega jezika in ostal skromen kaplan v neznatni slovenski vasi, in pa z zdravnikom Siciljancem, ki mu je Sedmak edinemu dal spregovoriti nekaj ostrih opazk političnega značaja, je avtor očitno hotel poudariti objektivnost svojega pričevanja.

Pomembnejša pomanjkljivost romana bi bilo neko dramatsko neravnovesje. Po gradivu, nagrmađenem med dejanjem, bi človek pričakoval burnejšo, dokončnejšo, doslednejšo rešitev konflikta, tako pa je zaključek nekoliko nesorazmerno dramatski nabitost predhodnih poglavij. A verjetno si je pisatelj prizadeval, da bođi knjiga kar moči pravičen in objektivni dokument ter ni hotel preko mejá resničnih dogodkov. Če torej vrednotimo to delo kot kroniko, velja zgornji očitek le pogojno. Tako se zgodba na koncu prelije v lirično apoteozo: »Beneška Slovenija! Siromašna, lepa zemlja, stokrat bičana in križana, ti in srca, ki te ljubijo. Ali res ne boš več, kar si bila?« In isto vprašanje drhti tudi v tistem nepozabnem zaključnem opisu Čedermačevega odhoda. Ali je tisto razkošno zelenje, tisto sonce in ptičje petje, v katerem utone utrujeni borec, znabiti prispodoba?

Ivo Brnčić

Luigi Salvini: *Liriche slovene moderne*¹. Dosedanjim, ne maloštevilnim italijanskim prevodom iz našega slovstva se je zdaj pridružila ta lična, ne obsežna, vendar pomembna knjižica, ki stopa v svet kot drobna antologija naše moderne lirike. Le štirje izmed zastopanih pesnikov (Kette, Murn, Cankar, Kosovel) niso več med živimi; ostala dvajsetorica je v časovnem redu razvrščena, pestra skupina naše najsočnejše, žive moderne od Župančiča, Sardenka, Gradnika in Moleta preko Golije, Debeljaka, Majcena, Albrechta, Lovrenčiča, Glaserja in Grudna do Seliškarja, Jarca, Pogačnika in obeh Vodnikov in še dalje do Tauferjeve, Voduška, Klopčiča in Faturja.

V tem okviru je skušal Salvini zajeti iz vsakega lirika nekaj značilnega. V večini primerov je tudi uspel. To seveda ni bilo lahko pri mnogih mlajših, kjer se prevajalec po sili okvira omejuje na eno samo pesem.

Prevodi so gladki, po večini tudi zelo točni. Prevajalec si ne pripisuje toliko pesniške sile, da bi posnemal izvornike v vseh podrobnostih, posebno v ritmu in rimi. Ritem uveljavlja v skladu z možnostmi svojega jezika, rimo pa, kjer se mu ponudi brez škodljivega naprezanja. Drugače se ravna po večini takih sodobnih prevajalcev, ki so besedi in izrazu popolnoma zvesti, a niso tako drzni kakor n. pr. Župančič v svojih prevodih, da bi tuje bisere v svoj jezik z enakovredno pesniško silo prekalili. Tak prevod seveda ni nova slika, temveč fotografija slike. Pri Salviniju so take fotografije skoro vse prav posrečene. Župančičeve vrstice:

Da mi je za zarjo blestečo pogledati
in kaj ljubega, dobrega ti povedati
v teh težkih dneh, o domovina!

zvené zdaj v laščini tako:

Oh, rimirarti oltre l'alba radiosa
voci d'amore, di bontà donarti
in questi aspri giorni, o patria!

Ali povedó Italijanu zmerom toliko kakor nam stih, ki so često prešli v našo skupno duševno last? Gradnikov »Dvogovor« se glasi zdaj kot »Dialog«:

Ma come dare il cuore ad altro cuore
quando sono straniero anche a me stesso
e son con me in incessante lotta?

V Kettejevi »Skozi gozd je šel« (»Camminava per la selva«) se morda res ni dala posneti učinkovita, dramatična, jedrnata enozložnost kratke drame, ki se v izvorniku v malo besedah razvije udar na udar, v italijanščini pa se z daljšimi stihmi in ženskimi konci besed malo ublaži.

Bolj zadovoljuje Golijeva »Marche funèbre«, Debeljakova »Orgia segreta« in Albrechtov »Vento«. Dobro je posnet Seliškarjev impresionistični realizem v »Cactus fiorito«, n. pr.:

M'avventurai per il solaio oscuro
E guardavo di qua e di là con pena
Lo strano mondo di travi incrociati, di casse alla rinfusa,
Di stracci, di assi e di tegoli sul tetto. (Str. 79).

¹ *Liriche slovene moderne*. Akademska založba. Ljubljana 1938. Scelse e tradusse Luigi Salvini. R. Istituto Superiore Orientale. Napoli 1938-XVI. Fregi di Marko Župančič. Tipografia Veit in drug, Vir (Peter Veit). Strani 111. — Knjige nismo prejeli v oceno. Pomisleki, zakaj je morala slovenska založba v Ljubljani izdati italijanske prevode slovenske lirike, so upravičeni in resni (op. ur.).

Preprosti motivi se Salviniju radi izborno prelijejo v njegovo materinščino; tako Vide Tauferjeve »Srečanje s smrtjo« (str. 94). Pogovor o knjigi s turinjskim slovstvenikom Mussom, ki je izražal svoje vtise brez poznavanja izvirnikov, me je v tem še potrdil. Če je to Salvinijev prvi poskus, bi bilo vsekakor želeli, da se iz njega razvije obširnejše seznanjanje italijanske javnosti z našimi slovstvenimi deli.

Andrej Budal

Miško Kranjec: Kapitanovi. Roman. Izdala in založila Slovenska matica. V Ljubljani 1938. — »Kapitanovi«, Kranjčeva deseta, jubilejna knjiga, so starejši tekst, ki ga je avtor za to izdajo na novo predelal. Treba je že koj skrajza poudariti, da imamo opraviti z enim boljših Kranjčevih spisov, ki mu pritiče tudi vidno mesto med deli naše mlajše proze. Med Kranjčevimi tremi dosedanjimi romani more vzdržati primerjavo s »Kapitanovimi« kvečemu »Os življenja«. Roman bo občinstvo brez dvoma ugodno sprejelo.

Vendar je oceno te knjige skorajda težko pisati, težko je namreč ob njej povedati o pisatelju kaj bistveno novega. Kajti »Kapitanovi« niti vsebinsko niti oblikovno ne prestopajo mejá dosedanjega Kranjčevega dela in kažejo vse vrline, a nič manj tudi vse napake njegovega pripovedništva. Dejstvo, da se te napake že v dokajšnjem številu njegovih spisov trajno ponavljajo, da včasih celó ni opaziti, da bi kaj prida nazadovale, je naša kritika že prenekaterikrat s skrbjo naglaševala. Kranjec se je pojavil v slovenski književnosti kot razmeroma že dokaj zgrajena pisateljska osebnost; nenavadno naglo je izoblikoval svoje zmožnosti do precejšnje popolnosti in zelo izrazite svojstvenosti, postal je malone čez noč naš prvi pripovednik mlajšega rodu — a se je potlej v okviru te svoje izvirnosti nekam prehitro in v nekoliko prehudi meri ustalil. Teh reči bi gotovo ne bilo treba tako poudarjati, če bi ne šlo za pisatelja, ki je vzbudil toliko upov in pričakovanj, in za mladega človeka, ki si menda ne bi smel dovoliti ustaljenja na neki doseženi stopnji. Zakaj Kranjec napreduje zadnja leta nekako enostransko; nemara bi ne bilo pretirano trditi, da zadeva njegov razvoj bolj tehnično plat pisateljskega posla kakor pa njegovo bistvo. Kranjec obvlada s čedalje manj vidnim naporom in z vse očitnejšo spretnostjo oblikovne zakone svoje stroke, sredstva novele ali romana, se vsaj glede vprašanja, kako opisati, kako umetniško oživiti ta ali oni dogodek, to ali ono osebnost, vedno bolj razume na svoj »métier«; a nekam poredko nas zadnji čas preseneča — in presenečati, to je dar in znamenje velikih mojstrov — z novimi potezami, z umetniškimi »iznajdbami« tiste vrste, v katerih začuti bralec suvereni prijem ustvarjalne roke, ki mu zapre sapo, ga osvoji in omami, ga v tolikšni meri podredi umetnikovi hipnozi, da se s slastjo odpove sleherni kritični volji, prizna pisateljevo poustvarjanje življenja za življenje samo ter verjame njegovi izmišljeni zgodbi naivno in zvesto kakor otrok. Nikoli mi ne bo obledel v spominu Tolstojev opis justifikacije v »Vojni in miru«, tista porazna lapidarnost, s katero je romanopisec ujel skozi oči omamljenega, le napol navzočega Bezuhova ves prizor le v nekaterih bežnih, a prav zato tem pretresljivejših podrobnostih: francoski vojaki, ki blede in s trepetajočimi čeljustmi »nekaž delajo« okoli jame — vse je komaj napol izgovorjeno, komaj nakazano, in vendar bi bilo skoraj nemogoče prepričevalneje popisati grozo premišljenega preliivanja nedolžne človeške krvi. Ne verjamem pa, da je takšno mojstrstvo zmeraj in izključno le stvar hipnega »intuitivnega« prebliska, stvar »navdiha«, ki naj bi ustvarjal docela mimo človekove volje, misli in zavesti. Saj je znano, kako neusmiljeno so veliki pisatelji tlačali na svojih stvaritvah. »Intuicija' vé, koga naj obišče«, pravi ruski literarni teoretik Polonski, intui-

cija je zgolj »končni, zaključni moment dolgega miselnega procesa, dolgotrajnega dela zavesti.« Kranjcu glede same delavnosti resda ni mogoče ničesar očitati; saj mu je kritika že večkrat oponesla, da proizvaja preveč in prenašlo. Pač pa razodeva njegovo delo — in nič manj tudi pričujoči roman — neko nevarno miselno neskrbnost, neko nedostatno težnjo, izživeti vedno in povsod maksimum svojih sil, prav vseh 100% svoje stvariteljske kapacitete, ne dati nikdar niti za kanček manj od tega, kar si zmožen dati.

Kakor že nekateri Kranjčevi spisi, kažejo tudi »Kapitanovi« to preočito lagodnost v dveh smereh. Neprijetno učinkuje pomanjkanje smisla za drobno filigransko delo, pisateljevo vse preskromno hotenje, izdelati sleherni stvaritev ne samó v celoti, marveč jo do skrajne možnosti izpilliti tudi v vseh podrobnostih. V to poglavje spadajo že znani, nemalokrat ponovljeni očitki: ohlapnost formulacij, ki mejí mnogokdaj že na površnost, in stilistična mlahavost (v čemer pa »Kapitanovi« vendar prednjačijo »Prostoru na soncu«, ki sem in tja skoraj vzbuja vtis, kakor bi dajal Kranjec svoja dela v tisk že v konceptu). Moti tudi nemogoča interpunkcija. Kar pa se ravno v tem romanu zlasti upira, je govornica Kranjčevih ljudi. Ta nepristna, mestoma celó prisiljena in pogostoma nerodna mešanica ljudskega in povsem literarnega izražanja, natrpšana z intelektualskimi izrazi in frazami, nasprotuje včasih najosnovnejšim zahtevam Kranjčevega kmečkega realizma.

A pomembnejše so druge posledice pisateljeve malomarnosti. Predvsem je njegov umirjeni, preprosto zdravi realizem v nekem smislu premalo pretenziozen. Kranjec se vse preveč zadovoljuje z obnavljanjem življenja, kakršno pač je; dejal bi skoraj, da je dokajkrat do svojega gradiva premalo strasten, premalo agresiven, da se vselej ne potruzi v zadostni meri, da bi iz njega do zadnje meje izčrpal tisti višji smisel, da bi mu dodal tisto obžarjenost, zavoljo katere postane navadna vsakdanost važna in upesnitve vredna snov. Zakaj predmet literature ni golo življenjsko dogajanje, ki je neredko tudi slepa igra naključij, temveč človeška usoda kot psihološki, družbeni ali kakršenkoli že proces. Kranjec je sicer tenkočuten opazovalec, a manj preseneča kot tolmač, ocenjevalec in preoblikovalec življenja. To potrjujejo tudi »Kapitanovi«, zgodba o razkroju nekdanj bogate kmečke družine. To počasno, usodno propadanje, čigar neogibnost avtor sam nekajkrat izrecno poudarja, je vse preveč ostalo zgolj fabula, ne pa proces, ki ga izproži in žene neka zakonitost, ki terjá od pisatelja, da niza dogodke v čim tesnejši vzročni odvisnosti ter dovoli naključju in anekdotskim momentom čim manj besede. Podoba pa je, da Kranjec osnovnega vprašanja svojega romana ni prav do kraja domislil. Poglavitni vzrok razsula domačije Kapitanovih so v prvem delu ljubezenske pustolovščine Agate Kapitanove, ki ji ob živem možu nakopljejo dva tuja otroka, zaradi česar priženjeni zet Ivan Raj pobegne od hiše in ostane grunt brez gospodarja. Gre torej za psihološki problem nekega posameznika, ki je prestopil ojnice tradicionalnega kmečkega življenjskega reda, kar po pisateljevem zagotavljanju ne more ostati brez posledic ne zanj ne za njegov dom. Šele v drugem delu se pojavi novi vzrok zloma Kapitanovih: zadnje dejanje njihove zgodovine razlaga avtor kot »zaključek dolge, iz roda v rod trajajoče borbe med Kapitanovimi in Dominkovimi«, dvema mogočnima vaškima družinama. Precej mimogrede skuša Kranjec v drugem delu vključiti to borbo tudi v nek sociološki proces, ki ga doživlja prekmurska vas po vojni: Kapitanove ugonobe Dominkovi, le-ti grabijo, a so kot izrojen rod tudi sami obsojeni na propad; rasejo pa novi ljudje, Miholovi (ponovitev Magdičevih iz »Osi življenja«), dosedanji vaški proletarci, ki so z agrarno reformo prišli do zemlje.

Ne morem pa reči, da bi bil avtor povsem srečno strnil obe motivaciji

poloma Kapitanovih, namreč tako, da bi druga drugo dopolnjevali, ne pa pogrešali trdne medsebojne vzročne zveze ali se celó pobijali (kar se je Kranjcu zaradi malomarnosti nekajkrat primerilo). Nerešeno je ostalo vprašanje, ali gredo Kapitanovi po zlu predvsem zavoljo Agatinega nesrečnega značaja, to je: ali bi bili opisani dogodki le enkratni, individualni primer, eno izmed življenjskih naključij — ali pa gre predvsem za rezultat nekega splošnega razvoja, za neko socialno nujnost, ki drobi rodove, kakršni so Kapitanovi, tudi ne glede na karakterne posebnosti njihovih pripadnikov, in je potemtakem značilnost njihove zgodbe prav v tem, da odseva neko širšo življenjsko zakonitost. Katastrofa Kapitanovih, kakor jo je Kranjec utemeljil, je (oziroma ni) ne eno ne drugo. A ravno zaradi te nepojasnenosti, te protislovnosti trpi delo kljub vsej svoji zanimivosti na svoji tipičnosti (glede česar zaostaja za »Osjo življenja«), se pravi, na eni izmed kvalitiet, ki dajejo nekim dogodkom iz vsakdanje resničnosti izjemno predestinacijo za umetniško obravnavanje. Ta šibkost Kranjčeve motivacije prikazanega dogajanja se ponovi v manjšem merilu tudi v opisu končnega plazu pripetljajev, ki naposled zmanejo Kapitanove. Vzročna veriga od števkovega prvega fantovanja, zavoljo katerega se že priletna mati Agata znova vda nekdanjemu svobodnemu življenju, kar spet tako užali starega Dominika, da se s prav takšno preslabo pripravljeno nenadnostjo iztrezni iz svoje starčevske ljubezni, zaradi katere je Agati tako dolgo spregledoval njen dolg, ter se odloči za poslednji, odločilni napad na Kapitanove — ves ta preobrat je opravil Kranjec tako naglo, da to nesorazmerje zlasti v primeri s precejšnjo razvlečenostjo prvega dela občutno kazí celotno zgradbo romana.

Ob vseh teh pomanjkljivostih pa se je Kranjec uspešno razživel v karakterizaciji posameznih osebnosti (ki je sploh najmočnejša stran njegove literature) ter je ustvaril nekaj značajev, ki pomenijo tako po svoji zanimivosti kakor po psihološki dognanosti znatno obogatitev njegove človeške galerije. Zal to ne velja v polni meri za osrednjo podobo romana. Agata je nemirna, problematična ženska, izrazita, samosvoja, uporna natura, ki jo žene nekaj demonizem uživske sle in pohlepa po življenju, kakršna sta menda v kmečkem okolju dokaj redek pojav. Ali dasi to njeno svojstvenost pisatelj sam celó s pretiranimi izrazi poudarja, si po vsem videzu o Agati vendar ni docela na jasnem, ni v njem prav dobra dozorela ter se mu je ob njej kot glavnem nosilcu dejanja tudi zavozljal osnovni problem romana. Agata je nekam nelogična (zakaj tudi psihologija ima svojo logiko), ni izklesana iz enega samega kosa, avtorju ni povsem uspelo pojasniti razklanosti med silovitim nagonskim in skoraj nič slabejšim racionalnim pólom njene narave. Njegovo stališče do nje se večkrat menja in vsakikrat jo za spoznanje drugače opiše — ali bolje: ji dodá káko potezo, ki je prej ni napovedal ali celó niti nakazal ne, tako da bralca kajkrat malce osupne. Dočim je Ivan Raj — poleg starega Kapitanova tipična Miškova prekmurska figura — docela logičen in je njegov razvoj jasen in premočrten, najsi mu dá pisatelj za cela leta izginiti s prizorišča ter pove malo ali nič o tem njegovem življenju — Agata narobe nekajkrat predrugači svoj »življenjski stil«, tisto osnovno psihološko linijo, ki teče v bistvu vselej v neki stalni, zakonito določeni smeri, pa naj se človekovo dejanje in nehanje na zunaj še tako spreminja.

Med najboljše like vsega Kranjčevega pripovedništva pa spadata števek in stari Dominiko. Števek je izredno enotna in živa osebnost na vsej svoji tegobni življenjski poti od izvenzakonskega bastarda do moške Pepelke domače hiše, do dediča vse kmetije in navsezadnje do brezdomnega proletarca — kar je čedalje pogostejša končna postaja beguncev iz naših propadajočih kmečkih domov. Vse kaže, da postaja otroška psihologija sploh Kranjčeva

posebna stroka in odlika. Čudovit je Dominko, tip predvojnega »kulaka«, utelešenje stare svetoštetanske konservativnosti; tega vaškega bogataša, ki »ždi na razvalinah dveh domov«, je Kranjec že ob njegovem vstopu na sceno (str. 192) izoblikoval z nekaj krepkimi, kratkimi potezami, s tisto mojstrsko lakoničnostjo, ki ni sicer nič kaj lastna njegovim karakterizacijam.

Krivično bi bilo slednjič zamočlati dejstvo, da napake te knjige močno zbledijo pred nekaterimi odlomki, med katerimi se jih nekaj uvršča med najboljše rezultate Kranjčevega pisateljskega dela. Take so uvodne strani, tak je začetek drugega dela, opis Agatinega in Rajevega izleta v gorice, prav posebno pa poglavje o števekovi otroški revoluciji zoper domačo tiranijo in o njegovem begu v svobodo — kakovostni višek romana, epizoda, ki spada med najbolj uspele strani našega povojnega pripovedništva. A ravno spričo te kvalitetne neenakosti, te nehomogenosti spisa pridobiva vprašanje Kranjčeve nezadostne umetniške prizadevnosti tem bolj na svoji upravičenosti.

Ivo Brnčić

Slodnjakov roman »Neiztrohnjeno srce«¹ je iracionalna rešitev velike uganke Prešernovega duševnega življenja. Priznati moram, da se mučno bere. Če je Prešeren v resnici doživljal, kar nam prikazuje Slodnjak, potem je delo slabo napisano, roman zmes rokokojskega patosa, mistike, naturalizma, simbolizma in vrag vedi še česa. Če pa je sedanji Prešeren, in kar je novega na njem, le Slodnjakova fantazijska tvorba, potem je tako mrcvarenje pesnikove duševne drame nezrela ekshumacija človeka in pesnika. Ta Če ne izpusti bralca od začetka do konca iz kreppljev. Ambicija je bila velika, sposobnost majhna. Res, škoda, da si slovstveni zgodovinar na tak način kviri ugled. Prvi dvomi nad Slodnjakovo zmožnostjo človeka in njegovo ustvarjanje resnicoljubno in pravilno oceniti, so se mi porodili ob nekaterih njegovih spisih o Prijatelju. Že takrat je bolehal za sumljivim — kako bi ga imenoval — slovenskim banketnim patosom. Sedaj se je pred mistično prikaznijo berača — boga slovenske zemlje — utrujen zgrudil. Samo majhen primer popolne pisateljske nestvarnosti in »literarnega zanesenjaštva«. Slodnjak piše: »Prsteno brezizrazen je postal njegov (Prešernov) obraz, kakor bi ga bil zamenjal z obrazom zapitega gorenjskega kmeta in voznika. Tudi v jedi, pijači, noši in v življenjskem načinu je postal popolen kmet, za katerega so vse te reči zgolj zunanega pomena brez zveze z notranjo življenjsko zavestjo.« Prešeren bi mu milo pripomnil: »Kje, prašate, meglè Ljubljanske vîr je...« — Kljub vsemu pa je Prešernovo ime danes tako vabljivo in živo v našem narodu, da noben založnik, ki bi zalagal fantazijske variante o Prešernu, ne bo živel, vmrl brez dnárja. — J u š K o z a k

Odgovor o ocenah in založnikih. Naročnik piše in izraža začudenje, zakaj »Lj. zvon« več ne prinaša ocen o važnih in aktualnih slovenskih knjigah. Domneva, da bo — naj si bodo vzroki kakršni koli — krivda zadela »Lj. zvon« in urednika, ko bodo ljudje čez leta brskali za odmevi sedanjih literarnih pojavov v sodobni kritiki. Naročnik ima deloma prav, deloma ne, potrebuje pa javnega odgovora, da bi se nekatere zadeve pojasnile.

Kakor se je življenje izpremenilo, tako bi se morala izpremeniti tudi kritika oziroma način poročanja o knjigah. Kdor opazuje naše revije, bo priznal, da so se zadnje čase vse trudile, književna poročila prilagoditi sodobnemu sprejemanju in potrebam bralcev. Književna poročila bi morala v postoterenem tempu sodobnega življenja biti živahna, stvarna, zrasti iz življenja in

¹ Refleksija ob knjigi, ki je nismo prejeli v oceno.

zanimati — bodisi po obliki kakor po vsebini. Saj je tako tudi vedno bilo, kadar so pisali poročila ljudje s širokim obzorjem, temperamentom in znanjem. Poročila o knjigah niso le suhoparne napovedi vsebine, moralistika in dociranje, profesorske ocene itd., vselej se morajo v njih odražati ritem in nazor, temperament in tesna povezanost s časom, v katerem dela nastajajo, kakor tudi subtilni smisel za kvaliteto. V pravih ocenah se nikoli ne zataji osebnostni in življenjski boj. Skratka, ocenjevalec ali poročevalec mora imeti živ odnos do življenja in do literarnega ustvarjanja. Če bi si odkrito priznali, izpričujejo rubrike književnih ocen v naših revijah kaj malo temperamenta in živega utriparja. Nekam mlačno in prisiljeno se vrši poročanje. Vzroki so razumljivi. Za poročanje je potrebna neka izgrajenost estetskih in življenjskih nazorov, široki razgledi in predvsem veselje do dela. Mlajši sodniki, v katere roke je poročanje po večini prešlo, ne kažejo posebnega veselja. Ne mislim na izjeme, ki rešujejo danes revije. Ovira jih cenzura, utruja jih zastojkarsko delo — kar je zares spričo potrebnega napora danes poročanje, in ki ga nekatere revije tudi ne plačujejo —, duše jih domača tesnoba, borba za lastno izobrazbo in ogledi za boljšim zaslužkom, odvrtačo se od poročanja deloma zaradi nezanimivosti produkcije, deloma zaradi prevladujoče politično ideološke usmerjenosti. Slovstveni zgodovinarji, slavisti, ki so prej povečini v revijah posvečali zanimanje knjižnim stvaritvam, poskušajo danes drugače poglobiti prosvetno in znanstveno produkcijo. V dveh, treh letih je vidno opešalo zanimanje za knjižna poročila med piščim in čitajočim občinstvom. Že v eni prejšnjih številkih sem izrazil misel, da bi se marsikaj glede kritike in ocen izpremenilo, če bi se zopet pojavila osebnost, ki bi ji bila knjižna produkcija in literarno dogajanje centralno zanimanje in bi ob njih doživljala ustvarjalno veselje. Taka osebnost bi se drznila prelomiti s tradicijo dosejanega načina poročanja, dala bi mu zopet novo obliko in bi ga pretvorila v žarišče literarnega dogajanja. Potem bi literarni kritik diktiral uredniku svoj način, danes si mora urednik prizadevati, da bi s posebnim načinom poročanja vzbudil zanimanje za pregled knjižne produkcije. Urednik mora odkrito priznati, da mu marsikdaj primanjkuje ljudi, kajti revija — bodisi literarna — bi morala prav s knjižnimi poročili osvetliti in povezati vse dogajanje narodnega življenja, v njih naj bi se zrcalili boji in struje, rast iz tradicije in težnje sedanosti, socialni in politični pogoji, kakor duhovni vplivi, ki posegajo v narodno snovanje in v ustvarjanje, nazorske perspektive in estetski razgledi, skratka morala bi biti ogledalo vsega življenja in pobuda zanj.

Priznajmo možato, krivda za pomanjkanje živih poročil zadeva v prvi vrsti urednika in šele potem sotrudnike. Urednik čuti pomanjkanje ljudi, a jih ne more pridobiti in jim vzbuditi veselja. Mnogostranska zaposlenost mu pušča premalo časa za poglobljanje. V našem vzdušju se vsak urednik — ker ne more, tudi če bi hotel, biti poklicni urednik — kmalu preživi, se utruji, ne čuti pa potrebe, preložiti delo v sposobnejše roke.

Organizacija knjižne rubrike je težka, še posebno spričo velike diferenciacije in pestrosti našega revialnega tiska. Težave so zelo različne. Iščeš ocenjevalca in ponudiš knjigo. — Ne sprejemem, ne maram zamere. — Me ne zanima, pišem disertacijo. — Imam toliko posla, ne pridem do tega. Itd. itd. — Včasih se kdo sam ponudi, a ocene urednik nikoli ne vidi. — Drugemu, ki je vesten in podjeten, zagrene literarni nergači delo. — Nekateri pravilno očitajo: zakaj mi niste knjige poslali, prav rad bi jo vam bil ocenil.

Kaj bi tarnali, krivi smo vsi, urednik in sotrudniki. Priznanje nič ne škodi, čeprav za vse očitke nismo odgovorni. Precejšnjo krivdo nosijo danes tudi založniki.

Dočim so pred leti založniki čutili potrebo, da so se knjige v revijah ocenjevale, dasi jim te ocene niso vselej merkantilno koristile, so se danes razmere močno izpremenile. Malo je danes založnikov, ki bi svoje edicije sploh še pošiljali v oceno. Vzroki so zelo raznovrstni. Krog založnikov se je v zadnjih letih močno razširil, izdajanje se je za naše prilike neverjetno pomnožilo. Med senzacijskim in merkantilnim blagom izhajajo dragocene knjige. Agilnejšega založništva Slovenci nismo še nikoli imeli tako glede zunanje oblike kakor vsebinske pestrosti. Stari založniki so ostali verni tradicijam in pošiljajo knjige v oceno. Novejši so se tradiciji izneverili in se ravnaajo le še po prijateljskih in merkantilnih vidikih. Nekateri med njimi si laste boljše sodbo kakor jo pripisujejo sodobnim recenzentom, katere prezirajo. Drugi bi se radi izognili vsaki kritiki in pazijo le na to, da bi bila knjiga aktualna in bi na subskripcijski ali akviziterski način čim več zaslužili. Založniki se povečini zanimajo le še za reklamo, ocene, ki naj bi knjigi vsaj poskusile določiti vrednote, se jim zde nepotrebne. Pogosto čuješ zadnje čase: čim dražja je knjiga, boljše se prodaja. V našem razcvitajočem se kapitalističnem sistemu so ti nazori zelo razumljivi. Zato je malemu človeku, posebno še delovnim slojem in študentu boljša knjiga zaprta.

Kam vodi naša založniška politika, kako so posamezne revije s tem ali onim založnikom povezane, nas zaenkrat ne zanima, želeli bi le z nekaterimi ugotovitvami razbremeniti »Lj. zvon« očitkov, da ne poroča o važnih in aktualnih knjigah. »Lj. zvonu« ne pošiljajo knjig v oceno Modra ptica, H r a m i n a š a z a l o ž b a. Ne gre za prevode, o katerih je bilo poročanje — priznamo — pomanjkljivo. Kulturno revijo zanimajo predvsem izvirne slovenske knjige, ki predstavljajo slovensko kulturno in narodno rast. Morebitni izgovori, da »Lj. zvon« o poslanih knjigah ni prinašal ocene, ne drže. »Naša založba« je izročila n. pr. reviji eno samo knjigo v oceno in sicer Miška Kranjca »Prostor naša soncu«, ki je bil ocenjen takoj v prihodnji številki. Za drugo knjigo je uredništvo pri tej založbi ponovno, a zaman pritiskalo.

Zakaj imenovane založbe »Ljubljanski zvon« stalno ignorirajo, razen če avtor sam ali recenzent po prijateljskih zvezah ne priskrbi knjige, ne bomo raziskovali, dasi so zakulisne zadeve v malomeščanskem vzdušju sicer mikavne, a vendar dolgočasne. »Ljubljanski zvon« ni in ne bo gojil literarne klikarije in je tudi sedaj nima namena ustvarjati. Zanimivo je, da je celo A k a d e m s k a z a l o ž b a, o katere edicijah je »Lj. zvon« doslej redno ali vsaj med drugimi revijami najvestneje poročal, ustavila zadnje čase izročanje knjig v oceno, dočim je v drugih revijah še posebej opozarjala občinstvo na svojo založbo.

S temi vrsticami, ki niso lamentacija, temveč le opravičilo vesti in odgovornosti, so osvetljene razmere in odgovor podan. Urednik.

Še nekaj besed o operni krizi — Marijan Lipovšek. Na moj članek o operni krizi je g. Fr. G. odgovoril v »Slovenskem Narodu« z dolgim spisom, iz katerega morem razbrati tri glavne točke: zagovor članstva, napad na operno vodstvo in zagovor Fr. G.-jevega kritičnega dela.

K prvemu: zaman mi g. Fr. G. zamerja, da pozivam k dvigu zavesti umetniškega poslanstva in moralne kvalitete članstva. Kajti takoj, ko ugotovi, da delam članstvu s tem krivico, že sam zapiše: »Moralno in materialno stanje našega gledališča, zlasti opere, pa je v poslednji dobi padalo.« Naravnost odlično potrdi moje besede in utemelji moj poziv! Če je morala padala, jo je treba pač dvigniti! Ko vneto zagovarja položaj članstva, ne ve, da sem že pred dvema letoma opozarjal na nevzdržne socialne razmere v operi. Pozablja,

da sem v svojem članku govoril le o določenem delu članov. Da pa valim krivdo operne krize na članstvo, kakor skuša to prikazati g. Fr. G. v prvem delu svojega spisa, ali da bi trdil o solistih, da so krivi operne krize, je navadna potvorba mojih besed! Povedal sem le, da je na solistih krivda, če predstave ne ustrezajo zahtevam. G. Fr. G. očitno zamenjuje pojem operne krize, ki obsega vprašanje vsega zavoda, z ocenjevanjem predstav. Na moje besede o slabi kvaliteti pevcev sicer ne zna povedati drugega, kakor da tulim, sam pa naravnost prizna, da pevcev s kvaliteto sploh ni! Tako torej g. Fr. G. priznava dvomljivo kvaliteto dela in osebja v operi, a me obenem graja, ker mi to ni po volji! O požrtvovalnosti članstva sva si z g. Fr. G.-jem oba na jasnem. A ločim dobro med požrtvovalnostjo in kvaliteto!

K drugemu: Zakaj ni g. Fr. G. doslej povedal, kdo je kriv slabih predstav, ki so posledice naglega in nesmotrnega študija? Zakaj je proglašal predstave za uspele, tako da so se mu celo člani opere sami smejali? Zakaj ni s svojimi ocenami opernega vodstva pravočasno opozoril na padec kvalitete? Smešni so Fr. G-jevi očitki, da Poliću in kolegom ne prisojam pravilnega pogleda na kvaliteto dela. Ne Poliću, temveč g. Fr. G-ju tega ne prisodim! Nerazumljivi so očitki, da delam osebje krivo za neprimerne nastavitve. Nikdar nisem tega trdil, pač pa sem naravnost povedal, da so za to odgovorne izbirne komisije, saj g. Fr. G. celo sam citira tiste odstavke. Ker g. Fr. G. namenoma postavlja moje besede tako, da izvaja iz njih, kar mu slučajno pride na misel, mislim, da je pozabil na svoje načelo »sine ira et studio« ter se je čisto osebno spravil name. Cum ira... z jezo in užaljenostjo zaradi mojih besed o časopisnih kritikah, cum studio... z namenom, da udari po mlajših, češ, saj stari tudi nekaj vemo! Toda kakor maček okrog vrele kaše hodi dolgo okrog problema in govori o »zdravnikih, ki mirno puščajo, da bolnik čimdalje bolj hira in propada«. Ti so po njegovem mnenju tisti, ki jih jaz v svojem članku branim in hvalisam. Branil nisem nikogar, to prepuščam g. Fr. G-ju, hvalisal tudi ne, hvalil pa sem delo ravnatelja Polića in dirigentov. Torej ljudje, ki v operi največ delajo, ki vzdržujejo najprvotnejši umetniški značaj, ti so po mnenju g. Fr. G-ja krivi propada opere! Še na misel mi ne pride, da bi zagovarjal napake uprave in opernega vodstva, toda tako brezvestno prezreti kulturno delo omenjenih delavcev je pa zares preveč krivično! In kakšna naj bo rešitev iz krize? S smotrnimi razdelitvijo dela — kajpak, to sem povedal že zdavnaj, pa tudi s pravilnim študijem in ne s takim, da »vsi živci popokajo in vsa grla omagajo«, zares besede, vredne »Narodovega« poročevalca! S pravilno izbiro pevcev, s smotrnimi, trgovskim, pevskim in umetniškimi razmeram primernim repertoarjem in ne z raznimi apriornimi podporami in večjim inkasom, ker tega toliko časa ne bo, dokler se opera ne izkaže vredna z ustrežajočo kvaliteto svojega dela! Kajti ne gre nam za to, da bi imeli v denarnem in umetniškem pogledu bogve kakšno idealno opero, temveč za to, da zavod v teh naših razmerah, s temi podporami in z našim občinstvom (z vsemi njegovimi muhami) denarno vsaj približno prebije in se umetniško dvigne na spodobno stopnjo.

In končno — k tretjemu — vstane mož izza Krpanove kobile in mi ponosno pove, da je slovenska opera »ponos Ljubljane in vsega naroda«. Zato, ker to ni resnica, ker so take in podobne besede ob dokaj drugačnih dejstvih le svetohlinstvo. Sem povedal v svojem članku, kar je bilo treba povedati članstvu, vodstvu, občinstvu, pa tudi kritikom, čeprav so samo časopisni reporterji.

Popravi! V članku B. Borke »Manjvrednostni kompleks« (št. 5—6) beri na str. 218 v tretjem odstavku »... prav zaradi te neenotne, zapletene eksistencialne problematike naroda...«.